

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Ivana Dorotíková

*Problematika realizace služeb vybrané
doprovázející organizace určených
pěstounským rodinám na přechodnou dobu*

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Knausová, Ph.D.

2016

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškeré informační zdroje, ze kterých jsem při jejím zpracování vycházela.

V Olomouci dne 30. 3. 2016

Bc. Ivana Dorotíková

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji PhDr. Ivaně Knausové, Ph.D. za cenné připomínky a odborné vedení práce. Rovněž děkuji Mgr. Pavlíně Valouchové, Ph.D. za podnětnou konzultaci k empirické části. Mé poděkování patří také všem pěstounům na přechodnou dobu, kteří se účastnili mého výzkumného šetření. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat mému partnerovi a synovi, kteří mě podporovali během psaní této práce a dodávali mi sílu při celém studiu.

OBSAH

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Náhradní rodinná péče v České republice.....	9
1.1 Rodina a náhradní rodičovství.....	10
1.2 Definice a legislativní rámec náhradní rodinné péče	11
1.3 Klasifikace náhradní rodinné péče	15
2 Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	16
2.1 Definice a legislativní rámec pěstounské péče na přechodnou dobu	17
2.2 Klasifikace pěstounské péče na přechodnou dobu	19
2.3 Účel pěstounské péče na přechodnou dobu.....	22
2.4 Děti v pěstounské péči na přechodnou dobu	25
2.5 Osoba pěstouna na přechodnou dobu	25
3 Realizace pěstounské péče na přechodnou dobu	28
3.1 Proces zprostředkování pěstounské péče na přechodnou dobu.....	28
3.2 Cyklus pěstounské péče na přechodnou dobu	31
3.3 Dohody o výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu	35
3.4 Hmotné zabezpečení pěstounů a dětí v pěstounské péči na přechodnou dobu ..	39
3.5 Kritická místa pěstounské péče na přechodnou dobu.....	40
4 Doprovázející organizace v České republice	42
4.1 Legislativní rámec doprovázejících organizací	42
4.2 Doprovázející organizace v Moravskoslezském kraji.....	48
5 Služby doprovázejících organizací určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu.....	52
5.1 Služba doprovázení při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu	54
5.2 Vzdělávání pěstounů na přechodnou dobu.....	58
5.3 Respítní péče u pěstounské péče na přechodnou dobu.....	59

5.4	Podpora při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu	61
5.5	Služby odborníků v rámci výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu.....	63
EMPIRICKÁ ČÁST.....		64
6	Výzkumné šetření zaměřené na služby vybrané doprovázející organizace určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu.....	64
6.1	Metodologie výzkumu.....	66
6.1.1	Cíl výzkumu.....	66
6.1.2	Design a metoda výzkumu.....	68
7	Evaluace.....	70
7.1	První část výzkumu.....	71
7.2	Druhá část výzkumu.....	98
7.3	Shrnutí výsledků evaluačního výzkumu.....	122
7.4	Doporučení pro rozvoj služeb doprovázejících organizací určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu	130
ZÁVĚR.....		139
SEZNAM ZKRATEK.....		143
SEZNAM TABULEK.....		143
SEZNAM OBRÁZKŮ		143
SEZNAM GRAFŮ.....		144
SEZNAM LITERATURY A ODBORNÝCH ZDROJŮ		145
SEZNAM PŘÍLOH		151

ÚVOD

Pěstounská péče na přechodnou dobu a služby doprovázejících organizací určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu představují jednu ze systémových změn v péči o ohrožené děti v České republice. Snahou procesu transformace je hledat a v praxi aplikovat kroky vedoucí ke snížení počtu dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních. Jednou z cest je systematicky podporovat a pomáhat v rodinách v zájmu zachování možnosti, aby děti vyrůstaly ve svém původním prostředí. Další cestou je pak využívání potenciálu náhradních rodin v případech, kdy dítě nemůže dočasně nebo trvale setrávat ve své biologické rodině. Cílem je tak péči rodičů nahradit, a to i přechodně, péčí v takovém prostředí, které se co nejvíce podobá přirozenému rodinnému prostředí, tedy i prostřednictvím pěstounských rodin na přechodnou dobu. Zároveň je nutné poskytovat těmto pěstounským rodinám odbornou systematickou a komplexní podporu ve formě podpůrných služeb.

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu byl sice uzákoněn v roce 2006 novelou zákona o rodině, z důvodu nevhodně nastavených podmínek hmotného zabezpečení pěstounů a z důvodu absence podpůrných služeb pro pěstouny však nebyl téměř vůbec využíván. Významnou změnu přinesla až novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí¹ účinná od 1. ledna 2013 a nový občanský zákoník² účinný od 1. ledna 2014.

Aktuálnost zmíněné oblasti a četnost vedených diskusí jak odbornou, tak laickou veřejností mne motivoval k volbě tématu mé diplomové práce. Dalším důvodem výběru tématu je dlouholetý osobní zájem o danou problematiku a osobní znalost vybrané doprovázející organizace (Centra psychologické pomoci, p. o.) i znalost samotné práce s pěstounskými rodinami. Cílovou skupinou organizace jsou krom jiných právě pěstounské rodiny na přechodnou dobu. Centrum psychologické pomoci je druhým největším poskytovatelem služeb pro pěstounské rodiny v České republice a prvním co do počtu uzavřených dohod o výkonu pěstounské péče s pěstouny na přechodnou dobu v Moravskoslezském kraji (s 50 % podílem všech pěstounských rodin na přechodnou dobu v rámci Moravskoslezského kraje³).

¹ ve sbírce zákonů byla publikována pod č. 410/2012 Sb.

² Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

³ Propočteno dle údajů dostupných dne 15. 1. 2016 na https://urad.kr-olomoucky.cz/pestouni/Lists/Seznam%20pstoun%20na%20pechodnou%20dobu/Moravskoslezsky_kraj.aspx

Hlavním cílem mé diplomové práce je seznámit s institutem pěstounské péče na přechodnou dobu, včetně aktuálních poznatků a trendů, dále s problematikou doprovázejících organizací, které poskytují služby určené pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu. Cílem je také charakterizovat tyto podpůrné služby, jednak z pohledu platné legislativy a rovněž z pohledu praxe vybrané doprovázející organizace. V rámci výzkumu bylo cílem zjistit názor a zhodnotit realizaci služeb z pohledu samotných pěstounů na přechodnou dobu, a to formou evaluace.

Symbolickým cílem je upozornit na aktuální téma pěstounské péče na přechodnou dobu a služby určené právě pro tyto rodiny, a to nejen teoretickým ukotvením problematiky, ale také propojením s praxí v rámci realizovaného výzkumu.

V mé práci jsem si stanovila aplikační cíl, a to s využitím formativní evaluace zjistit od přechodných pěstounů samotných, jaké služby doprovázející organizace využívají, jak je hodnotí, jaké vidí silné a slabé stránky jednotlivých služeb, které služby podle nich chybí, co by se dalo změnit, zlepšit apod. Praxe fungování pěstounské péče na přechodnou dobu a poskytování služeb pěstounům na přechodnou dobu je zatím tříletá a dovolím si říci, že se stále vyvíjí a nastavuje se mj. zkušenostmi dobré praxe. Tato práce by tak mohla na základě výzkumu svými závěry a doporučeními přispět k rozvoji a zlepšování podpůrných služeb pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu. Závěry či doporučení by mohly sloužit zejména doprovázejícím organizacím, rovněž pracovníkům úseku sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, úředníkům krajských úřadů či jiným zainteresovaným institucím pro pochopení problematiky a pro rozvoj a podporu služeb. Pro jmenovanou vybranou organizaci by mohla tato práce, zejména výzkum a jeho závěry a doporučení, sloužit jako zpětná vazba, jak vidí realizaci služeb samotní pěstouni, zda se shodují s potřebami rodin apod. Organizace samotná provádí každý rok pouze jednoduchý kvantitativní výzkum prostřednictvím zpětnovazebných dotazníků. Přínos provést v tomto směru evaluaci (kombinací technik výzkumu kvalitativního a kvantitativního) vidím v možnosti zabývat se danou problematikou více do hloubky a témata více rozvíjet. Protože je vybraná organizace druhým největším poskytovatelem služeb pro pěstouny v ČR, mohou mít závěry a doporučení objektivnější charakter.

Poznávacím cílem a hlavní výzkumnou otázkou je *„Jak fungují služby vybrané doprovázející organizace určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu z pohledu samotných pěstounů na přechodnou dobu?“*

Diplomová práce je členěna na dvě části, teoretickou a empirickou, jež zahrnují celkem 7 kapitol. V jednotlivých kapitolách teoretické části je stručně popsán systém náhradní rodinné péče v České republice, fungování pěstounské péče na přechodnou dobu - její právní úprava, klasifikace, účel a realizace tohoto typu péče. Dále jsou charakterizovány doprovázející organizace realizující služby pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu, přičemž se podrobněji zaměřuji na vybranou organizaci, ve které jsem realizovala svůj výzkum. Poslední kapitola teoretické části je věnována podpůrným službám pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu, z pohledu legislativy i z pohledu fungující praxe.

Empirická část práce navazuje na část teoretickou a snaží se problematiku realizace služeb pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu propojit s již třemi roky fungující praxí. Je zde prezentováno výzkumné šetření realizované formou formativní evaluace, sestávající ze dvou částí. Výzkum byl zaměřen na hodnocení fungování služeb vybrané doprovázející organizace určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu z jejich pohledu. Výzkumné šetření pracovalo s jedním souborem respondentů, což byly pěstounské rodiny na přechodnou dobu v rámci vybrané doprovázející organizace. První část evaluace, výzkum kvalitativního charakteru, byla provedena prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s vybranými respondenty. Druhá část pak byla realizována s využitím techniky kvantitativního výzkumu, kdy byl prostřednictvím dotazníků osloven celý soubor respondentů.

Záměrem bylo zjistit pohled pěstounů tak, aby výstupy výzkumného šetření přispěly k rozvoji a zlepšování stávající praxe, příp. k otevření dalších témat, která vyvstanou jako potřebná či vhodná k další diskusi či dalšímu zkoumání.

Co se týká výzkumu služeb pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu, takto specificky vymezený nebyl dle dostupných informací zatím prováděn. O výzkumech z oblasti služeb v rámci náhradní rodinné péče pojednávám v úvodu empirické části této práce.

Jsem si plně vědoma rozsáhlosti této práce. Protože je však problematika pěstounské péče na přechodnou dobu a podpůrných služeb určených pro přechodné pěstounské rodiny novým a aktuálním tématem, mým záměrem bylo podat ucelený obraz této oblasti a do výzkumného šetření zahrnout všechny podpůrné služby.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Náhradní rodinná péče v České republice

Předkládaná diplomová práce je věnována problematice pěstounské péče na přechodnou dobu a službám doprovázejících organizací určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu. V úvodní kapitole se proto budu nejprve zabývat náhradním rodičovstvím a náhradní rodinnou péčí, a to z důvodu zařazení pěstounské péče na přechodnou dobu do tohoto systému.

Pro uvedení do kontextu aktuálnosti vybrané problematiky je nutno zmínit, že Česká republika prochází od roku 2012 intenzivním procesem transformace péče o ohrožené rodiny a děti. Problematika je však dodnes roztržena do několika resortů (resort zdravotnictví, školství, práce a sociálních věcí). Z této roztržitosti pak vychází různé chápání potřeb dětí a tím i rozdílné způsoby, jak na ně stát systémově reaguje. Vznikají třecí plochy a časté diskuse o tom, zda je skutečně v zájmu opuštěného dítěte žít v rodině (např. u pěstounů), nebo být profesionálně zajištěn v instituci (Rychlík, 2015). Na tuto nejednotnost a různorodost reagoval stát projektem, jehož výstupem je dokument „Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti“ (MPSV, 2015a). Návrh optimalizace je zaměřen především na sjednocení systému ochrany dětí v České republice včetně vymezení role a kompetencí jednotlivých úrovní veřejné správy. Jsou řešeny vazby mezi potřebami dětí a rodin, systémem služeb pro ohrožené rodiny a děti a oblastí náhradní rodinné péče.

Protože ne všechny děti v České republice mají možnost vyrůstat se svými biologickými rodiči, popř. rodičem, existuje systém náhradní rodinné péče. Jde o systém, kterým se stát snaží těmto „opuštěným“ dětem umožnit vyrůstat v takovém prostředí, které se co nejvíce podobá přirozenému životu v rodině. Vedle systému náhradní rodinné péče dodnes funguje i institucionální čili ústavní péče, kdy je o děti pečováno v zařízeních (dětská centra - bývalé kojenecké ústavy, dětské domovy apod.). Systém náhradní rodinné péče v dnešní době řeší většinou případy tzv. sociálně osiřelých dětí, které mají matku a otce nebo alespoň jednoho z nich, ale ti se o ně nemohou, nechťejí nebo neumějí starat. Málokdy jde o případy skutečně osiřelých dětí, jejichž rodiče, popř. jeden z rodičů zemřeli.

V České republice vyrůstá zhruba 1 % dětí mimo vlastní rodinu, nijak se tak neliší od jiných vyspělých států (Gabriel, Novák, 2008, s. 8). Dle Ročního výkazu o výkonu

sociálně-právní ochrany dětí za rok 2014⁴ žilo k 31. 12. 2014 v pěstounské péči celkem 9771 dětí, v rámci instituce svěřeni dítěte do péče jiné osoby celkem 4452 dětí, v poručenství s osobní péčí poručníka celkem 3005 dětí a v pěstounské péči na přechodnou dobu pak celkem 302 dětí.

Vzhledem k zaměření diplomové práce zde nezahrnuji historii náhradní rodinné péče na území naší republiky, byť by to bylo zajímavou vsuvkou. Historie náhradní rodinné péče je zpracována například autorem Zdeňkem Matějčkem a kol. (1999, s. 15-30) či autory Zbyňkem Gabrielem a Tomášem Novákem (2008, s. 10-29), nově pak autorkou Veronikou Smolíkovou (2014).

1.1 Rodina a náhradní rodičovství

Existuje mnoho definic rodiny. Vybrala jsem tu od prof. Zdeňka Matějčka (Matějček, Langmeier, 1981, s. 220): *„Co je tedy rodina? Stručně řečeno, je to společenství, kde se sdílí čas, prostor, úzkost i naděje, kde se soužitím všichni „učí pro život“, kde všichni dávají i přijímají, kde formují svou osobnost a mají možnost zrát k moudrosti - a kde podstatnou složkou všeho je vzájemně sdílená a působená radost. A právě v tom je něco po rodinu hluboce specifického: Je tu dána jedinečná příležitost, aby toto společenství bylo společenstvím radosti.“*

Na rodinu a její význam ve vztahu k dětem lze nahlížet z hlediska různých společenskovedních oborů - psychologie, sociologie, právo či pedagogika. Odborníci z těchto oborů se shodují v tom, že rodina zásadně ovlivňuje vývoj jedince a má v jeho životě nezastupitelnou roli. Rodina má několik funkcí - reprodukční, materiální, ochrannou, sociálně-výchovnou a emocionální.

Pro dítě jsou rodiče nejdůležitějšími lidmi na světě. Na jejich chování ve značné míře závisí i to, jakého člověka z něho vychovají a jak se dokáže vyrovnat s vlastním životem (Vágnerová, 2012, s. 6). Narození dítěte je největší rodinná událost. Být rodičem je jednou z nejvýznamnějších rolí dospělého věku, která přináší mnoho nových zkušeností, prožitků a poznatků, ale také náročných až krizových fází (Sobotková, 2012).

Existuje několik důvodů, proč se biologičtí rodiče o své děti nestarají. Prvním z nich je situace, kdy se rodiče se o své dítě starat nechtějí. Rodičovský pud se u některých jedinců buď vůbec neprobudil, nebo selhal, ať již k tomu vedly jakékoliv důvody, či je zájem rodičů o dítě hostilní, kdy příčinou může být porucha jejich osobnosti. Poměrně

⁴ Dostupná na webu MPSV: <http://www.mpsv.cz/cs/7260> (ke dni 20. 10. 2015).

často se však také setkáváme s případy, kdy narození dítěte se stává pro jeho rodiče tak složitou situací, které, pro svou nezralost a neschopnost poradit si s vlastním životem, neumějí čelit. V těchto případech pak rodiče přistupují často k opuštění dítěte. Dalším důvodem, proč se rodiče o své děti nestarají, je, že se o své dítě starat nemohou. Rodiče zemřeli nebo jsou to rodiče, kteří se o své dítě starat chtějí, ale brání jim v tom překážka, jakou může být např. jejich onemocnění, invalidita, hospitalizace, vazba, výkon trestu, ale také např. nepříznivý zdravotní stav dítěte, který neumožňuje pečovat o dítě v domácím prostředí, apod. Poslední možností jsou případy, kdy se rodiče o své děti starat neumějí. Zpravidla se jedná o děti zanedbávané, o děti týrané, zneužívané, ohrožené výchovou a péčí svých rodičů, jež nejsou schopni si k dítěti vytvořit citový vztah a nejsou ani schopni přijmout společenské normy. Příčinou bývá často patologie osobnosti rodičů. Tyto děti mohou být ohroženy i na životě (Bubleová, Vránová, Vávrová, Frantíková, 2011).

Pokud rodina selhává ve svých základních funkcích či není schopna všechny své funkce plnit (zvláště pak funkci emocionální a sociálně-výchovnou), může být dítě natolik vystaveno negativním vývojovým podmínkám, že je nutné v jeho zájmu přistoupit k jeho umístění mimo vlastní rodinu (Bubleová a kol., 2011, s. 35). Dítě se tak může dostat do rodiny náhradní, kde nejde o vazby vzniklé pokrevním svazkem. V náhradní rodině však také existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby a náhradní rodiče plní základní funkce rodiny.

Dostáváme se ke dvěma pojmům, kterými uzavřu tuto podkapitolu, a sice biologickému a psychologickému rodičovství. Tyto dva typy rodičovství existují vedle sebe a spolu, jedno není druhému nutnou podmínkou. Většina rodičů v sobě má oba typy rodičovství. Jsou však případy rodičovství biologického bez psychologického, kdy rodiče své děti opouštějí. A existují případy jen rodičovství psychologického bez biologického, kdy lidé, kteří nemají vlastní děti, přijímají cizí dítě za své, což představuje právě náhradní rodičovství. Významné studie prokázaly, že pro dítě není podstatné biologické rodičovství, ale právě psychologické, kdy pečující osoby uspokojují vedle tělesných potřeb i základní psychické potřeby bezpečí a jistoty (Matějček, 1999). Více k tématu psychických potřeb uvádím v Příloze č. 1.

1.2 Definice a legislativní rámec náhradní rodinné péče

Definice náhradní rodinné péče

Jednoduchou a stručnou definici přináší Věduna Bubleová (2011, s. 37): „*Náhradní rodinná péče je forma péče o dítě, které je vychováváno jinými osobami než rodiči*

v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině.“ Ve Slovníku sociální práce (Matoušek, 2008, s. 107) tento pojem není definován, najdeme zde pojem náhradní výchovná péče, který je charakterizován jako všechny formy náhrady rodiny u dětí bez vlastního funkčního rodinného zázemí, dělí se na formu ústavní či rodinnou. Velký sociologický slovník (Petrušek, Vodáková, Maříková, 1996, s. 1404) definuje pojem náhradní rodinná výchova, a to jako výchovu dítěte v jiné než vlastní rodině, označuje takovou péči za substituci rodinné výchovy, ke které dochází, jestliže vlastní rodina dítěte zanikne nebo neplní vůči dítěti své povinnosti. Všechny uvedené definice obsahují dva podstatné pojmy, a to dítě a rodina, popř. rodiče, kteří chybí a jejichž péče má být nahrazena.

Legislativní rámec náhradní rodinné péče

V rámci legislativní úpravy nelze hovořit pouze o zákonech, které se bezprostředně týkají oblasti náhradní rodinné péče, je nutno zmínit rovněž jakési základní kameny, na nichž tato legislativa staví a které zahrnují práva dítěte a rodiny z obecného hlediska. V rámci mezinárodních úmluv je důležitým dokumentem Úmluva o právech dítěte⁵ (dále jen „Úmluva“), kterou je Česká republika vázána od 1. ledna 1993. Zajištění ochrany práv dětí je dle Úmluvy povinností celé společnosti, garantem této ochrany je stát. Rodina by měla být respektována jako základní jednotka společnosti a jako přirozené prostředí pro rozvoj dětí.

V České republice probíhá již několik let reforma systému péče o ohrožené děti. V rámci doporučení Výboru OSN pro práva dítěte přijala ČR v roce 2012 Národní strategii ochrany práv dětí s názvem „Právo na dětství“⁶. V rámci přijaté strategie si klade za cíl vytvořit takový systém, který zajistí důslednou ochranu všech práv každého dítěte a naplňování jeho potřeb, systém podporující zvyšování kvality života dětí a rodin, eliminující diskriminaci a nerovný přístup vůči dětem a podporující všestranný rozvoj dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí, případně v náhradním rodinném prostředí, to vše za participace dítěte na rozhodovacích procesech, které se ho bezprostředně dotýkají. Vychází z myšlenky, že při zajišťování „práva na dětství“ vyžadují určité skupiny dětí a rodin speciální přístupy a pozornost (MPSV, 2013a).

⁵ Úmluva o právech dítěte (Convention on the Rights of the Child) je mezinárodní konvence stanovující občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí. Byla přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989. Od té doby ji s výjimkou USA ratifikovaly všechny státy světa a stala se tak nejrozšířenější smlouvou deklarující lidská práva v celé historii.

⁶ Celý text dostupný na webových stránkách MPSV: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>.

Další základní mezinárodní úmluvy a předpisy komunitárního práva přímo upravující nebo dotýkající se institutu náhradní rodinné péče, jimiž je Česká republika vázána jsou Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, Listina základních práv EU a nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003, o pravomoci a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech rodičovské zodpovědnosti (Vyskočil, 2014).

Mezi základní vnitrostátní normu pak patří Listina základních práv a svobod, zejména článek 32, kde se hovoří, že děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči a že práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona (Vyskočil, 2014). Dále jsou jimi dva zákony, které byly novelizovány. Významná byla novela občanského zákoníku (dále také „OZ“) účinná k 1. lednu 2014 (Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník) a novela Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, která byla ve sbírce zákonů publikována pod č. 410/2012 Sb. (dále také „ZSPOD“) spolu s Vyhláškou č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení ZSPOD (dále také „prováděcí vyhláška“).

Legislativní rámec systému náhradní rodinné péče prošel v období let 1990-2013 významným vývojem a změnami, které se odrazily, jak jsem již zmínila, v novelizaci legislativy. Cílem přijatých změn bylo vytvořit zákonné podmínky pro systematickou práci s biologickými i náhradními rodinami tak, aby bylo zajištěno setrvání dítěte v rodinném nebo náhradním rodinném prostředí. Systém je zaměřen na prevenci ohrožení dítěte a hledání včasných řešení (Vyskočil, 2014). Iniciátory změn byla různá občanská sdružení, sdružení náhradních rodin, samotní náhradní rodiče, různé instituce a odborníci z oblasti náhradní rodinné péče, jež volali po změnách stávajícího, dovořím si říci, zastaralého systému. Odborníci přispěli zkušenostmi a trendy jednak ze zahraniční odborné literatury, zahraničních stáží, jednak přímo zkušenostmi z praxe. Samotní náhradní rodiče přinesli mnoho poznatků „ze života“, volali po potřebě odborných služeb pro náhradní rodiny. Celkově bylo nutno systém náhradní rodinné péče sjednotit v rámci celé České republiky a nastavit jednotné metodické postupy, nastavit meziresortní spolupráci apod.

Nový *občanský zákoník* zahrnuje úpravu rodinného práva včetně úpravy institutů náhradní rodinné péče a nahradil do doby jeho přijetí platný zákon o rodině (Zákon č. 94/1963 Sb., jenž byl poté novelizován zákonem č. 91/1998 Sb.). Hlavní změnou je, že rozhodovací pravomoc v téměř všech podstatných věcech náhradní rodinné péče byla přenesena na soud. Oblast pěstounské péče je ve zmíněném zákoně obsažena v části druhé,

hlavě třetí, která nese název „Poručenství a jiné formy péče o dítě“ (§ 928 - 970 OZ). Zásadní myšlenkou je zejména zakotvení trendu deinstitucionalizace náhradní rodinné péče čili přednosti náhradní rodinné péče před péčí ústavní (v ust. § 971 odst. 1 OZ). Oblast osvojení prošla, dá se nadneseně říci „revolučními“ změnami, jež jsou zakotveny v OZ v jeho druhé části, hlavě druhé, díle prvním, druhém oddílu s názvem „Osvojení“ (§ 794 - 854 OZ). Z důvodu zaměření této práce na oblast pěstounské péče na přechodnou dobu se jimi nebudu blíže zabývat.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí představuje ve vztahu k občanskému zákoníku normu speciální, která doplňuje obecnou právní úpravu obsaženou v občanském zákoníku, zejména v oblasti pěstounství. Novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí byl zrušen Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči. (Vyskočil, 2014, s. 5).

Zásadní změnou novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí v oblasti náhradní rodinné péče je, že stát garantuje každé pěstounské rodině služby a poskytuje na ně finance zákonem definovaným institucím, které s danou pěstounskou rodinou uzavřeli dohodu o výkonu pěstounské péče (podrobně ve čtvrté kapitole). Na straně druhé novela přinesla pro pěstounské rodiny požadavek plnění zákonných povinností. Dodnes je pohled na změny rozporuplný. Zákon přináší také novou terminologii pro označení osob pěstounů. Pěstoun klasické nebo příbuzenské pěstounské péče či osoba poručníka osobně pečujícího o dítě je v zákoně označován jako osoba pečující. Důvodem je jasné odlišení od pěstounů na přechodnou dobu, tito jsou pak označováni jako osoby v evidenci. Nejdůležitější změny, které se týkají oblasti pěstounské péče (včetně té na přechodnou dobu) lze shrnout do několika bodů:

1. uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče jako zákonná povinnost pro osoby pečující i osoby v evidenci (§ 47b § 47c ZSPOD), kterými se upravují práva a povinnosti pěstounů (§ 47a odst. 2 ZSPOD);
2. sledování výkonu pěstounské péče (§ 47 b odst. 5 ZSPOD);
3. systémové financování prostřednictvím státního příspěvku na výkon pěstounské péče (§ 47d ZSPOD);
4. doplněná právní úprava pěstounské péče na přechodnou dobu (§ 27a ZSPOD);
5. povinnost orgánů sociálně-právní ochrany, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a pověřených osob se řídit při výkonu sociálně-právní ochrany standardy kvality sociálně-právní ochrany čili důraz na kvalitu služeb (§ 9a odst. 3 ZSPOD);

6. nové nástroje pro systematickou práci v rodinách orgánů sociálně-právní ochrany dětí při poskytování sociálně-právní ochrany - pravidelné vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny (§ 10 odst. 3 písm. c) ZSPOD) a vytváření individuálního plánu ochrany dítěte (§ 10 odst. 3 písm. d) a odst. 5 ZSPOD), případové konference (§ 10 odst. 3 písm. e) ZSPOD);
7. změny v oblasti zprostředkování NRP;
8. převod pěstounských dávek ze systému státní sociální podpory a diferenciacie příbuzenské pěstounské péče prarodičů v oblasti hmotného zabezpečení (§ 47e - § 47za ZSPOD);
9. změny v pojetí odměny pěstouna;
10. zrušení zařízení pro výkon pěstounské péče.

Vybraným bodům se budu podrobněji věnovat v následujících kapitolách v teoretické části.

1.3 Klasifikace náhradní rodinné péče

Formy náhradní rodinné péče a jejich základní charakteristiky jsou upraveny v Zákoně č. 89/2012 Sb., Občanském zákoníku. Jednak v jeho druhé části, hlavě druhé, díle prvním, druhém oddílu s názvem „Osvojení“ (§ 794 - 854) a také dále v hlavě třetí, označené jako „Poručenství a jiné formy péče o děti“ (§ 928 - 970). Pěstounská péče na přechodnou dobu je upravena také v Zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (ust. § 27a). V uvedeném zákoně jsou rovněž zakotveny podrobné podmínky výkonu pěstounské péče, i té na přechodnou dobu.

System náhradní rodinné péče v České republice zahrnuje osvojení, péči jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounskou péči (s rozlišením na „klasickou“ a „příbuzenskou“), péči poručenskou a pěstounskou péči na přechodnou dobu. Vzhledem k cílům této práce nebudu (kromě posledního typu) jednotlivé formy náhradní rodinné péče blíže specifikovat.

Hlavním hlediskem při jakémkoliv typu náhradní rodinné péče jsou zájem a potřeby každého konkrétního dítěte a platí zde, že náhradní rodinná péče má vždy přednost před péčí ústavní a péče osob blízkých dítěti má přednost před péčí „cizích“ osob (čili tzv. klasických pěstounů). Zjednodušeně řečeno, pro každé dítě se hledá nejvhodnější řešení v jeho životní situaci.

2 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Druhá kapitola mé práce se věnuje pěstounské péči na přechodnou dobu a jejímu vymezení. Uvádím jednak její definici, legislativní rámec a klasifikaci, pro pochopení celé problematiky zde zařazuji také další související témata.

Pěstounská péče na přechodnou dobu se v České republice rozvinula ze snah nalézt jiné alternativy k ústavní péči s cílem předcházet negativním následkům této formy péče, jež byly doloženy mnoha výzkumy. Cílem bylo najít řešení pro životní situace dětí, které vyžadovaly jejich okamžité přemístění z důvodu, že se o ně jejich biologičtí rodiče či jiní příbuzní nemohli z různých závažných důvodů postarat, byť na krátkou přechodnou dobu. Snahou bylo také (MPSV, 2013c) zabezpečit takovým dětem jejich právo na rodinný život podle Úmluvy o právech dítěte (zejména čl. 20, 21) a jednat v souladu s principy a cíli Národní strategie ochrany práv dětí.

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu byl uzákoněn v roce 2006 tzv. „velkou novelou“ Zákona o rodině č. 94/1963 Sb. (zákonem č. 91/1998 Sb.). Z důvodu nevhodně nastavených podmínek hmotného zabezpečení přechodných pěstounů a z důvodu absence podpůrných služeb pro tyto pěstouny však nebyl téměř vůbec využíván. Velmi významný byl v roce 2009 projekt Středočeského kraje „Narodit se do rodiny“ (Nožířová, 2012), který přispěl k šíření a rozvoji tohoto typu péče, k získávání prvních zkušeností a zejména k pomoci konkrétním dětem. Cílem bylo zajistit potřebným dětem náhradní rodinnou péči co nejdříve po narození, naplnit právo dítěte vyrůstat v rodinném prostředí a současně tak minimalizovat dopad veškerých zatěžujících faktorů svázaných s náročným průběhem prenatálního vývoje a eliminovat negativní vlivy spojené s pobytem v ústavním prostředí. Autory tohoto projektu a zároveň prvními českými pěstouny, kteří si vzali do péče novorozeně určené k osvojení přímo z porodnice, jsou Alžběta a Vratislav Hláskovi. Změnu a skutečné zavedení tohoto institutu do praxe přinesly až zmíněné novely - občanského zákoníku a zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Pěstounská péče na přechodnou dobu není novinkou převzatou z vyspělejších zemí západní Evropy, jak dnes můžeme často slyšet. Pěstounská péče jako taková je historicky tradičním způsobem péče o opuštěné či ohrožené děti v naší zemi, kdy pěstounská péče za úplatu byla poprvé uzákoněna již před více než dvěma sty lety ustanovením Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811. Masivní institucionální péče, zavedená v období komunismu, tak dlouholetou tradici pěstounské péče přerušila. V roce 1952 bylo takřka ze

dne na den umístěno do ústavů z pěstounské péče kolem pěti tisíc dětí a pěstounská péče byla zcela zrušena. Obnovení přišlo v roce 1973, a to po dlouhodobých výzkumech negativních dopadů ústavní péče (Ježková, 2015).

V praxi se často můžeme setkat také s termínem *profesionální pěstounská péče*, který je podle mého názoru ne zcela přesný a zavádějící. Užíval se hojně před přijetím novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Jak zmiňuje autorka Vránová (2011, s. 9), tento název jsme volně převzali pod vlivem britského modelu pěstounské péče. Profesionální pěstounskou péčí lze podle mě označit i klasickou pěstounskou péčí, kdy pěstouni musí projít celým procesem zprostředkování, odborným psychologickým posouzením a přípravou k přijetí dítěte do rodiny, výkon jejich péče o svěřené děti je velice náročný a je rovněž pod dohledem státu. I klasická forma pěstounské péče může být v některých případech dočasná, kdy předpoklad dlouhodobosti jako podmínky pro pěstounskou péči byla vypuštěna v rámci zrušení zákona č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči (Vránová, 2011, s. 31). Z tohoto hlediska jsou žadatelé o pěstounskou péči na toto připravování, čili i termín „přechodná“ se může jevit jako nepřesný.

Pro použití v legislativě i praxi se termín pěstounská péče na přechodnou dobu zřejmě jeví jako nejvhodnější. Co považuji za důležitější, než jen polemizování nad vhodností terminologie, je přesné vymezení a srozumitelnost této nové formy péče a užitečný přínos pro děti samotné.

2.1 Definice a legislativní rámec pěstounské péče na přechodnou dobu

Definice pěstounské péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu je zvláštní formou náhradní rodinné péče, jakýsi krizový institut, který reaguje na akutní potřebu umístit dítě na přechodnou dobu do vhodného náhradního rodinného prostředí namísto prostředí ústavního. Přechodnou dobou se rozumí doba, po kterou rodič nemůže ze závažných důvodů dítě vychovávat (např. ze zdravotních či sociálních důvodů, hospitalizace apod.) a po jejímž uplynutí je předpoklad návratu dítěte zpět do biologické rodiny nebo nalezení dlouhodobějšího řešení v péči o dítě čili svěřením dítěte do osvojení či jiné formy náhradní rodinné péče.

V porovnání s ostatními formami náhradní rodinné péče, jež jsou vyjmenovány v předchozí kapitole, má pěstounská péče na přechodnou dobu specifické znaky. Je to umístění dítěte na základě souhlasu biologických rodičů, prvotní účast a spolupráce s biologickou rodinou a možnost návratu dítěte do biologické rodiny (Gabriel, Novák, 2008, s. 54).

Další specifika jsou popsány v metodickém doporučení MPSV (2013c):

- časové omezení této formy péče, která může trvat nejdéle jeden rok (dle § 27a odst. 9 zákona o sociálně-právní ochraně dětí),
- dítě může být do pěstounské péče na přechodnou dobu svěřeno pouze rozhodnutím soudu na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí a jen osobám, které jsou vedeny ve zvláštní evidenci pěstounů na přechodnou dobu,
- před umístěním dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu neprobíhá proces zprostředkování náhradní rodinné péče, což plyne z krizového pojetí této formy,
- žadatelé o tento typ péče musí v rámci odborného psychologického posouzení absolvovat přípravu k přijetí dítěte do rodiny v minimálním rozsahu 72 hodin (dle § 11 odst. 2 písm. b) zákona o sociálně-právní ochraně dětí), což představuje větší časový rozsah oproti přípravám k osvojení či pěstounské péči (zde min. 48 hodin přípravy),
- osoby vykonávající pěstounskou péči na přechodnou dobu pobírají odměnu i po dobu, kdy o žádné dítě nepečují, ale jsou v neustálé pohotovosti a měly by být připraveny přijmout dítě v krizové situaci bezprostředně po rozhodnutí soudu.

Podrobněji se těmito specifiky zabývám dále v této práci.

Legislativní rámec pěstounské péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu je legislativně ukotvena v Zákoně č. 89/2012 Sb., Občanském zákoníku, kde je v § 958 odst. 3 však pouze stručná zmínka, že „*Soud může svěřit dítě do pěstounské péče i na přechodnou dobu. Podrobnosti stanoví jiný zákon.*“. Tím je myšlen Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Zde jsou pěstounské péči na přechodnou dobu věnována ustanovení § 27a.

Prvních šest odstavců pojednává o vedení evidence osob v evidenci krajskými úřady, o odborném posouzení žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu a spolupráci krajských úřadů s obecními úřady obce s rozšířenou působností (podrobně viz třetí kapitola). V odst. 7 zákona je popsáno, že soud může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám v evidenci, a zároveň je zde charakterizována právě přechodná doba. Jde o dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat, dále dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením nebo dobu do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů

k osvojení není třeba. V odst. 8 zákona o sociálně-právní ochraně dětí je vymezena velice důležitá povinnost soudu, a sice nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu, stále trvají. Toto se děje v úzké spolupráci s příslušnými orgány sociálně-právní ochrany. Pominou-li důvody pro pěstounskou péči na přechodnou dobu, soud vždy rozhodne o výchově dítěte. Jak již bylo zmíněno, pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat nejdéle jeden rok, jak je vymezeno v odst. 9 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Je rovněž řečeno, že toto neplatí v případech, kdy jsou do této formy pěstounské péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte, kteří byli do této péče svěřeni později, ne však na dobu delší, než po kterou má trvat pěstounská péče na přechodnou dobu (čili 1 rok) u sourozence, jenž byl do této péče témuž pěstounovi svěřen jako poslední.

Protože má pěstounská péče na přechodnou dobu svá specifika, praxe ukázala jako vhodné ještě úžeji vymežit a konkrétně popsat role jednotlivých subjektů, které v rámci realizace pěstounské péče na přechodnou dobu spolupracují. Jsou to zejména osoby v evidenci (čili pěstouni na přechodnou dobu), orgány sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností dle trvalého bydliště dětí, orgány sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností dle trvalého bydliště osob v evidenci, doprovázející organizace a příslušné krajské úřad. Nejvýznamnějšími oblastmi spolupráce jsou proces předávání dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a poté proces předávání dítěte z tohoto typu péče zpět do biologické rodiny nebo trvalejší formy náhradní rodinné péče, popř. do ústavu. Např. Krajský úřad Moravskoslezského kraje tak vydal ve spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí a doprovázejícími organizacemi již dvě metodická doporučení k pěstounské péči na přechodnou dobu. S těmi jsou seznamováni i samotní pěstouni na přechodnou dobu v rámci konzultací o výkonu pěstounské péče, které pořádá krajský úřad.

2.2 Klasifikace pěstounské péče na přechodnou dobu

V legislativě klasifikaci či jiné rozlišení pěstounské péče na přechodnou dobu nenalezneme. Nicméně od jejího zákonného ukotvení, ale také dříve při odborných debatách, se hovořilo o pěstounské péči na přechodnou dobu z hlediska věku dětí, jež jsou do této formy péče svěřovány. V tomto smyslu lze rozlišit tzv. „ranou pěstounskou péči na přechodnou dobu“ a „akutní pěstounskou péči na přechodnou dobu pro starší děti“.

Protože v příslušné legislativě nenajdeme tuto specifikaci, je otázkou, zda si může pěstoun vybrat specializaci pro daný věk dítěte. Odpovědí může být § 27a odst. 3 písm. f) zákona o sociálně-právní ochraně dětí, který říká, že evidence (myšleno evidence osob v evidenci, jež vedou krajské úřady) obsahuje údaje o charakteristice a počtu dětí, kterým je osoba v evidenci schopna poskytovat pěstounskou péči na přechodnou dobu. V doporučení MSPV (2013c) se píše, že se očekává, že většina pěstounů se bude specializovat na určitou skupinu dětí. Toto by mělo být součástí odborného posouzení, kdy by se měla zvážit cílová skupina dětí pro konkrétní pěstouny. Na druhou stranu však nelze akceptovat přílišné zúžení této skupiny, které by bylo v rozporu se smyslem pěstounské péče na přechodnou dobu (čili nutnost pomoci každému dítěti v jeho akutní životní situaci). Nelze, aby si pěstoun stanovil, že nebude např. přijímat děti jiného etnika, děti, kdy součástí jejich péče bude spolupráce s jeho biologickými rodiči nebo aby si striktně stanovil věkovou hranici dětí např. od narození do jednoho roku věku.

Předpokládá se, každý krajský úřad bude zvažovat, pro jaké skupiny dětí potřebuje pěstouny na přechodnou dobu a toto v úzké spolupráci sladovat při výběru vhodných přechodných pěstounů.

Raná pěstounská péče na přechodnou dobu

Jak z názvu vyplývá, takto specifikovaná pěstounská péče na přechodnou dobu je zaměřena na novorozené děti, jejichž rodiče se hned po narození (nebo možná ještě před samotným narozením dítěte) rozhodli, že se o dítě nechtějí starat nebo je orgánem sociálně-právní ochrany dětí objektivně zhodnoceno, že k péči nemají vhodné podmínky. Období raného vývoje dítěte lze vymezit narozením až třemi roky života. Mimořádně důležitý je pak první rok života.

Podle mého názoru je právě tato specifická forma nejpřínosnější a dá se říci, že v praxi nejvyužívanější. Mnohé výzkumy dokazují, že nejranější období v životě dítěte je tím nejdůležitějším pro jeho další vývoj. Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, péče a výchova mají na dítě po narození rozhodující vliv v oblasti tělesných, mentálních a sociálních funkcí. Podle výzkumů děti, které strávily první měsíce a roky života v ústavní péči, navzdory dobrému zdravotnímu stavu, selhávají později ve škole, zaměstnání, partnerském životě a takové osoby také vykazují větší nemocnost a řadu specifickým zdravotních obtíží. Pro dítě je v tomto nejranějším a nejzranitelnějším období obzvláště důležité prožít výlučný vztah k jedné osobě. Pokud je tato interakce nedostatečná nebo chybí úplně a děti prožívají nevyhraněné, neosobní vztahy, poruchy ve vývoji jsou již nenapravitelné (MPSV,

2011, s. 6). Srovnání péče o děti v kojeneckých ústavech a v pěstounské péči na přechodnou dobu, respektive jejich následky pro osobu i život dítěte, uvádí MPSV (2011, s. 23 - viz Příloha č. 2 této práce). Úlohou státu je v tomto smyslu nahradit péči biologických rodičů v rodině jinou formou péče tak, aby byly naplněny vývojové potřeby dítěte, které by co nejvíce zamezily znevýhodnění dítěte do budoucna.

Akutní pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounskou péči na přechodnou dobu lze využívat i pro děti starší. Jak je řečeno v metodickém doporučení MPSV (2009, s. 1), tato forma péče by měla být využívána pro všechny děti, které musí dočasně žít mimo vlastní rodinu. U dětí starších je pak velice nutná jejich důkladná příprava na přechod do pěstounské péče na přechodnou dobu, a to způsobem vhodným s ohledem na věk dítěte. Nezbytné je vysvětlení situace, vysvětlení této formy péče, kdo se o dítě bude dočasně starat a také ujištění dítěte, že bude zachován kontakt s biologickou rodinou.

Z praxe je patrné, že nutným předpokladem umístění staršího dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, je precizně vyhodnotit situaci dítěte, systematicky využít všechny dostupné metody a formy odborné práce (např. vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny, stanovení individuálního plánu ochrany dítěte, svolání případové konference, systematická práce s biologickou rodinou dítěte, např. využitím sociálně aktivizační služby, psychologická práce s dítětem apod.) a promyslet další kroky. Mělo by se předcházet situacím, kdy je dítě umístěno do pěstounské péče na přechodnou dobu, u pěstounů na přechodnou dobu setrvá jeden rok a i přes pravidelné vyhodnocování situace příslušným soudem není možné z objektivních důvodů dítě vrátit zpět do biologické rodiny a rovněž se nedaří dítě umístit do dlouhodobější formy náhradní rodinné péče.

V odborné literatuře můžeme najít i jiné názny klasifikace pěstounské péče na přechodnou dobu. Autoři Gabriel a Novák (2008) hovoří o pravděpodobném rozdělení této formy pěstounské péče na „krátkodobější“ a „dlouhodobější“.⁷ Krátkodobější (lze hovořit o dnešním pojetí rané pěstounské péče na přechodnou dobu) autoři časově zařazují od týdnů do maximálně několika měsíců a charakterizují tuto formu jako jakýsi předstupeň dlouhodobé náhradní rodinné péče. Na rozdíl od pěstounské péče na přechodnou dobu dlouhodobější, která by měla být určena pro případy, kdy se o další formě náhradní rodinné

⁷ Zde nutno podotknout, že dodnes (rok 2015) k tomuto rozdělení nedošlo a je zákonem zakotvena maximální doba PPPD v trvání 1 roku.

péče neuvažuje a očekává se úprava podmínek pro péči o dítě v biologické rodině. Takové dítě může v péči přechodných pěstounů pobývat i několik měsíců, ale i pár let. Zde se autoři zamýšlí nad nebezpečím, pokud nastane situace, jež jsem popisovala výše u akutní pěstounské péče na přechodnou dobu, čili ukáže-li se, že optimismus ohledně úspěchu v sanaci původní rodiny nebyl tolik na místě.

Jeroným Klimeš (2011) popisuje členění pěstounské péče na přechodnou dobu podle různých kritérií. Z hlediska časového ji člení na krátkodobou s trváním v rozmezí dne až měsíce, která by měla sloužit k záchytům akutních případů, dále na střednědobou s trváním do jednoho roku a dlouhodobou, jež by mohla trvat i více než rok. Uvádí také členění ve vztahu k biologické rodině dítěte, a to na pěstounskou péči na přechodnou dobu se sanací biologické rodiny, se sanací výchovných či vzdělávacích problémů dětí, dále na péči s pouhým kontaktem s biologickými rodiči a konečně na pěstounskou péči na přechodnou dobu bez kontaktu s biologickými rodiči.

V aktuální publikaci (Nadační fond J&T, 2015a) se pojednává přímo o cestě ke specializaci pěstounské péče, a to s ohledem na specifické potřeby dětí. Dle autorů publikace z praxe vyplývá, že pouhé rozdělení na klasickou pěstounskou péči a pěstounskou péči na přechodnou dobu je pro oblast sociální práce nedostačující a „volají“ po detailnějším rozpracování obou typů. Publikace nabízí rozlišení pěstounských rodin podle odlišných rolí, které by se měly odvíjet od situace a potřeb dětí a také se zabývá oblastmi, které je nutné rozvíjet a měnit.

Závěrem této podkapitoly bych si dovolila shrnout, že zatím tříletá praxe pěstounské péče na přechodnou dobu (pominu-li léta 2006-2012, kdy fakticky nefungovala), je jakýmsi úvodem v transformaci systému náhradní rodinné péče u nás a jistě se bude v dalších letech tento typ péče dále krystalizovat, rozvíjet a zdokonalovat.

2.3 Účel pěstounské péče na přechodnou dobu

Účelem pěstounské péče na přechodnou dobu je snaha předcházet důsledkům nesprávné, narušené nebo zkrátka nedokonalé péče, ke které dochází v ústavním či dysfunkčním rodinném prostředí. Negativní důsledky ústavní péče jsou od 60. a 70. let minulého století opakovaně dokazovány mnohými výzkumy. Lze tedy hovořit o jakési preventivní funkci pěstounské péče na přechodnou dobu.

Ačkoliv ústavní péče je oproti situaci v selhávajících biologických rodinách pro dítě často výrazným zlepšením, je schopna uspokojit pouze biologické a zdravotní potřeby

dítěte. V pěstounské péči na přechodnou dobu jsou uspokojovány všechny vývojové potřeby dětí alespoň v přijatelné kvalitě a úrovni, zejména pak osobní a intenzivní kontakt dospělého s dítětem (MPSV, 2011, s. 38). Jak výstižně uvádí Klimeš (2011), stavy, ve kterých se ústavní děti běžně nacházejí, jsou pro normální populaci těžko představitelné, protože zdravý člověk je zažije párkrát za život, např. při úmrtí blízké osoby, při rozchodu.

Na přínosy pěstounské péče na přechodnou dobu lze nazírat z různých úhlů pohledu. V první řadě z pohledu dítěte, které se do tohoto typu péče dostává, dále z pohledu jeho biologických rodičů, z pohledu osvojitelů/pěstounů a rovněž z pohledu celé společnosti.

Jak jsem již zmínila, pěstounská péče na přechodnou dobu není ve vztahu k dětem nějak věkově omezena, je tedy určena všem dětem do osmnácti let. Zavedení této formy péče do českého systému péče o ohrožené děti prospělo zejména nejmenším dětem.

U rané pěstounské péče na přechodnou dobu je její smysl a důležitost bezesporná. Pozitiva této formy péče jsou schopnost dítěte navázat výlučný vztah k pečující osobě, zdravý psychomotorický rozvoj dítěte, možnost dítěte rozvíjet svoji sebedůvěru, své schopnosti a sociální komunikaci, usnadnění přechodu z této formy péče do trvalé formy péče předáváním konkrétních zkušeností chování dítěte v rodině (MPSV, 2011, s. 39).

Dle Matějčka (Langmeier, Matějček, 2011) je v prvních týdnech života úroveň stimulace vůbec nejpodstatnější vlastností „světa“ a jeho reprezentantů v prostředí dítěte (myšleno uspokojování potřeby vnější stimulace, viz Příloha č. 1). Matka je v této funkci v podstatě nahraditelná kteroukoliv jinou osobou, i když tato nahraditelnost může být omezena potřebou kontinuity stimulace stejného druhu a úrovně a ještě více významem, který má nepřerušovaný vztah pro matku a tím i pro dítě samotné. Jedinečností pěstounské péče na přechodnou dobu oproti umístění dítěte do ústavního prostředí je právě uspokojování této potřeby vnější stimulace, byť náhradní osobou. Tato náhradní osoba je však po určitou dobu pouze jedna, popř. dvě (oba pěstouni na přechodnou dobu) a snaží se uspokojovat potřebu stimulace v určitém shodném množství, kvalitě a proměnlivosti. Jednoduše řečeno, jsou zasévána zdravá semínka pro zdárný fyzický i psychický vývoj daného dítěte a jsou to právě pěstouni na přechodnou dobu, kteří napomáhají ke vzniku základní vztahové vazby nebo k léčbě poruch této vazby. Obrovská pozornost musí být věnována postupnému předávání a přechodu dítěte od pěstounů na přechodnou dobu do další trvalé péče (dále viz podkap. 3.2).

V ústavní výchově nemá dítě možnost si vytvořit hluboký citový vztah k jedné mateřské osobě. Zaměstnanci pečující o dítě se střídají nebo je péče poskytována mnoha

osobami současně. Vyjdeme-li z teorie základních psychických potřeb dětí, pokud dítě nemá k dispozici vnější sociální „objekt“, hrozí zde deprivace (Langmeier, Matějček, 2011, s. 290). Pěstounskou péči na přechodnou dobu popisuje Zezulová (2012) mj. jako jedinou formu prevence citové deprivace, která současně respektuje práva biologických rodičů, přitom ale umožňuje vytvoření specifického citového příklonu a pocitu bezpečného světa.

Dle Gabriela a Nováka (2008, s. 54) by mělo být smyslem přechodné pěstounské péče především pomoci dětem a mladým lidem v nouzi, podporovat je při uspokojivém překlenutí období rozhodování o jejich dalším osudu a usnadnit jim zvládnout situace, kdy se ocitli náhle mimo svůj domov.

Účelem této formy péče je ve vztahu k biologické rodině dítěte (Vyskočil, 2014, s. 11) poskytnout rodičům čas, aby si mohli upravit své osobní poměry a vztahy tak, aby byli znovu schopni převzít dítě zpět do své péče. K tomu je využívána úzká spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí a také odborné sociální služby, např. sociálně aktivizační služby.

Pro dlouhodobé formy náhradní rodinné péče (osvojení, pěstounská péče) má pěstounská péče na přechodnou dobu význam v tom smyslu, že dítě přecházející z péče přechodných pěstounů není zatíženo dopady ústavní péče a může tvořit s osvojitelem /pěstouny pevné vazby podobné vazbám v běžných rodinách. Osvojitelé/pěstouni tak neselehávají jen proto, že nejsou specialisty na péči o děti s ústavní deprivací. Dalším přínosem je, že osvojitelé/pěstouni získávají od přechodných pěstounů při převzetí dítěte řadu informací o tom, jak se dítě chová v rodinném prostředí v různých situacích, dostávají bohatou dokumentaci z období umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu. Přechodní pěstouni rovněž poskytují osvojitelům/pěstounům následnou podporu, provázejí je zejména prvními dny a týdny (RPP, nedatováno).

Závěrem je nutné také zmínit účel přechodné pěstounské péče ve vztahu ke společnosti jako takové. Hlavním z nich je plnění úlohy státu zajistit všem dětem co nejlepší start do jejich života a bezesporu také efektivnější vynakládání financí na sociální služby, neboť pěstounská péče na přechodnou dobu minimalizuje náklady na sanaci poškození vzniklých ústavní deprivací (RPP, nedatováno).

2.4 Děti v pěstounské péči na přechodnou dobu

V této podkapitole se stručně zmíním o dětech, jež se dostávají do pěstounské péče na přechodnou dobu, neboť právě děti jsou ústředním tématem celého systému náhradní rodinné péče.

Jaké děti se do tohoto typu péče vlastně dostávají? Gabriel a Novák (2008) uvádějí několik životních situací dětí. Jde o děti, které sice mají biologické rodiče (nebo alespoň jednoho z nich), avšak tito se nemohou ze závažných důvodů po určitou dobu o děti plnohodnotně postarat (zdravotní, sociální aj.). Dále může jít o děti mladých, nezralých matek, které zatím nejsou schopny plnit zodpovědně svou rodičovskou roli nebo matek závislých na alkoholu či jiných drogách a které potřebují určitý čas na doléčení. Do pěstounské péče na přechodnou dobu mohou být umístěny děti žijící v dlouhodobě nefunkčních rodinách (vlivem domácího násilí, zneužívání, týrání některého člena rodiny). Může jít také o děti z rodin, které jsou dlouhodobě vážně ohroženy pobytem jednoho či obou rodičů ve výkonu trestu odnětí svobody. Autoři uvádějí i situaci, kdy dítě náhle onemocní závažnou nemocí a jehož rodina, popř. pouze jeden člen, tuto zátěž dočasně nezvládá. V neposlední řadě může jít o děti vykazující masivní a dlouhodobější poruchy chování.

V souvislosti s dětmi a pěstounskou péčí na přechodnou dobu se hovoří o pojmech jako základní psychické potřeby, psychická, resp. citová deprivace v dětství nebo attachment, jejichž znalost přispívá k lepšímu pochopení životní situace dětí, dostávajících se do v pěstounské péče na přechodnou dobu (lze aplikovat i na děti, které se dostávají do jiných typů náhradní rodinné péče). Z důvodu zaměření práce však tyto témata zařazuji do Přílohy č. 1.

2.5 Osoba pěstouna na přechodnou dobu

Od tématu dětí, které se do přechodné pěstounské péče dostávají, se nyní přesuneme k osobám, které o tyto děti pečují. Role pěstounů je často léčebná až terapeutická. Do přechodné náhradní rodiny se mohou dostávat děti zatížené deprivací a různými prožitými traumaty a pěstouni by si měli za pomoci odborníků v těchto situacích poradit a umět k dítěti citlivě a se znalostí této problematiky přistupovat. Velice povedená je kniha autorky Caroline Archerové (2001), jakýsi průvodce v prvních dnech přijetí dítěte do rodiny a při práci s různými projevy u dětí.

Stát má v této oblasti ve spolupráci s organizacemi a institucemi, zvláště samosprávy a neziskového sektoru, za úkol nejen vybrat vhodné žadatele o pěstounskou péči na přechodnou dobu, proškolit je a připravit na výkon tak důležité a náročné péče, ale také kontinuálně pěstouny na přechodnou dobu podporovat, dále vzdělávat i kontrolovat, zda jejich péče o přijaté děti odpovídá jejich potřebám.

Požadavky na osoby vhodné stát se pěstouny na přechodnou dobu

Péče o přijaté děti je velice náročná a klade na osoby pěstounů specifické požadavky. Na žadatele o tento typ péče je nutné klást nároky v rovině životního zabezpečení, osobnostních charakteristik, výchovně vzdělávacích kompetencí a odborných znalostí (MPSV, 2011, s. 34).

Při posouzení rodinné situace je třeba zdůraznit potřebu stabilního partnerského svazku, zpravidla min. 5 let společného soužití bez aktuálních konfliktů, žadatelé by měli být maximálně jednou rozvedeni. O pěstounskou péči na přechodnou dobu může rovněž žádat i osoba sama, tzv. samožadatel(ka). Pěstouni by měli mít uspokojeny své rodičovské potřeby na svých dětech, aby se na přijaté děti příliš nevázáli, a vzhledem ke krátkodobosti péče je nutné, aby měli schopnost rychleji navazovat vztah k dětem. Mezi vlastními dětmi žadatele a přijatými by měl být věkový rozdíl více než 10 let. Naplňování potřeb dětí v rodině nesmí být případným přijímáním dětí do přechodné pěstounské péče ohroženo - platí zde zásada, že je třeba nejprve chránit své vlastní děti (MPSV, 2013c, s. 2). Vlastní děti žadatelů jsou součástí odborného posouzení, děti prochází i skupinovou přípravou, což se v praxi ukázalo jako velmi přínosné pro celkové zhodnocení připravenosti rodiny.

Pěstouni by měli mít dostatečné životní zabezpečení a vhodné bydlení, které by umožnilo dostatečný prostor a soukromí pro přijímané dítě. Je předpoklad, že jeden z pěstounů opustí své zaměstnání a bude se dítěti věnovat na celý úvazek. Péče o děti vyžaduje dostatečnou osobnostní zralost a životní zkušenosti, proto je třeba zohledňovat i věk (zpravidla mezi 28-65 lety) a zdravotní stav žadatelů. Samozřejmostí je trestní bezúhonnost, v anamnéze žadatelů by měly být vyloučeny závislosti, patologie osobnosti, psychické poruchy apod. U žadatelů by neměla být nezpracovaná traumata a nedořešené ztráty z minulosti. Nutná je vhodná motivace pěstounů (nejen např. ženy, pokud ona byla hlavním iniciátorem pro podání žádosti, ale i partnera) a také připravenost děti předávat dál či schopnost dávat lásku a přijetí (MPSV, 2013c, s. 3).

V rámci pěstounské péče na přechodnou dobu se předpokládá spolupráce osob v evidenci s potřebnými institucemi (soudy, porodnice, sociální pracovnice obecních úřadů

obcí s rozšířenou působností, školky a školy, lékaři apod.) a také s doprovázejícími organizacemi, které by měly být hlavní oporou. Žadatelé musí být rovněž připraveni na kontakt s biologickými rodiči přijatého dítěte nebo s rodiči budoucími, jsou tedy nezbytné komunikační schopnosti.

S tématem osob, jež byly vybrány jako vhodné pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu, se v rámci této práce setkáme v praktické části v rámci výzkumu.

3 Realizace pěstounské péče na přechodnou dobu

Ve třetí kapitole této práce bude popsána realizace pěstounské péče na přechodnou dobu čili její fungování. Za realizaci a fungování systému pěstounské péče na přechodnou dobu jsou zodpovědné zejména tyto subjekty (vlastní zpracování):

1. *MPSV* jako metodická podpora se zodpovědností za fungování systému;
2. *soudy* rozhodující o svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a co 3 měsíce sledující, zda podmínky, kvůli kterým bylo dítě do této formy péče svěřeno, trvají;
3. *krajské úřady* podílející se na procesu zprostředkování pěstounské péče na přechodnou dobu, zajišťující přípravu fyzických osob vhodných stát se pěstouny na přechodnou dobu a přípravu dětí žijících s žadateli a zodpovědné za vedení evidence osob v evidenci;
4. *obecní úřady obcí s rozšířenou působností* podílející se na zprostředkování pěstounské péče na přechodnou dobu, vyhodnocující situaci dětí, podávající návrhy na předběžné opatření upravující poměry dětí, jestliže se dítě ocitlo ve stavu nedostatku řádné péče atd.;
5. *pověřené subjekty*, podílející se na zajišťování sociálněprávní ochrany dětí na základě pověření k výkonu takové činnosti, např. pověření k zajišťování přípravy žadatelů a jejich dětí, pověření k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče atd.
6. *Úřad práce ČR* se svými pobočkami, kde se řeší hmotné zabezpečení pěstounů na přechodnou dobu i vyplácení státního příspěvku na výkon pěstounské péče.

3.1 Proces zprostředkování pěstounské péče na přechodnou dobu

Zprostředkování pěstounské péče na přechodnou dobu zajišťují krajské úřady (§ 20 odst. 2 písm. b) zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Proces zprostředkování se skládá z několika na sebe navazujících fází a řídí se Zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů (zejm. § 27a, § 27). Doplnující informace jsou pak ve Vyhlášce č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí (dále také „prováděcí vyhláška“).

V první řadě se jedná o *podání žádosti o zprostředkování* obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností v místě trvalého bydliště žadatelů. Dalším krokem je *odborné*

posuzování žadatelů, které začíná právě na jmenovaném úřadě, kde sociální pracovnice shromáždí podklady pro zprostředkování (doklady jsou přesně specifikovány v § 27a odst. 3 písm. a) až f) zákona o sociálně-právní ochraně dětí) a založí spisovou dokumentaci o žadatelích. Tato sociální pracovnice také provede v rodině žadatelů sociální šetření, z něhož vypracovává zprávu, jež je součástí spisové dokumentace. Kopii spisové dokumentace pak neprodleně postupuje krajskému úřadu.

Poté probíhá *posuzování žadatelů krajským úřadem* – na základě doložených lékařských zpráv je krajským lékařem posouzen zdravotní stav žadatelů. Součástí je také odborné psychologické posouzení žadatelů včetně odborné přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojitelem nebo pěstounem k přijetí dítěte do rodiny, kterým často kraj pověří právnickou či fyzickou osobu (tzv. pověřenou osobu). *Psychologické posouzení* zahrnuje individuální posuzování ve formě řízených rozhovorů zaměřených na charakteristiku osobnosti, psychický stav, motivaci žadatelů, na jejich představy o pěstounské péči na přechodnou dobu, jejich rodinnou anamnézu, zkušenosti s péčí o děti, schopnost pečovat o děti vyžadující speciální péči a schopnost spolupracovat s rodiči těchto dětí apod., součástí jsou i psychologické osobnostní testy. Žadatelé také prochází již zmíněnou *přípravou k přijetí dítěte do rodiny*, u pěstounské péče na přechodnou dobu se jedná o přípravu v minimálním rozsahu 72 hodin, jež probíhá ve formě individuální i skupinové. Posláním přípravy je poskytnout budoucím pěstounům na přechodnou dobu potřebný základ vědomostí o specifických otázkách náhradní rodinné péče, zprostředkovat reálné informace o situaci a potřebách dětí žijících mimo vlastní rodinu a umožnit náhled na vlastní předpoklady pro přijímání dětí na přechodnou dobu. Přípravy musí splňovat kritéria stanovené zákonem. Obsah a rozsah přípravy je podrobněji upraven v § 3 uvedené prováděcí vyhlášky. Jedná se o vymezení nezbytných tematických okruhů (§ 3 odst. 1 prováděcí vyhlášky.), ale také o vymezení tzv. speciální nadstavby pro žadatele o tento typ péče (§ 3 odst. 2 prováděcí vyhlášky), která obsahuje témata jako dovednosti žadatelů potřebné pro spolupráci s rodinou dítěte, proces předání dítěte nebo obsah a forma pravidelného vyhodnocování situace dítěte. Posuzováním a přípravou procházejí také děti žadatelů (vlastní, popř. přijaté). Posuzování je individuální a většinou probíhá přímo v rodině žadatelů. Příprava dětí je realizována převážně skupinově, a to v nezbytném rozsahu, přiměřeně vzhledem k věku a rozumové vyspělosti dětí. Zhodnocení příprav žadatelů i dětí je součástí psychologického posudku. V posledních letech je snaha MPSV metodicky podobu posouzení a zejména příprav sjednotit. Závěrem celého procesu posouzení krajským úřadem je *rozhodnutí o zařazení/nezařazení žadatelů o pěstounskou*

péči na přechodnou dobu do evidence. Krajský úřad je povinen toto rozhodnutí vydat do 30 dnů ode dne zjištění všech potřebných skutečností (§ 27 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Zjednodušeně to lze shrnout, že tehdy, pokud je spisová dokumentace žadatelů kompletní, tedy obsahuje posudek sociální, lékařský i psychologický. Tímto zprostředkování jako proces končí.

Evidence pěstounů na přechodnou dobu

Dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí (§ 27a odst. 2) se do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, zařazují osoby, které na základě odborného posouzení mají předpoklady pro výkon takové péče, a to zejména z hlediska krátkodobosti takové péče a péče o dítě krátce po jeho narození. Tuto evidenci vede krajský úřad. Evidence obsahuje (§ 27a odst. 3 zákona o sociálně-právní ochraně dětí) zejména žadatelovy osobní údaje, potřebné doklady, stejnopis dohody o výkonu pěstounské péče a údaje o charakteristice a počtu dětí, kterým je osoba v evidenci schopna péči poskytovat. Praktické je rovněž mít kontakt na pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí příslušný dle místa bydliště pěstounů včetně pohotovostního telefonního čísla pro případ potřeby umístit dítě mimo jejich pracovní dobu. Dále je užitečné mít kontakt na organizaci, která má s osobami v evidenci uzavřenu dohodu o výkonu pěstounské péče, vhodné je také uvádět počet a věk dětí, které již v rodině žijí (MPSV, 2013c).

Krajský úřad předává opis seznamu osob zařazených do zmíněné evidence, včetně obsahu evidence, obecním úřadům obcí s rozšířenou působností ve svém správním obvodu a je také povinen tento seznam bezodkladně doplňovat podle změn, ke kterým došlo. Krajský úřad má povinnost sdělit na žádost obecního úřadu obce s rozšířenou působností bezodkladně charakteristiku a počet dětí, kterým jsou osoby v evidenci schopné poskytovat péči (§ 27a odst. 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

Ke dni 15. 1. 2016 bylo v evidencích osob v evidenci⁸ v rámci České republiky celkem 503 pěstounů na přechodnou dobu, z toho 437 k tomuto datu pečujících o dítě/děti a 66 bez žádného svěřeného dítěte.

⁸ Údaje dostupné dne 15. 1. 2016 z
https://urad.kr-olomoucky.cz/pestouni/Lists/Seznam%20pstoun%20na%20pechodnou%20dobu/Vsechny_kraje_prehled.aspx

3.2 Cyklus pěstounské péče na přechodnou dobu

Tuto podkapitolu jsem záměrně nazvala cyklem pěstounské péče na přechodnou dobu, neboť procesy a činnosti se opakují. Individualita, konkrétnost a náročnost pak vycházejí z každého životního příběhu daného dítěte a z jeho konkrétní rodinné situace. Záměrem je obecně popsat, co následuje po fázi ukončení zprostředkování tohoto typu péče a zařazení žadatelů do evidence osob v evidenci, jež vedou krajské úřady.

Zařazením žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu do zmíněné evidence se z nich stávají pěstouni na přechodnou dobu čili osoby v evidenci a od této chvíle by měli být připraveni přijmout do své péče potřebné dítě. Významnými subjekty, se kterými musí v rámci realizace přechodné pěstounské péče úzce spolupracovat, jsou především obecní úřady obcí s rozšířenou působností (a to jednak dle trvalého bydliště osob v evidenci a také dle trvalých bydlišť jednotlivých dětí, které jsou do této formy péče umístovány), krajské úřady a doprovázející organizace. Jejich činnost si popíšeme blíže z důvodu, že tyto procesy se mohou promítnout do realizovaného výzkumu.

Činnost orgánů sociálně-právní ochrany dítěte v souvislosti s podáním návrhu na umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu

Pokud se sociální pracovnice obecního úřadu obce s rozšířenou působností (orgánu sociálně-právní ochrany dětí) dozví o dítěti, u kterého by bylo vhodné zajistit pěstounskou péči na přechodnou dobu (jako opatření na ochranu dítěte), oznámí to nadřízenému krajskému úřadu. Ten zmapuje situaci a zjistí, zda se v evidenci pěstounů na přechodnou dobu aktuálně nachází vhodná osoba pěstouna, schopná a ochotná převzít dítě do své přechodné péče. Při výběru se u pěstounů přihlíží (Vyskočil, 2014, s. 15) k výsledkům odborného posouzení žadatele, k vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a k plnění opatření vyplývajícího z individuálního plánu ochrany dítěte. V praxi se stává, že pokud není volná osoba v evidenci v rámci daného kraje, obrací se krajský úřad i na další kraje.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností je oprávněn podávat návrh soudu na svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu. Před podáním návrhu je však povinen projednat s rodiči nebo jinými osobami zodpovědnými za výchovu dítěte důvody, pro které má dojít nebo došlo k podání návrhu, poučít je srozumitelně a prokazatelně o jejich právech a povinnostech vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti a důsledcích neplnění těchto povinností, což neplatí v případě, že taková osoba je nezvěstná, nedohledatelná apod. (§ 14 odst. 2 písm. a) zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Sociální pracovník je dle novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí (§ 14 odst. 2 písm.

b) a c)) také povinen využít *případovou konferenci* jako nástroj pro účelné projednání důvodů pro podání návrhu na svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a pro hledání možných řešení.

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí přinesla také další odborné pracovní, a dle mého názoru velice přínosné, metody či nástroje pro výkon sociálněprávní ochrany dětí sociálními pracovníky obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, umožňující jejich systematickou práci s ohroženými dětmi a rodinami. Důraz je kladen na dodržování určité hierarchie přijímaných opatření, která by měla v prvé řadě směřovat k podpoře původního rodinného prostředí nebo následně k zajištění náhradního rodinného prostředí (Macela, 2013a). Tyto nové metody práce zahrnují vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, na základě kterého je zpracován individuální plán ochrany dítěte (označován zkratkou „IPOD“). *Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny* by mělo představovat komplexní vyčerpávající soubor informací o dítěti a jeho rodině (podrobně viz § 1 prováděcí vyhlášky). *Individuální plán ochrany dítěte* by měl vymezit příčiny ohrožení dítěte a stanovit konkrétní opatření k zajištění ochrany dítěte spolu se stanovením časového plánu provádění těchto opatření (§ 10 odst. 3 písm. d) zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Obsah individuálního plánu ochrany dítěte je vymezen v § 2 vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí a MPSV rovněž vydalo řadu metodických doporučení, jak jej zpracovat a užívat.

Pokud je vyhodnoceno, že pěstounská péče na přechodnou dobu je neoptimalnějším řešením pro konkrétní dítě, sociální pracovnice obecního úřadu obcí s rozšířenou působností dle trvalého bydliště dítěte toto projedná s krajským úřadem. Ten pak osloví obecní úřad obcí s rozšířenou působností dle trvalého bydliště vytipovaných pěstounů na přechodnou dobu a doprovázející organizaci, se kterou má tato osoba v evidenci uzavřenu dohodu o výkonu pěstounské péče. Tyto subjekty jsou dotazovány za účelem zjištění vhodnosti konkrétních pěstounů. Krajský úřad pak doporučí vhodné pěstouny na přechodnou dobu a sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obcí s rozšířenou působností dle trvalého bydliště dítěte podá k soudu návrh na vydání předběžného opatření o svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu.

Avšak v případech, kdy je dítě ohroženo na životě nebo zdraví, výše uvedená sociální pracovnice postupuje podle § 15 a § 16 zákona o sociálně-právní ochraně dětí a vyhodnocení situace dítěte a tvorba individuálního plánu ochrany dítěte následuje až po zajištění bezpečí dítěte (MSPV, 2013c).

Proces předávání dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu

Dítě může být předáno do pěstounské péče na přechodnou dobu na základě rozhodnutí soudu, který dle praxe vydává tzv. předběžné opatření dle §76a občanského soudního řádu (což se vzhledem ke krizovému pojetí této formy náhradní rodinné péče předpokládá). Musí být splněny obecné podmínky pěstounské péče a také podmínka, že výchova v rodině není řádně zabezpečena. Dalším předpokladem je zájem dítěte na svěřením do jiného výchovného prostředí a jeho kladné vyjádření k této věci přiměřené věku. Rovněž musí být splněna podmínka, že existuje vhodná osoba a tato osoba se svěřením dítěte do péče souhlasí. Předběžné opatření trvá tři měsíce od vykonatelnosti rozhodnutí a může být prodlouženo na dobu celkově šest měsíců. Je žádoucí ihned po svěřením dítěte do zmíněné péče předběžným opatřením dát k soudu návrh na zahájení dalšího řízení, buď na vydání meritorního rozhodnutí⁹ o svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, nebo jiný návrh na vydání meritorního rozhodnutí ve věci péče o dítě (MPSV, 2013c).

U rané pěstounské péče na přechodnou dobu přebírají pěstouni dítě často přímo z porodnice, a to za asistence soudního vykonavatele a sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obcí s rozšířenou působností, popř. za doprovodu klíčového pracovníka doprovázející organizace. V případě odebrání dítěte z rodiny je situace komplikovanější, kdy dítě může prožívat nepříjemné chvíle při přesunu k přechodným pěstounům. Tito musí být připraveni citlivě dítěti v těchto těžkých chvílích pomoci, a to samozřejmě i za podpory odborníků doprovázející organizace.

Soud je dle § 27a odst. 8 zákona o sociálně-právní ochraně dětí povinen v součinnosti s orgánem sociálněprávní ochrany dětí nejméně co tři měsíce vyhodnotit, zda důvody pro umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu přetrvávají. Pokud dospěje k názoru, že je možné vrátit dítě zpět do péče biologickým rodičům nebo se našlo dlouhodobější řešení v podobě svěřením do náhradní rodinné péče, rozhodnutí o pěstounské péči na přechodnou dobu zruší.

Dítě může být do přechodné pěstounské péče svěřeno na dobu maximálně jednoho roku (§ 27a odst. 9 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Výjimkou je situace, kdy jsou do přechodné pěstounské péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte, kteří byli pěstounům svěřeni později, ne však na dobu delší, než po kterou má trvat péče u sourozence, jenž byl do této péče témuž pěstounovi svěřen jako poslední.

⁹ Meritorní rozhodnutí je rozhodnutí v té věci samotné.

Proces předávání dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu

Existují tři možnosti přechodu dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu. Je to buď návrat k rodičům, nebo jiným příbuzným, přechod do dlouhodobé náhradní rodinné péče (našli se vhodní osvojitelé či pěstouni) nebo přechod do ústavní péče (toto se děje ojediněle). Proces předání je řízený.

Konkrétní průběh a časování přechodu dítěte by měl být prováděn podle zpracovaného individuálního plánu ochrany dítěte, který stanovuje role a povinnosti jednotlivých subjektů, konkrétní průběh přechodu, formu seznámení dítěte s novými pečujícími osobami, zapojení dítěte do procesu přechodu, jeho vyhodnocování apod. (MPSV, 2013c).

V případě předávání dítěte do vlastní rodiny je důležité dítě na tento přechod připravit podle jeho věku a také podle důvodů odchodu dítěte z této rodiny. Co považují za nutné je také naplánovat podporu této biologické rodiny po přijetí dítěte, aby se předešlo možnému selhání. Po nějakou dobu by měl být také zachován kontakt s pěstouny na přechodnou dobu.

Pokud jde dítě do zcela nové adoptivní či pěstounské rodiny, proces je časově ještě náročnější. Celkový čas se odvíjí od věku dítěte a od jeho konkrétních potřeb. Přechod a jeho jednotlivé kroky by měli být přesně naplánovány, zejm. odpovědnosti konkrétních subjektů a osob, stejně tak časový harmonogram přechodu. Přechod by měl být postupný, po určitou dobu by se na péči o dítě měly podílet obě rodiny s postupným přebíráním péče rodinou novou (MPSV, 2013c).

Přechod dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu do ústavní péče je velmi ojedinělý, ale je třeba ho zmínit, neboť v praxi se již vyskytnul. Děje se tak většinou u dětí starších. Zde je nutné velmi intenzivně pracovat se samotným dítětem a na takový přechod jej připravit a být mu podporou.

Po ukončení procesu předávání dítěte je třeba se zaměřit na potřeby pěstounů na přechodnou dobu, dát jim příležitost zpracovat svoji ztrátu, případně doporučit terapii nebo supervizi. Zejména po odchodu prvního dítěte (či prvních dětí), což vyllynulo i z praxe, je tato podpora nezbytná. Každý průběh pobytu dítěte v přechodné pěstounské péči je potřeba vyhodnotit, což je náplní práce klíčového sociálního pracovníka rodiny, který zprávu posílá na krajský úřad (Tamtéž, s. 14).

3.3 Dohody o výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Problematiku dohod o výkonu pěstounské péče (dále také „dohod“) přinesla novela Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, která jim věnuje § 47b a § 47c. Dohoda je novým typem veřejnoprávní smlouvy, která upravuje podrobnosti naplňování práv a povinností, jež pěstounům vyplývají ze jmenovaného zákona. Tyto dohody nebyly v systému náhradní rodinné péče úplnou novinkou. Před účinností novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí byly dle již zrušeného § 44 odst. 2 uzavírány v zařízeních pro výkon pěstounské péče¹⁰ (Macela, 2013b). Proces uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče se řídí nejen zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, ale i správním řádem.

Účelem dohod je přispět k posílení pomoci a podpory pěstounům. Podpora se má zaměřovat především na oblasti, které jsou specifické pro péči o přijaté děti, čili vyplývající ze specifík náhradní rodinné péče (MPSV, 2013e). V případě pěstounské péče na přechodnou dobu má být podpora zaměřena také přímo na specifika, jež vyplývají z přechodnosti takové péče, z nutnosti úzké spolupráce s biologickou či novou náhradní rodinou apod. Smyslem je také uplatnit vyšší nároky na kvalitu pěstounské péče.

Pěstoun na přechodnou dobu má povinnost uzavřít zmíněnou dohodu nejpozději do 30 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí krajského úřadu o jeho zařazení do evidence osob, které mohou přechodnou pěstounskou péči vykonávat. Pokud takto neučiní, obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má osoba v evidenci trvalý pobyt, upraví podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností svým rozhodnutím (§ 47b odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Primární povinnost navrhnout obsah dohody a její uzavření leží na orgánu sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností příslušném podle trvalého pobytu osoby v evidenci. Osoba v evidenci má však právo uzavřít dohodu i s jinými subjekty dle vlastní volby. Dohodu může s osobou v evidenci uzavřít také obecní úřad, obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu nemá osoba trvalý pobyt, krajský úřad nebo pověřená osoba (§ 4 odst. 1 a 4). K tomu však potřebuje souhlas orgánu sociálně-právní ochrany dětí příslušného podle místa trvalého bydliště osoby v evidenci. Po uzavření dohody posílá doprovázející organizace, se kterou osoba v evidenci dohodu uzavřela, kopii této dohody obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností dle trvalého bydliště pěstounů a také krajskému úřadu. V praxi pak lze sledovat nabídky těchto subjektů, přinášející do této oblasti jakousi

¹⁰ Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí zařízení pro výkon pěstounské péče zrušila.

možnost konkurence, „boje“ o dohody apod. Je třeba myslet na to, že kvantita (čili velký výběr služeb a aktivit pro pěstouny a jejich děti) vždy nemusí vypovídat o kvalitě a odbornosti.

Dohoda trvá po dobu, po kterou je pěstoun rozhodnutím krajského úřadu veden v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu (§ 47c odst. 1 písm. c) zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Dohoda může být vypovězena oběma jejími stranami. Zmíněné subjekty, které mají oprávnění dohodu uzavřít, mohou dohodu vypovědět ze zákonem vymezených důvodů (podrobně v § 47c odst. 2 písm. a) až c)). Osoba v evidenci může vypovědět dohodu bez udání důvodu (§ 47c odst. 3).

MPSV vypracovalo v lednu 2013 pracovní materiál k dohodám o výkonu pěstounské péče včetně vzoru této dohody, který lze najít na jejich webových stránkách (MPSV, 2013d). Jak je zde uvedeno, nejedná se o závazný tiskopis, ale pouze vzor k inspiraci. Důraz je kladen na to, aby každá dohoda odrážela potřeby konkrétní pěstounské rodiny i možnosti poskytovatele služeb.

Ve svém metodickém doporučení z března 2013 pak MPSV (2013c) doporučuje v dohodě u pěstounské péče na přechodnou dobu upravit také intenzivnější doprovázení. Jedná se o doprovázení a podporu zejména v období po přijetí dítěte a v období přechodu dítěte, při kterém by se však měl minimalizovat počet lidí, kteří do rodiny vstupují (což předpokládá důkladnou spolupráci zejména sociálního pracovníka obecního úřadu obce s rozšířenou působností a klíčového sociálního pracovníka doprovázející organizace). Dále uvedený materiál doporučuje v dohodě zmínit častější frekvenci konzultací rodiny i dítěte s doprovázejícím klíčovým pracovníkem, dle potřeby opakované vysvětlování situace dítěti. Rovněž je dle MPSV zapotřebí do dohody zapracovat, že pěstouni budou při výkonu péče a při práci s dítětem postupovat dle individuálního plánu ochrany dítěte, budou se podílet na jeho tvorbě, vyhodnocování a aktualizaci. Pro konkrétní představu uvádím v Příloze č. 3 vzor dohody o výkonu pěstounské péče, jež s pěstouny na přechodnou dobu uzavírá vybraná doprovázející organizace (se souhlasem vedení).

Práva osob v evidenci

Dále v této práci uvádím stručně práva a povinnosti osob evidenci, podrobně a šířeji se jimi zabývám v páté kapitole, kde popisují služby doprovázejících organizací. Práva osob v evidenci upravuje § 47a odst. 2 písm. a) až e) zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Prvním z nich je *právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě v případě, že je pěstoun dočasně uznán práce neschopným, při ošetřování osoby blízké, při narození dítěte, při vyřizování nezbytných osobních záležitostí (nejčastěji jednání na úřadech, soudech, účast na povinném vzdělávání) nebo při úmrtí osoby blízké*. V praxi se často používá pojem „krátkodobá respitní péče“ (dále viz kap. 5.3).

Co se týká *práva na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě či děti, která je přiměřená věku dítěte, v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže dítě dosáhlo alespoň věku dvou let*, u pěstounů péče na přechodnou dobu je tato služba diskutabilní vzhledem k tomu, že mají zaručeno mezidobí, kdy o žádné dítě nepečují, podrobně v podkap. 5.3.

Pěstouni na přechodnou dobu mají také *právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za šest měsíců*. Tato odborná pomoc by měla vycházet z individuálních potřeb pěstounů a svěřených dětí, měla by být v souladu se zpracovaným individuálním plánem ochrany dítěte (dále viz podkap. 5.5.)

Právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě plyne z povinnosti pěstounů zvyšovat si znalosti v rozsahu 24 hodin ročně (dále viz podkap. 5.2).

Posledním právem pěstounů, jak uvádí zákon o sociálně-právní ochraně dětí, je *právo na pomoc při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a při realizaci styku rodičů s dítětem v pěstounské péči, včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku*. U přechodných pěstounů může být kontakt a spolupráce s biologickou rodinou dítěte velmi intenzivní, zvláště pak při plánovaném návratu dítěte zpět do původní rodiny. Jednou z nezbytných služeb je tzv. asistovaný kontakt, o něm více v podkap. 5.4.

Povinnosti osob v evidenci

Povinnosti osob v evidenci jsou obsaženy v § 47a odst. 2 písm. f) až h) zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Jde o *povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin v době 12 kalendářních měsíců po sobě jdoucích*. Témata vzdělávání by měla vycházet z individuálních potřeb konkrétních osob v evidenci i potřeb aktuálně umístěných dětí a měla by se spolu s pěstounem plánovat (dále viz podkap. 5.2).

Další povinností je *povinnost umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí*. Tato povinnost se uskutečňuje v rámci pravidelných kontaktů přechodných pěstounů a svěřených dětí s klíčovým sociálním pracovníkem doprovázející organizace (dále viz podkap. 5.1).

Důraz na význam biologické rodiny dítěte je zakotven v *povinnosti v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak* (podkap. 5.4).

Jak již bylo dříve v této práci zmíněno, pěstounská péče na přechodnou dobu má svá specifika a pro osoby v evidenci tak přináší další povinnosti, které je vhodné upravit metodickým doporučením (takto to např. učinil Krajský úřad Moravskoslezského kraje). Stručně lze tyto povinnosti shrnout (Krajský úřad Moravskoslezského kraje, 2015):

- povinnost spolupracovat se všemi zúčastněnými subjekty (např. účast na případové konferenci), především pak s orgánem sociálně-právní ochrany dítěte;
- povinnost vést písemné záznamy o průběhu pobytu dítěte v domácnosti pěstounů na přechodnou dobu v intervalu minimálně jednou týdně (podrobnější jsou u nejmenších dětí převzatých z porodnice a dětí do 3 let), záznamy o podstatných událostech v životě dítěte (zdravotní stav, zásadní změny ve vývoji, události ve školce, škole apod.) a záznamy o kontaktu dítěte s biologickou rodinou;
- povinnost zpracovávat Knihu života¹¹ dítěte, jejíž jsou součástí i fotografie dítěte;
- v případě kontaktu s biologickou rodinou povinnost zachovávat mlčenlivost ve vztahu k poskytnutým a později získaným informacím o přijatém dítěti, jeho biologické, případně také náhradní rodině, tyto sdělují pouze zapojeným stranám;
- povinnost poskytovat součinnost při zajišťování podkladů pro případ kompletace spisové dokumentace dle § 21 zákona o sociálně-právní ochraně

¹¹ Kniha života nebo také Moje album je kniha zaznamenávající průběh života dítěte od narození. Je technikou pro podporu tvorby pozitivní identity dítěte, kdy práce s životním příběhem tak, aby si děti uvědomili svou minulost. MPSV na svém webu prezentuje vzor také knihy, materiál je dostupný z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7712/Album.pdf>.

dětí, na žádost orgánu sociálně-právní ochrany dětí, krajského úřadu, případně doprovázející organizace;

- povinnost zajistit aktuální zprávu o zdravotním stavu dítěte a dle dohody s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (případně krajským úřadem) také psychologické vyšetření dítěte.

3.4 Hmotné zabezpečení pěstounů a dětí v pěstounské péči na přechodnou dobu

Tato oblast doznala přijetím novely zákona o sociálně-první ochraně dětí žádaných změn, které umožnily tento typ pěstounské péče konečně funkčně zavést do praxe. Jak zmiňuje Miloslav Macela (2013c, s. 9), do doby přijetí novely jej v praxi vykonávalo pouze několik desítek osob. Před novelou, čili před 1. lednem 2013, byli pěstouni na přechodnou dobu finančně zajištěni pouze v době, kdy pečovali o dítě. Mezidobí, kdy dítě předali a chystali se na přijetí dítěte dalšího, zákon jaksi neřešil. Předpokladem výkonu přechodné pěstounské péče bylo a je, že se pěstouni (ve většině případů žena, pokud jsou pěstouny na přechodnou dobu oba manželé) vzdají svého civilního zaměstnání a budou se „na plný úvazek“ věnovat péči o potřebné děti. Najít takové pěstouny bylo logicky velmi obtížné, až nemožné.

Novela jmenovaného zákona přinesla zásadní změnu, a to převod pěstounských dávek ze systému státní sociální podpory právě do tohoto zákona, kde je můžeme nalézt v ust. § 47e až § 47m. Dávky vyplácí Úřad práce ČR.

Jedinou dávkou, kterou osoby v evidenci čerpají nepřetržitě (i v případě, že nepečují o žádné dítě), a kde je podmínkou být zařazen do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, je *odměna pěstouna*. Pokud jsou oba manželé osobou v evidenci, náleží odměna pěstouna pouze jednomu z nich. Výše odměny pěstouna na přechodnou dobu činí za kalendářní měsíc 20 000,- Kč nebo 24 000,- Kč, pečuje-li osoba v evidenci alespoň o jedno dítě, a toto dítě je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost). Odměna pěstouna se pro účely zákonů upravující daně z příjmů, pojistné na sociální zabezpečení, pojistné na úrazové pojištění a pojistné na všeobecné zdravotní pojištění považuje za příjem ze závislé činnosti.

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte je měsíčně se opakující dávka, na kterou má nárok nezletilé nezaopatřené dítě svěřené do pěstounské péče, tato dávka se vyplácí pěstounovi. Výše příspěvku je odstupňována dle věku přijatého dítěte (podrobně viz § 47f odst. 3 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí došlo k jeho provázání se systémem posuzování závislosti na pomoci jiné fyzické osoby, odměna se dle stupně závislosti zvyšuje (podrobně viz § 47f odst. 4).

Vedle těchto pěstounských dávek má osoba v evidenci v době, kdy pečuje o konkrétní dítě, rovněž nárok žádat dle věku přijatého dítěte o peněžitou pomoc v mateřství nebo rodičovský příspěvek. Pěstounská rodina může také pobírat některé další dávky ze systému státní sociální podpory, např. přídavek na dítě.

3.5 Kritická místa pěstounské péče na přechodnou dobu

V této podkapitole se pokusím alespoň heslovitě nastínit možná kritická místa pěstounské péče na přechodnou dobu, a to zejména na základě praxe realizace této formy péče a také na základě studia aktuálních dokumentů či výzkumů v této oblasti. Jedná se o často diskutované či diskutabilní témata v rámci realizace pěstounské péče na přechodnou dobu:

- nutnost krajských úřadů pravidelně analyzovat potřebnost pěstounské péče na přechodnou dobu, pokud bude v daném období „přebytek“ osob v evidenci a nastane situace, kdy tyto osoby delší dobu čekají na přijetí dítěte, možnost pozastavit podávání nových žádostí např. o tzv. ranou pěstounskou péči a zaměřit se na hledání zájemců o péči pro starší děti (např. v Moravskoslezském kraji se taková situace již vyvíjí);
- úzká spolupráce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, doprovázející organizace pěstounů a krajského úřadu, nastavení jasnějších kompetencí pro tyto subjekty, nutnost jednotného postupu;
- potřeba precizního vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a využívání odborných metod a nástrojů sociální práce sociálními pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, zároveň předcházení situacím, kdy je dítě svěřeno do přechodné pěstounské péče a nedaří se nalézt dlouhodobé řešení jeho situace;
- rozšíření podpůrných služeb pro biologické rodiny dětí, u kterých hrozí odebrání;

- rozvoj doprovodných služeb pro biologické rodiny dětí, které se nacházejí v pěstounské péči na přechodnou dobu s cílem co nejrychlejšího návratu dítěte zpět do původní rodiny, jejich spolupráce při návratu dítěte do rodiny;
- nutnost hledat zájemce o dlouhodobou pěstounskou péči (v posledních letech nastal úbytek žádostí o tento typ péče), budování „dobrého jména“ pěstounské péče mezi širokou veřejností;
- nastavit odpovídající podmínky pro pěstounskou péči i pěstounskou péči na přechodnou dobu s cílem minimalizovat nutnost umisťovat děti do ústavní péče;
- srovnat rozdíly v hmotném zajištění pečujících osob a osob v evidenci („klasičtí pěstouni“ pocítují nesrovnatelnost výši odměny pěstouna);
- řešit situaci čerpání peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku u osob v evidenci, ponechat toto čerpání na trvalejší formy náhradní rodinné péče.

4 Doprovázející organizace v České republice

Ve čtvrté kapitole této práce se v rámci problematiky realizace služeb doprovázejících organizací určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu dostáváme k tématu doprovázejících organizací.

Termín doprovázející organizace je v současné době v praxi běžně užívaným termínem pro osoby (právnícké nebo fyzické), jež mají v oblasti pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí pověření k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče. Proto jej užívám i v této práci. Označení přirozeně plyne ze skutečnosti, že pověřené osoby „doprovázejí“ pěstounské rodiny při výkonu pěstounské péče, resp. pěstounské péče na přechodnou dobu.

4.1 Legislativní rámec doprovázejících organizací

Poskytování sociálně-právní ochrany dětí pověřenými osobami upravuje Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, v § 48 a 49. Pověřené osoby mohou v sociálně-právní ochraně vykonávat činnosti vymezené v § 48 odst. 2 písm. a) až h). Doprovázející organizace tedy musí mít pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí pro činnost dle § 48 odst. 2 písm. d), čili pro uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče.

Pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí

Sociálně-právní ochrana dětí je vymezena v § 1 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí a je chápána jako:

1. ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
2. ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
3. jako působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny
4. jako zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale či dočasně vychováváno ve vlastní rodině.

Výkonem sociálně-právní ochrany dětí mohou krajské úřady pověřit právnícké a fyzické osoby, tzv. pověřené osoby. Zákon stanovil několik pojistek, aby sociálně-právní ochrana dětí vykonávána těmito pověřenými osobami probíhala řádně. V první řadě musí osoba splňovat podmínky pro získání pověření, které jsou uvedeny v § 49 odst. 2 zákona

o sociálně-právní ochraně dětí. Jsou to např. odborná způsobilost u všech osob, které budou sociálně-právní ochranu přímo poskytovat či jejich bezúhonnost, dále materiální a technické podmínky. Krajský úřad si u každé žádosti o pověření žádá vyjádření obecního úřadu obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má žadatel trvalý pobyt nebo bydliště, resp. sídlo. Pověřená osoba musí také plnit dané povinnosti po vydání pověření (např. neustále mít na zřeteli zájem a blaho dítěte, dodržovat standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí, dodržovat pravidla pro nakládání se státním příspěvkem). Další pojistkou je zákonné omezení výčtu činností, na které lze pověření vystavit a také následné kontrolní mechanismy (Hodečková Pecková, 2015).

O pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí rozhoduje příslušný krajský úřad, který vydává rozhodnutí. V rozhodnutí o pověření k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče v oblasti sociálně-právní ochrany dětí uvede rozsah poskytované sociálně-právní ochrany a místo, kde může být taková činnost vykonávána. Kontrolu poskytování sociálně-právní ochrany dětí provádí v rámci inspekce poskytování sociálně-právní ochrany dětí dle § 50a zákona o sociálně-právní ochraně dětí krajská pobočka Úřadu práce. Předmětem inspekce je kvalita poskytování sociálně-právní ochrany dětí stanovená standardy kvality.

Standardy kvality sociálně-právní ochrany

Pověřené osoby, které mají pověření uzavírat dohody o výkonu pěstounské péče, musí mít zpracovány a musí se řídit standardy kvality sociálně-právní ochrany. Ty jsou pro tyto organizace vymezeny v příloze č. 2 Vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Lze zde najít velkou podobnost se standardy kvality v sociálních službách dle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ze kterých se při jejich tvorbě vycházelo. Standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí obsahují 16 oblastí s jednotlivými rozepsanými kritérii. Cílem zavedení standardů v této oblasti je systematizace práce a postupů různých subjektů, a také jako nástroj kontroly státu nad těmito subjekty.

Povinnosti doprovázející organizace ve vztahu k pěstounské péči na přechodnou dobu

Ve vztahu k pěstounské péči na přechodnou dobu jako specifické formě pěstounské péče mají doprovázející organizace, resp. klíčoví sociální pracovníci těchto organizací, širší povinnosti než je tomu u doprovázení v rámci pěstounské péče.

Tyto povinnosti většinou metodicky konkrétně upravují krajské úřady a zpravidla zahrnují:

- účast při převzetí i předávání dítěte osobami v evidenci;
- zajištění pomoci osobám v evidenci s administrativou dávek pěstounské péče;
- účast na sestavování individuálního plánu ochrany dítěte ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dítěte a pěstouny do 14 dnů od umístění dítěte do péče přechodných pěstounů, pomoc a podpora pěstounů s naplňováním individuálního plánu ochrany dítěte;
- informování orgánu sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností dle trvalého bydliště osob v evidenci a krajského úřadu o závažných skutečnostech a změnách v pěstounské rodině;
- dohled nad vedením písemných záznamů osobami v evidenci (viz podkap. 3.3 na str. 38);
- specifitější kontrola průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu a vydávání zpráv (viz dále na s. 45 - 46);
- povinnost informovat osoby v evidenci o povinnosti zachovávat mlčenlivost ve vztahu k informacím o dítěti, jeho rodinné situace a náhradní rodině;
- poskytování zprávy o průběhu pěstounské péče na přechodnou dobu na vyžádání orgánu sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností dle trvalého bydliště dítěte;
- spolupráce s příslušným krajským úřadem v případě jednotlivých reflexí u osob v evidenci (Krajský úřad Moravskoslezského kraje, 2015).

Dohled nad průběhem výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Doprovázející organizace zajišťují prostřednictvím svých zaměstnanců v pěstounské rodině službu doprovázení a další zákonem vymezené služby (viz pátá kapitola). Jsou podporou pěstounských rodin na přechodnou dobu, zároveň musí dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí (§ 47b odst. 5) zajišťovat dohled nad průběhem výkonu pěstounské péče. Jak vyplývá z diskusí odborných pracovníků doprovázejících organizací i dalších zainteresovaných institucí, záměrem novely zmíněného zákona nebylo nastavit faktickou kontrolu výkonu pěstounské péče, ale spíše podpůrný dohled. Tento fakt potvrzuje i tříletá praxe trvání dohod o výkonu pěstounské péče. Zaměstnanci doprovázejících organizací sledují u osob v evidenci, zda zajišťují péči o dítě v souladu

s jeho individuálním plánem ochrany, zda řádně spolupracují se všemi zainteresovanými stranami (včetně biologické rodiny) a zda vedou doporučené písemné záznamy o pobytu dítěte v jejich rodině. Pokud se u pěstounů objeví nějaká nedostatečnost při výkonu pěstounské péče, doprovázející pracovník na tento fakt pěstouny upozorní a nabídne podporu a pomoc vedoucí k nápravě. Pakliže by pěstoun opakovaně znemožňoval dohled a nespolupracoval se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí, může to být jedním z důvodů pro vypovězení dohody o výkonu pěstounské péče.

Můžeme zde vidět dva, dá se říci, protichůdné přístupy, a sice podporu a pomoc na straně jedné a dohled na straně druhé. To znamená pro klíčové sociální pracovníky doprovázejících organizací nutnost jasného vymezení svých rolí a kompetencí. Na základě vlastních odborných zkušeností mohu konstatovat, že je nezbytné si zachovat vůči pěstounům profesionalitu a řešit individuálně a citlivě každou jejich situaci. Důležité je pěstouna vyslechnout, jeho názor, postoje a pocity, umět mu také „jeho jazykem“ vysvětlit svůj odborný pohled (zejm. jako „zástupce“ státu v oblasti sociálně-právní ochrany dětí) a vždy jednat tak, aby to bylo v zájmu konkrétního dítěte s cílem nezpůsobovat mu další trauma.

Zprávy o výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Klíčový pracovník doprovázející organizace zpracovává o pěstounské rodině jednou za 6 měsíců *zprávu o průběhu výkonu pěstounské péče*. Tuto zprávu zasílá obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má osoba v evidenci trvalý pobyt a také příslušnému krajskému úřadu. Zpráva obsahuje kontaktní údaje dítěte a přechodných pěstounů, jméno klíčového pracovníka rodiny a kontakt na něj. Zpráva také zahrnuje popis sledovaného období, naplňování jednotlivých bodů individuálního plánu ochrany dítěte i výčet služeb, které pěstouni využili. Dále jsou zde vyjádření k otázce biologické rodiny, k otázce vzdělávání pěstounů a případné představy a plány na další období pěstounů spolu s vyjádřením klíčového pracovníka.

Specifická situace přechodné pěstounské péče vyžaduje zvýšenou podporu, která se odráží i v rozsáhlejší administrativě, a to v podobě dalších odborných zpráv klíčového pracovníka. V rámci převzetí dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu zpracovává klíčový pracovník *tzv. vstupní monitorovací zprávu*. Ta obsahuje kontaktní údaje dítěte a pěstounů i jméno klíčového pracovníka rodiny. Zpráva dále zahrnuje stručnou anamnézu případu do doby před převzetím dítěte, popis sociální situace pěstounů (zejm. v oblasti bydlení), zmapování potřeb a nároků na individuální péči o dané dítě (zdravotní, odborné

a další potřeby dítěte) a nastavení služeb (hlídání, kontakt s biologickou rodinou, poradenství).

Pracovník dále zpracovává *závěrečnou zprávu po předání dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu*, která obsahuje základní údaje o dítěti, formu a obsah plánovaného oddechu pěstounů, potřebu poradenství či psychologické pomoci. Zpráva dále zahrnuje vyjádření klíčového pracovníka, zda je rodina připravena na přijetí dalšího dítěte. Pracovník zprávu zasílá do čtrnácti dnů od faktického předání dítěte z péče osoby v evidenci, a to jednak krajskému úřadu, tak také orgánu sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností dle trvalého bydliště osoby v evidenci.

Státní příspěvek na výkon pěstounské péče

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí zavedla novou formu podpory náhradní rodinné péče, a to v podobě podpůrných služeb, k jejichž financování slouží státní příspěvek na výkon pěstounské péče. Tento příspěvek je upraven ustanovením § 47d jmenovaného zákona.

Výplata tohoto příspěvku je vázána na uzavření dohody o výkonu pěstounské péče nebo vydání správního rozhodnutí, které tuto dohodu nahrazuje. Subjekty oprávněné uzavírat zmíněné dohody, tj. i doprovázející organizace, tak získávají za každou uzavřenou dohodu, resp. vydané správní rozhodnutí, částku ve výši 48 000,- Kč na jeden kalendářní rok. Pokud dohoda trvala pouze část roku, činí výše příspěvku 4 000,- Kč za každý kalendářní měsíc (Macela, 2013e, s. 1). Zpočátku vyvolalo „uzákonění“ konkrétní částky u řady pěstounů mylnou představu, že tato částka se má dostat do rukou samotných pěstounů nebo že každá rodina má ročně obdržet služby v hodnotě 48 000,- Kč. Oprávněné subjekty dostávají každoročně celkovou částku podle počtu uzavřených dohod a s touto částkou hospodaří tak, že kryjí potřeby jednotlivých rodin, zejména s ohledem na potřeby svěřených dětí. V případě jedné rodiny může jít o celkovou „spotřebu“ v rozsahu 30 000,- Kč za rok. Jiná rodina s vyšším počtem svěřených dětí či s dětmi se specifickými potřebami (dětí se zdravotním omezením, s vysokou mírou potřeb aj.) může ročně spotřebovat i 60 000,- Kč. O přiznání příspěvku rozhoduje krajská pobočka Úřadu práce ČR, v jejímž obvodu se nachází sídlo nebo místo trvalého pobytu žadatele.

Státní příspěvek na výkon pěstounské péče je podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí určen na pokrytí nákladů vynakládaných na zajišťování pomoci osobám pečujícím, osobám v evidenci nebo svěřeným dětem a na provádění dohledu nad pěstounskou péčí. Jde o náklady související s naplňováním práv osob pečujících a osob

v evidenci podle § 47a. Tyto služby může daný subjekt buď zajišťovat sám, nebo prostřednictvím externích služeb, které si „kupuje“. Příspěvek lze využít také na úhradu platů zaměstnanců, tzv. klíčových sociálních pracovníků, kteří sjednávají dohody a poskytují poradenství pěstounům i svěřeným dětem, případně na pracovníky, kteří tyto činnosti zprostředkovávají (Macela, 2013e).

Využívání státního příspěvku na výkon pěstounské péče podléhá kontrole hospodárnosti, účelnosti a efektivnosti, proto musí mít oprávněný subjekt k dispozici účetní záznamy a dokumenty dokládající správné využití příspěvku. První měsíce čerpání tohoto příspěvku přinesly mnoho otázek k možnosti odůvodněného čerpání, kdy se pěstounské rodiny na subjekty obracely s různými požadavky na čerpání v rámci specifických služeb. Mělo by se jednat především o pomoc, podporu a služby, které konkrétní rodina nebo dítě potřebuje právě proto, že se jedná o dítě v náhradní rodinné péči (MPSV, 2014). Státní příspěvek nesmí suplovat funkci příspěvku na úhradu potřeb dítěte, příspěvku na péči nebo odměny pěstouna.

Spisová dokumentace pěstounské péče na přechodnou dobu

Každé osobě v evidenci, což může být jedna osoba nebo manželský pár, je po uzavření dohody o výkonu pěstounské péče založena klíčovým sociálním pracovníkem doprovázející organizace spisová dokumentace. Ta by měla obsahovat uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče, příp. její dodatky, základní informace o přechodných pěstounech a chronologický přehled všech kontaktů a činností, které v rodině probíhají. Měly by být založeny záznamy z návštěv v rodině, z různých jednání, z odborných konzultací apod., dále také odborné zprávy sociálního pracovníka (zasílané orgánu sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností dle trvalého bydliště přechodných pěstounů či krajskému úřadu). Spisová dokumentace rovněž zahrnuje individuální plány ochrany jednotlivých dětí, plány péče a jejich následné revize, rámcové vzdělávací plány apod. Dále by měl spis obsahovat všechny žádosti a podklady k proplacení žádostí o finanční příspěvky, jež jsou organizací pěstounům hrazeny ze státního příspěvku, přehledy čerpání respitní péče a přehledy absolvovaného vzdělávání. Spisová dokumentace by měla být přehledná a měla by sloužit k systematické práci s rodinou. Pěstouni mají ke své spisové dokumentaci přístup.

4.2 Doprovázející organizace v Moravskoslezském kraji

Doprovázející organizace v Moravskoslezském kraji většinou vznikaly z příspěvkových organizací kraje či měst, občanských sdružení (od 1. 1. 2014 zapsaných spolků), obecně prospěšných organizací (od 1. 1. 2014 ústavů) či církevních organizací. Tyto subjekty většinou s cílovou skupinou náhradních rodin pracovaly a přirozeně tak v rámci nového pověření a nového nastavení systému podpory pěstounských rodin a pěstounských rodin na přechodnou dobu rozvinuly svou činnost. Dle údajů na webových stránkách Moravskoslezského kraje mělo k 31. 12. 2015 pověření k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče celkem 18 subjektů (jejich přehled uvádím v Příloze č. 4).

Moravskoslezský kraj je co do počtu osob v evidenci krajem s jejich nejvyšším počtem. Ke dni 15. 1. 2016 bylo v rámci celé České republiky vedeno celkem¹² 503 osob v evidenci, z toho 437 mělo aktuálně v péči dítě/děti na přechodnou dobu a 66 osob v evidenci bylo bez svěřeného dítěte. Co se týká Moravskoslezského kraje, zde bylo celkem 116 osob v evidenci, z toho 109 osob pečujících a 7 osob nepečujících o svěřené dítě. V porovnání s ostatními kraji¹³ je zřetelný velký rozdíl, kdy ostatní kraje evidují několikanásobně menší počty pěstounů na přechodnou dobu.

Vybraná doprovázející organizace

Pro doplnění teoretických informací jsem uskutečnila výzkumné šetření ve vybrané organizaci, doprovázející pěstounské rodiny na přechodnou dobu, v Centru psychologické pomoci. Motivem pro volbu této organizace byla má osobní znalost náplně její činnosti a současně i skutečnost, že jde o významnou organizaci v této oblasti. Jmenovaná organizace je příspěvkovou organizací Moravskoslezského kraje a působí prostřednictvím pracovišť v oblasti celého Moravskoslezského kraje (Karviná, Ostrava, Nový Jičín, Frýdek-Místek, Třinec, Opava a Bruntál). Jednotlivá odborná pracoviště mají dlouholetou tradici v poskytování sociálních služeb (od 70. let 20. století). Samotná organizace Centrum psychologické pomoci pak vznikla v roce 2003 jako organizace zřízená Moravskoslezským krajem, sdružující všechny bývalé okresní poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy v kraji (s výjimkou Ostravy). V témže roce bylo v rámci

¹² Aktuální čísla je možné dohledat na webu Olomouckého kraje: https://urad.kr-olomoucky.cz/pestouni/Lists/Seznam%20pstoun%20na%20pechodnou%20dobu/Vsechny_kraje_prehled.asp

¹³ Srovnání počtu osob v evidenci dle krajů ke dni 15. 1. 2016, seřazeno od nejvyššího počtu: Praha (56), Jihomoravský (55), Středočeský (48), Královohradecký kraj (41), Zlínský (30), Pardubický (27), Liberecký (24), Ústecký (24), Jihočeský (23), Olomoucký (22), Karlovarský (15), Plzeňský (14), Vysočina (8)

organizace založeno nové pracoviště – Poradna pro náhradní rodinnou péči v Ostravě. Od října 2003 působím na pracovišti v Novém Jičíně na pozici sociální pracovnice.

V současné době organizace nabízí a poskytuje služby ve třech hlavních oblastech. První je odborné sociální poradenství v oblasti rodinných a partnerských vztahů (registrovaná sociální služba dle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách), druhou oblastí je náhradní rodinná péče a sociálně-právní ochrana dětí (na základě pověření Krajského úřadu Moravskoslezského kraje) a třetí pak telefonická krizová pomoc (registrovaná sociální služba dle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). Pověření k výkonu sociálně právní ochrany dětí bylo přijetím novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí rozšířeno a organizace začala uzavírat dohody o výkonu pěstounské péče, na jejichž základě doprovází pěstounské rodiny na jejich cestě náhradním rodičovstvím.

V rámci náhradní rodinné péče má organizace na základě rozhodnutí, vydaného Krajským úřadem Moravskoslezského kraje, pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, a to u těchto činností:

1. pomoc rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě dle § 11 odst. 1 písm. a) zákona o sociálně-právní ochraně dětí,
2. poskytování nebo zprostředkování poradenství rodičům při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené dle § 11 odst. 1 písm. b),
3. pořádání v rámci poradenské činnosti přednášek a kurzů zaměřených na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovu dle § 11 odst. 1 písm. c),
4. převzetí zajišťování příprav žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče k přijetí dítěte do rodiny dle § 19a odst. 1 písm. c), kterou jinak zajišťuje krajský úřad, provádění příprav žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče,
5. vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny a jejich oznamování obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností dle § 19a odst. 1 písm. b) a § 48 odst. 2 písm. g),
- 6. uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče podle § 47b,**
7. poskytování odborného poradenství a pomoci žadatelům o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče a poskytování poradenské pomoci fyzickým osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny a osvojitelům nebo

pěstounům v souvislosti s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče dle § 11 odst. 1 písm. d) a § 11 odst. 2 písm. c),

8. poskytování výchovné a poradenské péče osobě pečující, s níž pověřená osoba uzavřela dohodu o výkonu pěstounské péče, při výkonu pěstounské péče a sledování výkonu pěstounské péče, pokud osoba pečující o tuto službu požádá, je pověřená osoba povinna výchovnou a poradenskou péči poskytnout.

Centrum psychologické pomoci poskytovalo řadu výše uvedených činností ještě před novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí, mj. také poskytovalo podporu zařízením pro výkon pěstounské péče (tyto byly novelou tohoto zákona zrušeny). Přijetím této novely a uzavíráním dohod o výkonu pěstounské péče tak organizace pouze rozšířila své služby a mohla zúročit dosavadní získané zkušenosti v práci s náhradními rodinami.

Centrum psychologické pomoci je aktuálně druhým největším poskytovatelem služeb v rámci dohod o výkonu pěstounské péče v České republice. Celkem měla organizace k 31. 12. 2015 uzavřeno 379 dohod o výkonu pěstounské péče. Konkrétní počty dle klasifikace pěstounské péče uvádí tabulka č. 1.

Tab. č. 1: Počty dohod o výkonu pěstounské péče v Centru psychologické pomoci k 31. 12. 2015

Počet	Typ pěstounské péče		
	klasická	příbuzenská	na přechodnou dobu
	166	157	58
Celkem	379*		

* 2 dohody jsou klasická pěstounská péče a zároveň pěstounská péče na přechodnou dobu, nepočítají se zvlášť

Zdroj: Vytvořeno autorkou dle interních statistik organizace k 31. 12. 2015

Z celkového počtu 379 dohod o výkonu pěstounské péče měla organizace k 31. 12. 2015 celkem 39 dohod s třemi a více svěřenými dětmi, u 35 rodin probíhala k tomuto datu služba asistovaného kontaktu svěřeného dítěte do pěstounské péče či pěstounské péče na přechodnou dobu s jeho biologickou rodinou.

Centrum psychologické pomoci má ve svém týmu odborné pracovníky – sociální pracovníky a psychology, kteří mají bohaté zkušenosti v práci s náhradními rodinami.

Protože jmenovaná organizace v rámci pověření krajského úřadu poskytuje odborné poradenství a pomoc žadatelům o zprostředkování náhradní rodinné péče a zajišťuje jejich odborné psychologické posouzení včetně příprav pro žadatele o náhradní rodinnou péči, pěstouni na přechodnou dobu často navazují spolupráci s organizací již od počátku svého rozhodnutí stát se přechodnými pěstouny.

Organizace v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu úzce spolupracuje s Krajským úřadem Moravskoslezského kraje a jednotlivými orgány sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Spolupráce je na bázi metodické, čili s rozvojem a rozšiřováním přechodné pěstounské péče se postupně vyvíjí metodické postupy a ujasňují se kompetence jednotlivých subjektů. Funguje rovněž spolupráce při řešení konkrétních případů umístování dětí do tohoto typu péče, kdy dobře fungující vazba krajský úřad - orgán sociálně-právní ochrany dětí - doprovázející organizace - osoba v evidenci, je klíčová pro řešení životních situací potřebných dětí.

Centrum psychologické pomoci se v souvislosti s uzavíráním a postupným navyšováním počtu uzavřených dohod o výkonu pěstounské péče od ledna 2013 rozšířila také personálně. K 31. 12. 2015 pracovalo ve jmenované organizaci celkem 26 klíčových sociálních pracovníků (22 z nich pečují také o přechodné pěstounské rodiny). Odbornou pomoc v rámci dohod poskytuje na jednotlivých pracovištích také celkem 24 psychologů. Postupně se od 1. 1. 2013, od doby platnosti novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, upravoval počet pěstounských rodin na jeden pracovní úvazek klíčového sociálního pracovníka, zejména s přihlédnutím ke kvalitě poskytovaných služeb. K 31. 12. 2015 byl stanoven poměr cca 20 pěstounských rodin na jeden pracovní úvazek sociálního pracovníka. Pěstounská rodina na přechodnou dobu, pěstounská rodina s více jak třemi přijatými dětmi a pěstounská rodina s asistovanými kontakty svěřeného dítěte/děti s jeho/jejich biologickou rodinou se počítají jako 1,5 rodiny. Důvodem je intenzivnější a časově náročnější spolupráce klíčového sociálního pracovníka s danou rodinou a větší objem podpory poskytované těmto vymezeným pěstounským rodinám a jejich přijatým dětem.¹⁴

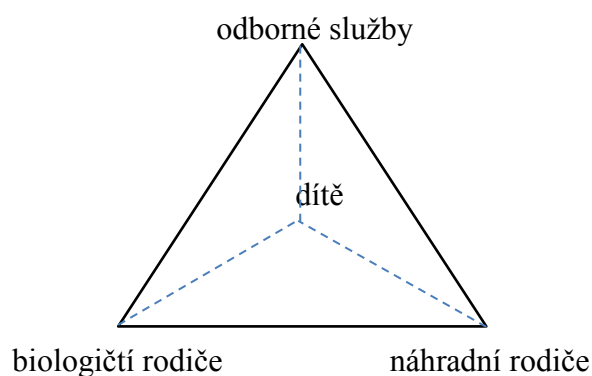
¹⁴ Zdroj: Centrum psychologické pomoci, p. o., ekonomické oddělení, data k 31. 12. 2015

5 Služby doprovázejících organizací určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu

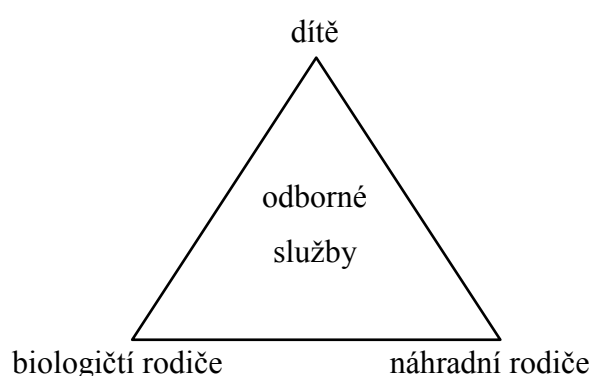
Pátá kapitola uzavírá teoretickou část této práce a charakterizuje služby doprovázejících organizací určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu. Služby jsou popsány jednak z hlediska zákonného vymezení, tak také z hlediska fungující praxe vybrané doprovázející organizace.

Téma služeb pro pěstounské rodiny, respektive pěstounské rodiny na přechodnou dobu, jde ruku v ruce s transformací systému péče o ohrožené děti. Potřeba odborné péče a odborných služeb pro pěstounské rodiny se diskutuje již od dob schválení zákona o pěstounské péči v roce 1973 (Koluchová, 1992). Jak autorka dále uvádí, stát sice v roce 1978 schválil zásady poradenské péče v rámci náhradní rodinné péče, ale pouze jako pomoc v případě potíží ve výchově dítěte a při problémech v náhradní rodině, nikoliv jako pomoc systematickou a potřebnou pro každou pěstounskou rodinu. Má-li pěstounská rodina plně rozvinout svou terapeutickou funkci (zejm. při nápravě deprivace u přijatých dětí), potřebuje nutně stálou odbornou péči. Toto tvrzení se jak vidno objevilo v dílech autorů řadu let před přijetím novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, dlouho tedy trvalo, než stát zavedl takovou podporu náhradním rodinám systematicky.

Jak zmiňuje v roce 2002 stejná autorka (Matějček a kol., 2002), je potřeba poskytovat pěstounským rodinám systematickou odbornou péči a odborné služby. Velmi důležitá je spolupráce pěstounů s odborníky (psycholog, pediatr, sociální pracovníce aj.), navázání důvěry obou stran s cílem vidět společnou „nit“ spolupráce, a tím by měl být zájem a blaho dítěte. Prof. Matějček (Matějček a kol., 1999) hovoří také o potřebě postupovat individuálně, případ od případu, protože každá pěstounská rodina je jiná, každé přijaté dítě má individuální potřeby. Matějček popisuje „trojúhelník náhradní rodiny“ (Matějček a kol., 1999, s. 164) nebo spíše pravidelný trojboký jehlan (z 3D perspektivy), kdy na jednom z vrcholů je dítě, na druhém biologičtí rodiče, na třetím rodiče náhradní a na posledním čtvrtém vrcholu jsou právě odborné služby. Z nahlédu by takový jehlan vypadal (dvojrozměrně) jako trojúhelník se třemi vrcholy, do středu by se promítl čtvrtý vrchol, tj. odborné služby. Toto zamyšlení prof. Matějčka jsem graficky znázornila na obrázcích č. 1 a 2.

Obrázek 1: Trojboký jehlan náhradní rodiny dle prof. Matějčka

Obrázek 2: Trojúhelník náhradní rodiny dle prof. Matějčka

K tomu, aby pěstouni mohli plnit svou roli kvalitně a péče o dítě v náhradní rodině byla co nejlepší, je třeba vytvářet prostor pro jejich reflexi, nabídnout jim podporu a vzdělávání v oblastech, ve kterých ji potřebují (Semerádová, Černá, Zachařová, 2013, s. 7). Cílem poskytované podpory v rámci služeb má být zejména prevence selhávání náhradní rodinné péče. Pěstounská rodina, resp. rodina pěstounů na přechodnou dobu, se setkává s mnoha specifickými problémy, se kterými by jim stát měl pomáhat a poskytovat systematickou vhodnou podporu.

Pěstounské rodiny byly před zavedením systematické podpory a služeb (čili před 1. 1. 2013) víceméně uzavřeným prostředím, kam jednou za půl roku docházel vykonávat dohled pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Pěstouni nebyli vedeni ke spolupráci se sociálními pracovníky ani s biologickými rodiči dítěte. Pro mnohé skončila podpora ze strany veřejné správy (pomineme-li dávky pěstounské péče) ukončením odborné přípravy a převzetím dítěte. Odborníci z terénu upozorňovali, že bez řádné podpory a profesionalizace služeb bude docházet k poměrně častému selhávání pěstounské

péče, což potvrzovala i statistická data (Nadační fond J&T, 2015b, s. 4). Před novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí fungovaly obdobné služby těm dnešním (např. doprovázení, pomoc při přijetí dítěte, vzdělávací semináře, kluby pěstounů, svépomocné skupiny pěstounů aj.). Nejčastěji je poskytovaly různé neziskové organizace, sdružení pěstounských rodin či „osvícení“ odborníci z různých organizací, věnujících se problematice náhradní rodinné péče. Služby podpory byly pro pěstouny dobrovolné. Pěstouni, kteří se chtěli „uzavřít“ a zůstat v anonymitě (jak je tomu u osvojení), odborné služby sami nevyužívali. V takových případech se pak řešily často až problémy závažnějšího charakteru. Pěstouni zažádali o pomoc a podporu, až jejich postupy a možnosti selhaly.

K zásadní změně došlo, jak již bylo v této práci několikrát zmíněno, přijetím novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která zavedla nárok pěstounských rodin na odbornou pomoc ve formě služeb a zároveň povinnost dohledu nad výkonem pěstounské péče. Prostřednictvím služeb pokrývají doprovázející organizace práva pěstounů uvedené ve zmíněném zákoně. Koncept podpory je úzce provázán s povinnostmi, které pěstounům vyplývají z občanského zákoníku a zákona o sociálně-právní ochrany dětí. V dohodách o výkonu pěstounské péče však může jednotlivý pověřený subjekt sjednat i další služby nad rámec tohoto zákona, avšak ze státního příspěvku může financovat pouze služby související se specifiky náhradní rodinné péče.

5.1 Služba doprovázení při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Nyní se budu věnovat jednotlivým službám podpory podrobněji, a to z pohledu zákona o sociálně-právní ochraně dětí a rovněž z pohledu praktického poskytování služeb u vybrané doprovázející organizace.

Služba doprovázení je souhrnem cílených aktivit, které směřují k podpoře pěstounské péče na přechodnou dobu tak, aby byla péče pěstounů posilována a podporována v každodenním životě (Nadační fond J&T, 2015b, s. 6). Snahou je posilovat hodnoty pěstounské rodiny na přechodnou dobu, doprovázet tyto rodiny v systému pomoci, zjišťovat potřeby pěstounů i přechodně svěřených dětí, poskytovat jim vhodnou podporu a pomoc a podílet se na spoluvytváření podmínek pro zdravý vývoj těchto dětí.

Vodítkem pro nastavení minimálního rámce postupů a nástrojů pro aktivity doprovázení jsou již zmíněné standardy kvality sociálně-právní ochrany při poskytování

sociálně-právní ochrany dětí pověřenými osobami (viz s. 44). Některá kritéria standardů jsou přímo navázána na konkrétní práva a povinnosti dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí (§ 47b odst. 5) musí být klíčový sociální pracovník minimálně jednou za dva měsíce v osobním styku s osobou v evidenci a s dětmi svěřenými do její péče. Oproti pěstounské péči dlouhodobé je předpokladem užší a častější kontakt pěstounů na přechodnou dobu s jejich klíčovým pracovníkem. Po uzavření dohody o výkonu pěstounské péče je nezbytné, aby klíčový sociální pracovník jasně vymezil svou roli a své kompetence vůči pěstounské rodině na přechodnou dobu. Důležité je postupné seznámení pracovníka s pěstouny, popř. jejich vlastními dětmi a navázání vzájemné důvěry.

Služba doprovázení může probíhat na různých místech. Prvotní místo je domácí prostředí pěstounské rodiny, které umožňuje pracovníkovi se s rodinou seznámit rychleji a komplexněji. Pro děti je domácí prostředí bezpečnější, chovají se spontánněji. V rámci přechodné pěstounské péče je tato terénní forma práce s rodinou nejčastější. Důvěrně známé prostředí pomáhá rychleji navodit příjemnou a přátelskou atmosféru, atmosféru důvěry, potřebnou pro sdílení osobních zkušeností a problémů. Někdy má však své výhody i prostředí kanceláře klíčového sociálního pracovníka, např. pokud je nutnost probrat důležité záležitosti bez přítomnosti dětí, nutnost mít dostupné důležité informační zdroje (zákony, internet) apod. Samozřejmě i zde je nutností vytvořit pro setkání soukromí. Může jít také o jiná místa setkání, na kterých se pěstouni s klíčovým pracovníkem dohodnou. Místa a čas jednotlivých schůzek by se měly domlouvat předem s pěstouny. Komunikace mezi pěstouny a klíčovým pracovníkem může probíhat také jinou dohodnutou formou, např. telefonicky, emailem, dle nutnosti a naléhavosti v řešení situací. Kontakt s jednotlivými členy rodiny probíhá společně a také dle potřeby individuálně.

Základní právní rámec spolupráce mezi přechodnými pěstouny a doprovázející organizací řeší dohoda o výkonu o pěstounské péče (viz podkap. 3.3). Podrobná specifikace spolupráce a služeb by měla být vymezena v plánu podpory při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu. Ve jmenované doprovázející organizaci je takový plán podpory nazýván „Plán výkonu pěstounské péče“, u rodin přechodných pěstounů je zpracováván vždy s příchodem nového dítěte. Plán podpory navazuje na individuální plán ochrany dítěte, jenž má za úkol zpracovat orgán sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností dle trvalého bydliště dítěte svěřeného přechodným pěstounům. Plán zahrnuje shromáždění všech dostupných a relevantních informací

o přijatém dítěti, jeho historii, informací o náhradní rodině, která o dítě pečuje, ale také o biologické rodině dítěte a jejich posouzení. Zjišťují se kompetence a kapacity pěstounů, potřeby dítěte i pěstounské rodiny, dále se zjišťuje, jaké mělo dítě rodinné a sociální vztahy před umístěním do náhradní rodiny a mnoho dalších potřebných informací. Na základě získaných dat a vyhodnocení situace pěstounské rodiny stanovuje klíčový pracovník cíle pro pěstounskou rodinu při péči o svěřené dítě a cíle pro spolupráci s touto rodinou. V návaznosti na charakter jednotlivých cílů pak vymezuje konkrétní kroky, které je potřeba jak s pěstouny, tak pro pěstouny i dítě v jednotlivých oblastech učinit, aby se jejich situace zlepšila nebo vyřešila, a aby byly ve všech oblastech naplňovány potřeby dítěte.

V rámci doprovázení poskytuje klíčový sociální pracovník pěstounům poradenství dle jejich aktuálních zakázek, např. může pomáhat s pěstouny řešit projevy dětí, výchovné problémy, výukové problémy apod., zároveň musí být schopen jasně vymezit, kam sahají jeho odborné kompetence a kde je potřeba doporučit spolupráci s jiným specializovaným odborníkem (psycholog, psychiatr, etoped aj., více viz podkap. 5.5). Služba doprovázení zahrnuje také konkrétní doprovod přechodných pěstounů v různých situacích během výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu. Je to doprovod při přebírání dítěte (z porodnice, z biologické rodiny, z ústavního zařízení), doprovod na jednání v rámci institucí (soudy, úřady, školy), při procesu předávání dítěte do trvalejší formy náhradní rodinné péče nebo zpět do biologické rodiny (výjimečně do ústavního zařízení). Klíčový pracovník se musí zaměřovat na podporu pěstounů, pro něž může být těžké, pokud se dítě vrací zpět do biologické rodiny, vyrovnat se s tímto návratem nebo přechází do péče ústavní. Pěstouni mohou mít obavy z kvality péče a z vlivu prostředí, do kterého se dítě vrací, resp. nově dostává.

Kompetence klíčového sociálního pracovníka

Na základě vlastních zkušeností z práce s pěstounskými rodinami a přijatými dětmi a poznatků z odborné literatury (Pemová, Ptáček, 2012; Matoušek, Pazlarová, a kol., 2014; Smutek, Kappl et eds., 2006) jsem si dovolila shrnout potřebné kompetence klíčového sociálního pracovníka, který odborně doprovází pěstounské rodiny.

Odborné kompetence

Odborné kompetence vycházejí ze zákonného požadavku na osobu pracovníka poskytujícího sociálně-právní ochranu dětí (dle § 49a zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Pracovník dosahuje formálně předepsaného vzdělávání, své znalosti a dovednosti

dále rozvíjí v rámci dalšího vzdělávání a v praxi dodržuje standardy kvality a etický kodex. Odbornost pracovníka zahrnuje znalosti z oblasti sociální práce, psychologie, práva apod. Klíčový sociální pracovník by měl být profesionál, který zná a dodržuje profesní postupy a metody, nepřekračuje své profesní kompetence (tzn. umí v pravý čas předat případ vhodnějšímu odborníkovi jako je psycholog, etoped apod.) a udržuje hranice služby. Pracovník využívá odborné podpůrné nástroje jako intervize či supervize.

Kompetence v oblasti legislativy

Kompetence v oblasti legislativy zahrnují nutnou orientaci klíčového pracovníka v potřebných zákonech, vyhláškách a metodických postupech a jejich dovednost je aplikovat v praxi, ale také dovednost vysvětlovat konkrétní úpravy a postupy pěstounům. Šíře jmenované kompetence je uvedena ve Vyhlášce č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí - v § 4, písm. a) až l) je uveden minimální rozsah poradenství, které je pěstounům poskytováno.

Kulturní kompetence

Tyto kompetence jsou nezbytné pro práci v kulturně odlišných rodinách. Nejčastějším případem jsou přijaté romské děti v rodinách většinové společnosti. Důležitá je znalost jiné kultury a dostatečná míra její akceptace.

Komunikační dovednosti

Komunikační dovednosti jsou základním pracovním nástrojem klíčového sociálního pracovníka, který má v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu často postavení „zprostředkovatele“ mezi osobami v evidenci a dalšími spolupracujícími subjekty. Pracovník respektuje odlišné názory pěstounů a jejich životní postoje, je autentický a snaží se vést dialog. S rozpornými tématy zachází citlivě a hledá cesty k porozumění.

Osobnostní kompetence

Osobnostní kompetence zahrnují rysy osobnosti, systémy víry i životní zkušenosti. Jde o využití vlastního Já, které umožňuje pracovníkovi usilovat o pravost a autentičnost v kontaktu s pěstouny i dětmi, a zároveň ctít hodnoty a etiku oboru. Pracovník je jednak profesionálem, ale zároveň člověkem. Osobnostní rysy, které by měl pracovník vykazovat, jsou láska k práci s lidmi, potřeba být užitečný, být empatický, schopnost dobře zvládnout stres, umění naslouchat, být praktický či mít smysl pro humor. Sama jsem zastáncem

humanistické perspektivy Carla Rogerse (spíše než manažerismu a pouhé standardizaci v sociální práci). Důležitá je akceptace, bezvýhradné přijetí, empatie, schopnost se vcítit do osobnosti klienta a jeho situace, autenticita sociálního pracovníka, spontánnost, opravdovost a upřímnost ke klientovi. Jmenované osobnostní kompetence sociálního pracovníka podle mého názoru pěstouni i děti velmi oceňují.

Dovednost reflexivní praxe

Je potřeba, aby pracovník reflektoval práci s rodinou, která by se měla dít v jednotlivých krocích od vyhodnocení situace rodiny, přes plánování a stanovování cílů práce, intervenci až po vyhodnocování práce a cílů. Reflektovat je také třeba konkrétní kroky v práci s rodinou.

Tyto všechny uvedené kompetence by měl definovat a ověřovat zaměstnavatel. Měl by rovněž podporovat a umožňovat jejich rozvoj v rámci dalšího vzdělávání pracovníků.

5.2 Vzdělávání pěstounů na přechodnou dobu

Vzdělávání pěstounů na přechodnou dobu by mělo navazovat na odbornou přípravu žadatelů k přijetí dítěte do rodiny, která zahrnovala minimálně 72 hodin. Získávání znalostí a dovedností v oblasti výchovy a péče o přijaté děti by mělo tedy pokračovat a témata by se měla odvíjet od individuálních potřeb svěřovaných dětí a samotných přechodných pěstounů, dále od specifik pěstounské péče na přechodnou dobu. Témata vzdělávání jsou specifikována v § 5 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí.

V praxi se jeví jako vhodné plánovat oblasti a témata vzdělávání na dané období, např. na období jednoho roku, a to ve spolupráci klíčového pracovníka s pěstounem. Je možné využít tzv. „Rámcový vzdělávací plán“, který by měl vycházet z potřeb svěřeného dítěte, zaměřovat se na rozvoj kompetencí pěstouna a zvyšování kvality výkonu pěstounské péče. Plán obsahuje odborné doporučení klíčového pracovníka a společný výstup v podobě konkrétních návrhů vzdělávacích akcí. Tyto mohou mít různé podoby dle délky a charakteru vzdělávání. Může jít o půldenní vzdělávací semináře až víkendové vzdělávací pobyty spolu s dětmi, o vzdělávací přednášky na odborná témata nebo klubová setkání pěstounů. Možné je také individuální vzdělávání pěstounů, jehož cílem je podpora pěstounů v nalézání vlastních řešení konkrétní situace a rozvoj jejich znalostí a dovedností v oblasti výchovy a péče o dítě. Součástí vzdělávání je rovněž možnost vypůjčení odborné literatury.

Povinnost dalšího vzdělávání je spojena s právem zajištění bezplatné možnosti tohoto vzdělávání, tzn. pokud vzdělávání poskytuje samotný pověřený subjekt, musí být pro pěstouny bez úhrady. Pěstouni však mají možnost si sami dle svých potřeb hledat různé vzdělávací akce a mohou na vzdělávání žádat finanční příspěvek. Zaměření témat konkrétního vzdělávání musí vždy prodiskutovat se svým klíčovým pracovníkem.

Samostatným tématem jsou supervize, které stojí na pomezí vzdělávání a poskytování odborných služeb pěstounům, a to z toho důvodu, že supervize nabývá různých forem a může být rozdílně vnímána. Může jít o tzv. vzdělávací supervizi, nebo také supervizi podpůrnou. Podle počtu účastníků ji lze členit na individuální či skupinovou. Vybraná doprovázející organizace nabízí pěstounům na přechodnou dobu absolvování dvou supervizních setkání za rok v celkovém rozsahu čtyř hodin. Supervize se umožňuje na požádání osoby v evidenci nebo v situaci, kdy klíčový pracovník vnímá, že by supervize byla žádoucí a pěstounům ji doporučí. Organizace supervizí je pak v plné kompetenci klíčových pracovníků. Supervizor uzavírá s organizací dohodu o supervizi, kde se sjednávají konkrétní podmínky, zároveň si pěstoun podává u organizace žádost.

5.3 Respítní péče u pěstounské péče na přechodnou dobu

Respítní péče je v praxi též označována jako péče odlehčovací. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí rozlišuje dva typy respítní péče. Jednak péči krátkodobou (někdy také označovanou jako účelovou, neboť jsou zákonem vymezeny situace, kdy vzniká nárok) a péči celodenní trvajícím alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce (v praxi je možné se setkat s termínem „dovolenka“ nebo neúčelová respítní péče).

Respítní péče účelová či „krátkodobá“

V praxi se tato služba využívá nejčastěji v případech, kdy se pěstouni účastní soudních jednání, vyřizují si úřední záležitosti nebo se v rámci povinného vzdělávání účastní vzdělávacích akcí.

Při poskytování této pomoci se sleduje nejen to, zda nastala okolnost uvedená v § 47a odst. 2 písm. s) zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ale také zda pěstoun skutečně není schopen péči zajistit jiným způsobem a také, zda je třeba zajišťovat osobní péči vzhledem k věku dítěte, jeho rozumové vyspělosti apod. (např. zajištění péče u dítěte školního věku v době, kdy je ve škole či školní družině). Pokud jsou pěstouni na přechodnou dobu oba manželé, druhý manžel má povinnost se o dítě postarat, ale rovněž pokud je pěstounem pouze jeden z manželů, ten druhý musí péči o svěřené dítě zajistit,

pokud žije s dítětem v rodinné domácnosti (dle § 965 odst. 3 občanského zákoníku). Krátkodobé hlídání mohou zajišťovat osoby blízké rodině, hlídací agentury, komunitní a rodinná centra, jiné pěstounské rodiny, dobrovolníci, pracovníci pověřeného subjektu atd. Je dobré zajistit na hlídání někoho, komu pěstoun věří a koho přijaté dítě zná. Hlídání by nemělo dítěti způsobovat trauma, čili pokud už je potřeba hlídání, podmínky by se měly co nejvíce přizpůsobit dítěti (např. hlídání v domácnosti pěstounů, pouze na nezbytnou dobu atd.). Je žádoucí, aby osoby, které krátkodobou péči o děti poskytují, znaly specifika dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči a byly tedy alespoň v základní míře v tomto směru poučeny a proškoleny. Pěstoun musí mít s osobou poskytující krátkodobou službu hlídání uzavřenu smlouvu o hlídání. Odpovědnost v případě hlídání dětí má vždy ta osoba, která dítě hlídá, tak jako je tomu např. i u vlastních dětí.

Pokud chce pěstoun tuto službu čerpat, projednává podmínky se svým klíčovým pracovníkem a pokud si hlídání zajišťuje sám, podává žádost o finanční příspěvek. Pracovník pak rozhoduje o jejím schválení, přičemž sleduje zejména zájem dítěte.

Respitní péče neúčelová

Pěstounům na přechodnou dobu se střídají období, kdy pečují o přijaté děti, s obdobími, kdy o děti nepečují a „odpočívají“. Toto mezidobí je určeno (stejně jako tato v praxi označovaná např. „respitní péče - dovolená“) na jejich odpočinek a psychohygienu. V praxi to tedy funguje tak, že tento odpočinkový typ respitní péče pěstouni čerpají v době, kdy o žádné dítě nepečují (čili pro ně neplyne možnost finančního příspěvku). V některých specifických a odůvodněných případech je však její poskytnutí účelné a potřebné i v době, kdy mají přechodní pěstouni zrovna v péči dítě, a to např. pokud pěstouni pečují o konkrétní dítě více jak půl roku nebo pečují o dítě vyžadující mimořádnou specifickou péči, jenž je vyčerpávající. Rozsah je pak na dohodě mezi pěstounem a doprovázející organizací, čili nemusí být nutně celých 14 dnů.

Tato odlehčovací péče může mít různou podobu a stejně jako u krátkodobé péče by se měla odvíjet od potřeb dítěte, např. pěstouni zajistí dítěti během letních prázdnin tábor (příměstský či pobytový) nebo zajistí dítěti hlídání. Některé pověřené subjekty organizují takovéto pobyty sami. Celodenní péče nemusí nutně znamenat, že dítě bude odloučeno od pěstounů přes noc, vhodné je např. u menších dětí, že jsou hlídány přes den v jejich domácím prostředí. Při potřebě této péče se diskutují konkrétní podmínky společně s klíčovým pracovníkem. V případě, že si hlídání zajišťují sami pěstouni, podávají žádost u pověřeného subjektu na finanční příspěvek.

Co se týká výše finančního příspěvku na tyto služby, ze státního příspěvku lze uhradit náklady ve výši ceny v místě a čase obvyklé, tzn. cena nesmí přesáhnout cenu obvyklou v místě trvalého pobytu pěstounské rodiny (např. nelze plně proplatit pobyt dítěte u moře), pěstouni se mohou na úhradě podílet a rozdíl ceny tak doplatit (Macela, 2013e).

5.4 Podpora při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu

Klíčový sociální pracovník poskytuje přechodným pěstounům i svěřeným dětem podporu při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči. Pomoc dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí obsahuje rovněž zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a případně také zajištění asistence při tomto styku. U přechodné pěstounské péče je kontakt svěřeného dítěte s jeho biologickou rodinou častý, zvláště v případech, kdy se předpokládá návrat dítěte zpět do rodiny. Režim kontaktu dítěte s oprávněnými osobami je řešen buď rozhodnutím soudu, nebo v individuálním plánu ochrany dítěte. Pokud je kontakt pro dítě bezpečný, jeho význam pro dítě je ve vnímání kontinuity čili propojení minulosti a přítomnosti. Kontakt má rovněž velký přínos pro budování pozitivní identity dítěte. Podoba kontaktu může být telefonická, elektronická, písemná nebo osobní. Podpora přechodným pěstounům a svěřeným dětem by měla být poskytnuta u každého z typů kontaktů, nejintenzivněji pak u osobního kontaktu. Taková podpora se poskytuje v rámci služby tzv. asistovaného kontaktu.

Služba asistovaného kontaktu

Tato služba má několik na sebe navazujících fází. Nejprve je nutné, aby klíčový sociální pracovník ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností dle trvalého bydliště dítěte (nebo i dalšími odborníky jako např. psychologem) správně posoudil cíl a význam kontaktů, zvláště pro emocionální, sociální a celkový vývoj dítěte. Je nutné posoudit, jak dlouho se s dítětem členové původní rodiny neviděli, jaká je historie jejich péče či jak vzdálená je biologická rodina od současného bydliště dítěte. Kontakt s biologickou rodinou je právem, nikoliv povinností dítěte a při jeho organizaci je potřeba, aby byl vždy prioritou zájem a potřeby konkrétního dítěte. Kontakt by měl být pro dítě pozitivní (ve smyslu pozitivního zážitku pro dítě),

bezpečný (dítě by mělo získat důvěru k dospělým, měla by být dobrá spolupráce biologických rodičů s pěstouny), dále by měl být kontakt interaktivní a adekvátní (vzhledem k historii rodiny, attachmentu, aktuální kapacitě rodičů apod.).

Pro stanovení formy a intenzity kontaktu je třeba vyhodnotit účel kontaktu (zda je např. cílem návrat dítěte do původní rodiny), dále jaká jsou rizika bezpečnosti kontaktu pro dítě, jaká jsou přání dítěte ohledně kontaktu a jak na možnost kontaktu reaguje. Je třeba se také zabývat otázkou, kde budou kontakty probíhat (otázka dojíždění na setkání).

V první fázi (tzv. přípravné fázi) klíčový sociální pracovník zajišťuje a vyhodnocuje dostupné informace o historii dítěte a jeho rodiny, což se děje ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností dle trvalého bydliště dítěte (popř. OSPOD rodičů či jiných příbuzných, pokud se odlišuje). Důležité je stanovisko orgánu sociálně-právní ochrany dětí ke kontaktům (zná historii péče o dítě v původní rodině, může předvídat možná rizika při kontaktu apod.). Dále klíčový pracovník zjišťuje další informace a představy o podobě kontaktů, a to setkáním individuálně nejprve s přechodnými pěstouny, dítětem a poté také s biologickými rodiči (popř. jinými příbuznými dítěte). V další fázi následuje setkání náhradních rodičů s biologickými, kde klíčový pracovník v roli mediátora dojednává konkrétní podmínky kontaktu. Výstupem je písemná dohoda o kontaktu dítěte v náhradní rodinné péči s osobou jemu blízkou. Dohoda obsahuje účel a cíl kontaktů, ujednání o místě, kde bude kontakt probíhat, o frekvenci a čase setkávání, práva a povinnosti všech zúčastněných stran a také pravidla pro všechny tyto strany, které bude nutné dodržovat (včetně opatření v případě nedodržování pravidel). Dohoda je sepsána na dohodnutou dobu trvání, např. na půl roku, kdy po uplynutí následuje zhodnocení kontaktů a případné změny učiněné dodatkem, se souhlasem všech stran. Třetí fázi je příprava všech stran na samotný kontakt - biologických rodičů, pěstounů a zejména samotného dítěte. Nezbytná je především připravenost dítěte na kontakt, proto se může uskutečnit v rámci více setkání. V další fázi je uskutečněn asistovaný kontakt, který by měl probíhat v neutrálním prostředí (např. poradna, herna apod.) v dohodnutém čase a trvání (např. po dobu dvou hodin až celého dopoledne).

Pokud existuje objektivní důvod, může být vyhodnoceno, že pěstouni budou svěřené děti na kontakt vozit do místa, kde bydlí rodiče a zde se na neutrální půdě bude kontakt odehrávat. V takovém případě může být pomoc a podpora ze strany doprovázející organizace ještě rozšířena o poskytnutí finančního příspěvku na dopravu dítěte za osobu jemu blízkou. Na straně přechodných pěstounů však musí být splněna podmínka, že by

cestovní náklady pěstouny neúměrně zatěžovaly (tzn. v případě větší dálky či častého dojíždění).

Úkolem klíčového pracovníka je zařídit, aby všichni zúčastnění byli na setkání připraveni, vytvořit bezpečné prostředí, vyjednávat s odborníky začleněnými do procesu kontaktu, vyhodnocovat přínos a rizika kontaktu s ohledem na stav dítěte, sledovat stav příprav, vyhodnocovat, jaký je stav všech zúčastněných při a po setkání a pomáhat stanovovat další kroky. Další kontakty se mohou odehrávat i na jiných neutrálních místech, např. herna v mateřském centru. Z praxe lze zaznamenat, že některé asistované kontakty se v průběhu času uskutečňují bez asistence klíčového sociálního pracovníka a „dohled“ nad kontaktem se postupně omezuje. Děje se tak většinou v případech, kdy uzavřená dohoda i samotné asistované kontakty bez problémů fungují, obě strany (pěstouni i biologičtí rodiče) se respektují navzájem a zejména má kontakt pro dítě přínos a užitek. Kontakty se tak mohou domlouvat už mezi pěstouny a samotnými rodiči. Je také možnost vícedenních návštěv dítěte u rodičů.

5.5 Služby odborníků v rámci výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Služby odborníků charakterizuje zákon o sociálně-právní ochraně v § 47a odst. 2 písm. c) jako psychologickou, terapeutickou nebo jinou odbornou pomoc. Zákon rovněž stanovuje minimální rámec odborné pomoci, která má být poskytnuta bezplatně nad rámec poradenství, jehož rozsah je stanoven v § 4 prováděcí vyhlášky ke jmenovanému zákonu. Odborná pomoc musí být v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte a vyhodnocenými potřebami osoby v evidenci.

Odbornou pomoc může zajistit sám pověřený subjekt, který dohodu uzavírá prostřednictvím svého psychologa, terapeuta, supervizora apod. nebo může klíčový pracovník pomoci zprostředkovat a zajistit jiného potřebného odborníka.

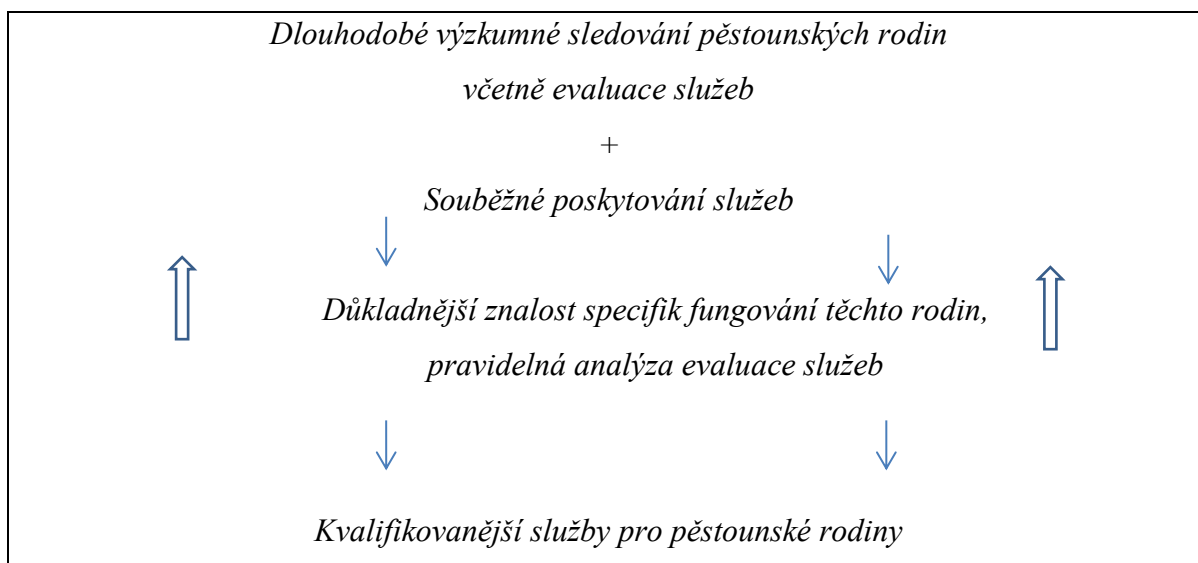
V případě finančního příspěvku na tyto služby je nutno vyhodnotit, zda skutečně souvisejí s výkonem náhradní rodinné péče. Jako odůvodněné lze z praxe uvést poradenské či terapeutické služby v rámci pomoci se zpracováním traumat a ztrát u dítěte, otázky spojené s identitou dítěte a jeho vztahu k biologickým rodičům, navázání bezpečné citové vazby s pečující osobou (techniky podpory attachmentu aj.) nebo v rámci podpory samotným pěstounům při překonávání náročných situací souvisejících s péčí o přijaté dítě se specifickými potřebami. Naopak nelze hradit doučování či různé zájmové kroužky, tyto je potřeba hradit z příspěvku na úhradu potřeb dítěte (Macela, 2013e).

EMPIRICKÁ ČÁST

6 Výzkumné šetření zaměřené na služby vybrané doprovázející organizace určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu

Na teoretickou část práce navazuje část empirická, kde v jejím úvodu zmíním výzkumy z oblasti pěstounské péče, resp. pěstounské péče na přechodnou dobu a následně představím vlastní výzkumné šetření.

Výzkumné sledování pěstounských rodin (včetně těch na přechodnou dobu), nejlépe systematické a dlouhodobé, stejně tak pravidelná evaluace poskytovaných služeb, vnímám jako velmi důležité pro nastavování kvalitních služeb. Výstižně bych tuto důležitost výzkumu v pěstounských rodinách vyjádřila s inspirací od doc. Sobotkové (2003, s. 19) obrázkem č. 3.

Obrázek 3: Propojení výzkumného sledování pěstounských rodin s kvalitou poskytování služeb

Obrázek znázorňuje důležitost při poskytování služeb pěstounským rodinám realizovat výzkumy v těchto rodinách a sledovat, zda poskytované podpůrné služby naplňují jejich potřeby (pěstounů i svěřených dětí) a jak jednotlivé služby hodnotí samotní pěstouni. Důkladnější znalost specifik fungování pěstounských rodin a současně pravidelná analýza evaluace podpůrných služeb mohou přispívat ke kvalifikovanějším a efektivnějším službám pro pěstounské rodiny, resp. pro ty na přechodnou dobu.

Uskutečněné výzkumy v oblasti pěstounské péče a pěstounské péče na přechodnou dobu

V publikaci „Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost“ (Sobotková, 2003) podala doc. Irena Sobotková podrobnou psychologickou studii o fungování pěstounských rodin se zaměřením na zdroje odolnosti a strategie zvládnání životních situací. Výzkum popsal praktická doporučení a náměty pro odborné služby v oblasti pěstounské péče. Je nutné uvést, že podaná konkrétní doporučení z roku 2003 platí pro poskytování služeb dodnes a odborní pracovníci a instituce poskytující odborné podpůrné služby pěstounům se k těmto doporučením mohou vracet.

V oblasti pěstounské péče na přechodnou dobu byly v posledních třech letech zrealizovány tři významné výzkumy. Nejprve bych uvedla výzkum, jenž proběhl pod záštitou Střediska náhradní rodinné péče a k němuž vyšla i monografie (Bubleová, Novák, Vágnerová, Paleček, Šmídová-Matoušová, Vyskočil, 2014). Cílem výzkumu bylo analyzovat současnou situaci náhradní rodinné péče z právního, sociologického a psychologického hlediska - z pohledu české populace a ze zkušeností a názorů jednotlivých aktérů z oblasti náhradní rodinné péče. Hlavním cílem dílčího výzkumu bylo zjistit, jaké jsou potřeby dětí a náhradních rodičů a jaké služby na ně reagují v jednotlivých fázích procesu náhradní rodinné péče (míněno služby v širším pojetí čili různé sociální služby, služby odborníků i služby doprovázejících organizací apod.). Výzkum nebyl zaměřen pouze na pěstouny na přechodnou dobu. Služby zde v rámci výzkumného šetření hodnotili především pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí a zástupci neziskových organizací (diskusní skupiny a 4 individuální rozhovory). V rámci rozhovorů s pěstouny (52 rozhovorů) byly zodpovídaný otázky, které se týkaly potřeb náhradní rodiny, jakou pomoc nejvíce oceňují či jak hodnotí pomoc různých odborníků. Nutno podotknout, že služby, které popisují v mé práci, přinesla novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí až od 1. 1. 2013 (výzkum probíhal od února 2013 do září 2014, praxe byla ještě poněkud „čerstvá“). Jako celek přinesla monografie komplexní a zajímavé informace, pro mě jako pracovníka v této oblasti umožnila získat přehledné informace a poznatky z praxe v rámci jednotlivých výzkumných šetření.

MPSV zrealizovalo v únoru 2015 prostřednictvím společnosti Sociofaktor výzkum, zaměřený na analýzu fungování institutu dohod o výkonu pěstounské péče v ČR, k němuž je dostupná podrobná zpráva (MPSV, 2015b). Analýza zahrnovala kvantitativní i kvalitativní výzkum u třech typů respondentů (pracovníci pracovišť OSPOD, pracovníci osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany a pěstouni) v rozličných oblastech

institutu dohod o výkonu pěstounské péče. Jedna část výzkumu zahrnovala hodnocení fungování služeb určených pro pěstounské rodiny, bez zaměření na specifika pěstounské péče na přechodnou dobu. Analýza představuje první hlubší sondu do nově vzniklého systému a podává souhrnný obraz fungování dohod o výkonu pěstounské péče.

V červnu roku 2015 provedla společnost Lumos výzkum v oblasti pěstounské péče na přechodnou dobu, k němuž vydala publikaci s názvem „Pěstounská péče na přechodnou dobu - výsledky průzkumu mezi pěstouny na přechodnou dobu“ (Lumos, 2015). Bylo realizováno dotazníkové šetření, zaměřené úzce pouze na přechodné pěstounské rodiny. Výzkum byl prováděn v 7 krajích (ze 14) a zahrnoval 61% všech přechodných pěstounů v rámci ČR (s 76% návratností dotazníků). Zjištění průzkumu byla tedy reprezentativní vzhledem k populaci pěstounů na přechodnou dobu v ČR. Kvantitativní forma výzkumu neumožnila sledovat vybrané oblasti více do hloubky. Na výzkumu velmi oceňuji propojení tématu pěstounské péče na přechodnou dobu, jak je znám z teoretické roviny (nebo také z mediálního obrazu) spolu s praxí a s konkrétními přechodnými pěstouny. Lze tak získat představu, o jaké rodiny jde, jaké měli pěstouni důvody pro výkon přechodné pěstounské péče, co pěstounům tento typ pěstounské péče dává a co jim bere nebo představu o tom, jaké děti se do přechodné pěstounské péče reálně dostávají. Dále bylo zjišťováno, jak pěstouni hodnotí podporu, povinné vzdělávání, poskytované odlehčení a další aspekty, avšak pouze v rámci jednoho grafu a pouze v procentuálním rozsahu spokojenosti.

Výše uvedené výzkumy posloužily jako inspirace. Ve svém výzkumném šetření jsem se zaměřila na oblast podpůrných služeb doprovázejících organizací určených pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu, konkrétně na hodnocení těchto služeb z pohledu samotných pěstounů. Takto specificky zaměřený výzkum zatím realizován nebyl.

6.1 Metodologie výzkumu

Obsahem této podkapitoly je přestavení metodologie výzkumu, jež zahrnuje definování cíle výzkumu a výzkumných otázek a popis designu a vybrané metody výzkumu.

6.1.1 Cíl výzkumu

Služby jakožto podpora a pomoc pěstounům na přechodnou dobu, poskytované státem prostřednictvím doprovázejících organizací mají tříleté trvání. Považuji proto za

nutné se zabývat otázkou, nakolik jsou služby pro pěstouny na přechodnou dobu přínosné, nakolik služby naplňují potřeby pěstounů a jejich dětí, jak samotní pěstouni tyto služby hodnotí, popř. zjistit, jaké služby ještě podle nich chybí a jak tedy celou problematiku podpůrných služeb dále rozvíjet.

Cílem výzkumu bylo zjistit názor a zhodnotit realizaci služeb vybrané doprovázející organizace z pohledu pěstounů na přechodnou dobu. Z teoretického ukotvení tématu pěstounské péče na přechodnou dobu a služeb doprovázejících organizací vyplynuly dílčí výzkumné oblasti, které se kryjí se službami, jež by měla doprovázející organizace zajišťovat a nabízet:

1. oblast služby doprovázení,
2. oblast vzdělávání pěstounů,
3. oblast respitní péče,
4. oblast podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou,
5. oblast služeb dalších odborníků.

S těmito bylo jako se základními oblastmi v rámci evaluačního výzkumu dále pracováno.

Formulace dílčích výzkumných otázek

V úvodu výzkumného šetření byly formulovány tyto dílčí výzkumné otázky:

1. *V čem vnímají pěstouni na přechodnou dobu jednotlivé služby pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu přínosné a užitečné?*
2. *Jakých aspektů si v rámci jednotlivých služeb pěstouni nejvíce cení?*
3. *Jaké jsou podle pěstounů slabé a jaké silné stránky u jednotlivých služeb?*
4. *Jaké jsou náměty pěstounů na rozvoj jednotlivých služeb?*

Uvedené otázky jsou v souladu s cílem výzkumného šetření a vztahují se k hlavní výzkumné otázce: *Jak fungují služby vybrané doprovázející organizace určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu z pohledu samotných pěstounů na přechodnou dobu?*

6.1.2 Design a metoda výzkumu

Pro svůj výzkum jsem si s ohledem na téma a cíl výzkumného šetření zvolila *evaluaci*. Borg a Gall (1989 cit. podle Hendl, 2008, s. 291) uvádí obecnou definici evaluace: „*Evaluace je proces posuzování a hodnocení podstaty, hodnoty a ceny zkoumané intervence nebo objektu s cílem provést určitá rozhodnutí o přijetí, odmítnutí nebo modifikaci zkoumaného programu nebo objektu na určité úrovni rozhodování.*“. Rossi a Freeman (1993 cit. podle Hendl, 2008, s. 291) vymezují termín evaluační výzkum jako „*systematickou aplikaci sociálněvědních výzkumných metod pro hodnocení pojetí, návrhu, implementace a užitečnosti sociálních intervenčních programů*“.

Význam evaluačního výzkumu pro sociální služby obecně vidím v současné době v možnosti zjistit, zda jsou potřeby cílové skupiny v souladu s programovými cíli jednotlivých typů sociálních služeb, zda daný program dosahuje žádoucích efektů a zda plní svůj účel. Pro zadavatele a donátory sociálních služeb může evaluace přinést odpověď, zda jsou programové efekty dosahovány s rozumnými náklady. Sama jsem se účastnila (jako vedoucí skupiny pro odborné sociální poradenství) projektu Moravskoslezského kraje s názvem „*Evaluace poskytování sociálních služeb v Moravskoslezském kraji*“¹⁵, který byl realizován od března 2014 do června 2015, a jehož cílem bylo získat nástroj pro hodnocení výkonnosti sociální práce a nástroj pro optimalizaci služeb z územního hlediska. Tento výzkum jednak podal ucelený obraz o fungování sociálních služeb a také „*nastartoval*“ změny v rozvoji sociálních služeb, a to za účasti samotných poskytovatelů, zadavatelů i donátorů.

Přínos tohoto typu výzkumu s ohledem na cíl mé práce spatřuji v možnosti přezkoušení efektivity a užitečnosti služeb doprovázející organizace určených přechodným pěstounům, objevení slabin, kdy výsledky mohou přispět k možným změnám, k dalšímu plánování či lepší kvalitě nabídky služeb. Výzkum může rovněž zdokumentovat silné stránky a dosažené cíle nastavených služeb, odkrýt pozitivní prvky služeb a podpořit jejich další rozvoj.

Jak zmiňuje Hendl (2008, s. 294), evaluační výzkum a jeho kvalita je hodnocena podle čtyř základních kritérií. Tím prvním je *užitečnost*, tedy požadavek, aby bylo možné výsledky evaluace aplikovat. Dále je to *proveditelnost*, tedy zajištění podmínek politických, praktických i ekonomických a také *oprávněnost* s důrazem na etická pravidla. Posledním kritériem je *technická adekvátnost*, kdy má být evaluace provedena citlivě,

¹⁵ Více informací na <http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/cz/eu/evaluace-poskytovani-socialnich-sluzeb-v-moravskoslezskem-kraji-37883/>.

metodicky správně a technicky na vysoké úrovni. Tyto kritéria budu v možných intencích při svém výzkumu uplatňovat.

Evaluace obecně se dle účelu člení na formativní a sumativní (Hendl, 2008, s. 295). Zjednodušeně lze uvést, že formativní evaluace se užívá v případech, kdy je základním úkolem posouzení, jak může být stávající program vylepšen. Sumativní evaluace pak chce získat hodnocení, jak byl program efektivní a zda se v něm má dále pokračovat. Z výše nabízených metod jsem s ohledem na cíl výzkumného šetření zvolila evaluaci formativní. Cílem formativního přístupu v evaluaci je dle Miovského (2006, s. 116) přinést taková data, prostřednictvím jejichž analýzy získáme informace potřebné k nalezení silných a slabých stránek předmětu našeho výzkumu a budeme schopni formulovat doporučení ke zlepšení. Informace z formativní evaluace mohou pomoci vybrané doprovázející organizaci (a v širším pojetí i ostatním poskytovatelům podpůrných služeb pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu) navrhnout, implementovat a zlepšit tyto služby.

Při stanovování metod a technik mého evaluačního výzkumu jsem vycházela z pojetí smíšených modelů evaluace (Hendl, 2008) čili využití kvalitativního i kvantitativního přístupu. Použité metody a techniky se odvíjí zejména od osoby konkrétního evaluátora. Při výběru jsem se zaměřila zejména na efektivitu získaných dat a informací v souvislosti s cílem výzkumného šetření. Výhodu smíšeného typu výzkumu spatřuji v komplementaritě jednotlivých přístupů.

7 Evaluace

Tato kapitola popisuje vlastní výzkumné šetření provedené formou evaluace. V rámci zvolené metody výzkumu, čili formativní evaluace, jsem postupovala dílčími kroky. Při výzkumu jsem využila převážně induktivní logiku (Disman, 2002), tzn. po fázi pozorování a sběru dat jsem je zpracovala s cílem nalézt pravidelnosti v těchto datech, významy apod., abych nakonec podala shrnutí, které obsahuje nově formulované hypotézy.

V první fázi jsem získávala a shromažďovala základní relevantní informace o zvolené problematice, kterou jsem se rozhodla zkoumat s cílem získat jakousi teorii programu, jež mi posloužila jako východisko pro určení plánu evaluace. Využila jsem studium vhodných dokumentů (teoretická východiska, metodická doporučení apod.) a zúčastněné pozorování v rámci poskytování služeb ve vybrané doprovázející organizaci. Další informace jsem získávala (od počátku roku 2013, kdy začaly služby fungovat) ze své praxe ve vybrané doprovázející organizaci, včetně rozhovorů s odbornými pracovníky této organizace, kteří poskytují služby pěstounským rodinám na přechodnou dobu, zejm. klíčovými sociálními pracovníky, psychology, dále s externími lektory vzdělávacích seminářů aj. Pomocí triangulace zdrojů jsem získala teoretický rámec zkoumané problematiky, což je obsahem teoretické části této práce.

Ve druhé fázi evaluačního výzkumu jsem si stanovila dílčí výzkumné oblasti a dílčí výzkumné otázky, na které jsem se v rámci výzkumu zaměřila. Vytvořila jsem projekt výzkumu. Rozhodla jsem se nejprve využít kvalitativní metodu, konkrétně polostrukturované rozhovory s vytipovanými pěstouny na přechodnou dobu vybrané doprovázející organizace. Cílem bylo zmapovat jednotlivé oblasti služeb hlouběji, získat náhled respondentů a odhalit významné aspekty, které samotní pěstouni vnímají v rámci poskytovaných služeb.

Na toto výzkumné šetření pak v další fázi navazovalo, tentokrát s využitím i kvantitativní metody, dotazníkové šetření. Zde už byly zmíněné oblasti více rozklíčovány (na základě hlubšího porozumění a analýzy kvalitativního šetření) a do výzkumu byly zapojeny všechny pěstounské rodiny na přechodnou dobu vybrané doprovázející organizace. Kombinace kvalitativního a kvantitativního přístupu umožnila získat jak hodnověrné zjištění, tak dostatečně plastický obraz reality. Podrobně obě tato výzkumná šetření popisují v následujících dvou podkapitolách. Závěr evaluačního šetření byl věnován analýze získaných informací z evaluačního výzkumu a rovněž stanovení možných

doporučení pro rozvoj služeb doprovázejících organizací určených pěstounům na přechodnou dobu. Na základě získaných poznatků jsem také vytvořila návrh evaluačních kritérií u jednotlivých podpůrných služeb. Ty by mohly sloužit jako nástroj pro provádění dalších evaluačních výzkumů na různých úrovních (v rámci doprovázejících organizací, na krajské úrovni atd.) a přispět k rozvoji těchto služeb.

7.1 První část výzkumu

První část výzkumu lze označit za čistě kvalitativní. Byl zde použit typický cirkulární postup (Svoboda, 2012, s. 12), který umožnil se k daným tématům a poznatkům vracet, modifikovat je, případně vytvářet „za pochodu“ nové dílčí i finální závěry.

Hlavním principem kvalitativního výzkumu je zkoumat určitý prvek, proces či fenomén v přirozených podmínkách, snažit se mu porozumět a vytvořit pokud možno jeho komplexní obraz (Reichel, 2009, s. 62). Výhodou je, že výzkumník, který si na začátku výzkumného šetření stanovil téma, hlavní výzkumnou otázku a také dílčí otázky, může je v průběhu šetření modifikovat nebo doplňovat. Může tak efektivněji dojít ke stanovenému cíli. Mým záměrem je, jak zmiňuje ve své definici kvalitativního výzkumu Švaříček (Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 17), rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu. V mém výzkumném šetření jsem hledala významy a snažila se o interpretaci pohledu pěstounů na přechodnou dobu na danou problematiku.

Důvěryhodnost výzkumu

Pro důvěryhodnost, potvrditelnost a autenticitu mého výzkumného šetření jsem se zamýšlela nad různými metodami (Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014), jež by se daly použít. S ohledem na výzkumný problém jsem si ze škály možných technik zvolila kombinaci techniky výběru účastníků výzkumu, techniku reflexe kolegů a techniky použití přímé citace. Respondenti byli pečlivě vybíráni podle předem stanoveného souboru kritérií s minimální jednoletou praxí v pěstounské péči na přechodnou dobu. Technika reflexe kolegů byla užívána průběžně během celého výzkumného šetření. V rámci analýzy získaných informací z výzkumného šetření byla použita technika přímých citací respondentů, s cílem podat ukázky autentických, významných či překvapivých tvrzení. Pro důvěryhodnost výzkumu považuji také za významný popis cesty a procesů během celého výzkumu, což je obsahem následujícího textu.

Metoda výběru respondentů

Výběr výzkumného souboru se v mém výzkumu odvíjel od jeho cíle a zkoumaných oblastí. Jako nevhodnější (se snahou o reprezentativnost) jsem vyhodnotila metodu kvótového záměrného či účelového výběru (Hendl, 2005; Miovský, 2006; Reichel, 2009). Tato volba mi umožnila vytvořit bohatý výběrový soubor a poskytla široké spektrum dat pro analýzu. Záměrem bylo zachytit co nejširší varianty poskytovaných služeb, pomoci a podpory doprovázející organizace. Respondenty jsem vyhledávala podle souboru stanovených kritérií a také jejich ochoty se do výzkumného šetření zapojit. Během samotného výzkumu jsem původních deset kritérií ještě rozšířila o další dvě (čísla 9 a 13), což je v souladu s obecně přijímaným pravidlem kvalitativního výzkumu, a sice graduální konstrukcí vzorku (Švaříček, Šedřová a kol., 2014, s. 73), kdy se vzorek v souladu s cirkulární logikou rozšiřuje a redefinuje tak, aby bylo zastoupení případů co nejširší a byl co nejlépe naplněn cíl výzkumu. Osobní znalost doprovázející organizace mi umožnila pracovat s širokým spektrem kritérií, tato kritéria si stanovit a současně mít zastoupení u respondentů. Vzhledem k malému počtu jednotek v souboru (5 respondentů) jsem si stanovila kvótu u prvních dvou kritérií 5 z 5 a u ostatních definovaných kritérií kvótu zastoupení alespoň 1 z 5 (při realizaci se kritéria většinou vyskytly vícekrát).

Stanovila jsem tento soubor kritérií:

1. každý respondent by měl mít alespoň jednoleté zkušenosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu (dále také „PPPD“) ¹⁶;
2. každý respondent musí mít jinou klíčovou sociální pracovníci;
3. některý z respondentů by měl být osobou samostatně vykonávající PPPD;
4. některý z respondentů by měl být osobou vykonávající PPPD společně s manželem/manželkou;
5. některý z respondentů by měl žít bez svých biologických dětí;
6. některý z respondentů by měl žít ve společné domácnosti ještě se svými biologickými dětmi;
7. některý z respondentů by měl mít zkušenosti s péčí o přijaté dítě od narození (přijetí dítěte přímo z porodnice);
8. některý z respondentů by měl mít zkušenosti s péčí o přijaté dítě starší 12 let;
9. některý z respondentů by měl mít zkušenosti s péčí o sourozence v PPPD;

¹⁶ Zde je nutné připomenout, že praxe faktického fungování PPPD a doprovázejících organizací poskytujících služby pěstounům započala k 1. 1. 2013, fakticky má tedy tříleté trvání.

10. některý z respondentů by měl mít zkušenosti s asistovaným kontaktem přijatého dítěte s jeho biologickou rodinou;
11. některý z respondentů by měl mít zkušenosti s předáváním přijatého dítěte zpět do biologické rodiny;
12. některý z respondentů by měl mít zkušenosti s předáváním přijatého dítěte do trvalejší náhradní rodinné péče (adopce, pěstounské péče),
13. některý z respondentů by měl mít zkušenosti s předáváním přijatého dítěte do ústavní péče (dětský domov aj.).

Podrobnější informace k jednotlivým respondentům s ohledem na splnění předem daných kritérií a s ohledem na místo konání samotného rozhovoru uvádí tabulka č. 2. Z tabulky je patrné, že se ve skladbě výzkumného souboru podařilo zastoupení všech předem nadefinovaných kritérií.

Tab. č. 2: Charakteristika respondentů podle splněných kritérií a místa rozhovoru

	Splněná kritéria	Místo realizace rozhovoru
Respondent 1	1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 13	doma u pěstounů
Respondent 2	1, 2, 4, 5, 7, 10, 12	doma u pěstounů
Respondent 3	1, 2, 4, 6, 8, 9, 10, 12	pracoviště organizace
Respondent 4	1, 2, 4, 6, 7, 10, 11, 12	doma u pěstounů
Respondent 5	1, 2, 4, 5, 9, 10	pracoviště organizace

Zdroj: Vytvořeno autorkou dle uskutečněných rozhovorů s respondenty 1 - 5

Postup výběru respondentů

Jednotkou výzkumu byla pěstounská rodina. Ta může sestávat buď z jednoho člena - osoby samostatně vykonávající pěstounskou péči na přechodnou dobu nebo ze dvou členů - manželů, kteří vykonávají péči společně¹⁷. Vzhledem k účelu výzkumného šetření nebylo vyžadováno, aby se rozhovoru účastnili oba manželé, kdy je předpokladem, že služby čerpá rodina jako celek a jejich názor na ně je víceméně shodný. Z praxe realizace pěstounské péče na přechodnou dobu vyplývá, že ji fakticky vykonává převážně žena, proto bylo ve vybraném souboru zastoupeno pouze toto pohlaví.

¹⁷ Praxe zde ukazuje, že i v případech, kdy je pěstounská péče na přechodnou dobu vykonávána manželi, faktický výkon celodenní péče o svěřené dítě/děti je na ženě a manžel chodí do zaměstnání.

V dostatečném předstihu (říjen/listopad 2015) jsem potencionální vhodné respondenty oslovila prostřednictvím jejich klíčových sociálních pracovníků vybrané doprovázející organizace formou písemného informativního dopisu spolu s žádostí o spolupráci i mých kontaktů. Stručně jsem je seznámila s tématem diplomové práce a s jejími cíli, rovněž s cílem samotného výzkumu. Poté jsem vybrala deset, které jsem oslovila telefonicky a ještě si ověřila splnění daných kritérií a ochotu účastnit se výzkumu (konec listopadu 2015). Po doplnění souboru kritérií jsem nakonec stanovila finální vzorek pěti respondentů, s nimiž si telefonicky domluvila konkrétní podmínky setkání (počátek prosince 2015). Respondenti měli možnost si vybrat, v jakém prostředí by chtěli, aby rozhovor probíhal (v domácnosti pěstounů, na pracovišti doprovázející organizace, popř. i jinde) a čas setkání. Záměrem bylo zajistit bezpečné a nerušené prostředí pro respondenty, zajistit soukromí a vyloučit v maximální míře možné rušivé vlivy. Tři respondenty jsem osobně před uskutečněním rozhovorů znala, což bylo výhodou při vstupu do zkoumané oblasti. První kontakt s nimi byl navázán v době, kdy byli žadateli o pěstounskou péči na přechodnou dobu, a to v rámci odborných příprav k přijetí dítěte do rodiny, které vybraná doprovázející organizace realizuje a kde vedu dílčí přednášky. Dále jsem vybrané pěstouny náhodně potkávala v rámci organizace (při vzdělávání apod.). To mi umožnilo snadnější přístup k respondentům, uvolněnou atmosféru při samotných rozhovorech a také to napomohlo k větší otevřenosti respondentů. Na druhé straně byl zachován jakýsi odstup tím, že osobně nejsem klíčovou sociální pracovnící ani jednoho z respondentů.

Charakteristika respondentů

Všichni oslovení respondenti jsou klientkami vybrané doprovázející organizace (Centra psychologické pomoci, p. o.) s místem bydliště v Moravskoslezském kraji. Konkrétní charakteristiku výzkumného souboru uvádí tabulka č. 3.

Tab. č. 3: Charakteristika respondentů dle realizace pěstounské péče na přechodnou dobu

	Charakteristiky respondentů				
	Věk	Délka výkonu pěst. péče na přech. dobu v měsících	Počet dětí, které byly v přech. pěst. rodině během umístěny (včetně aktuálního)	Společná přechodná pěstounská péče manželů	Současně péče o vlastní děti (věk) v domácnosti
Respondent 1	41	22	4	ne	2 (10, 15)
Respondent 2	56	15	2	ano	ne
Respondent 3	44	15	3	ano	1 (18)
Respondent 4	46	23	3	ano	2 (14, 9)
Respondent 5	53	14	2	ano	ne

Zdroj: Vytvořeno autorkou dle uskutečněných rozhovorů s respondenty 1 - 5

K respondentům považuji za důležité uvést podrobnější informace. Ty jsou zpracovány dle získaných informací z rozhovorů, které probíhaly během měsíců prosince 2015 a ledna 2016. Informace v nich tedy odrážejí stav v tomto období, k datu uskutečnění rozhovoru.

Respondent 1 (R1)

Pěstounka bydlí společně se svými dvěma biologickými dcerami. Pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu je tolerantní, co se týká věku přijímaných dětí. Během výkonu přechodné pěstounské péče pečovala o dívku (14), která byla odebrána z poručnické rodiny, byly zde asistované kontakty a poté návrat zpět do rodiny. Dále pěstounka pečovala o chlapce (1), který byl odebrán z biologické rodiny, kontakty s rodiči neprobíhaly, chlapec byl umístěn do trvalé pěstounské péče. Dalším přijatým dítětem byla dívka (17), přijata z příbuzenské pěstounské péče (babička) a bohužel se pro ni nenašla vzhledem k věku trvalá forma náhradní rodinné péče a dívka odešla do dětského domova. Posledním svěřeným dítětem je dívka (14), jež byla odebrána z péče biologického otce, se kterým má i během výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu kontakt a zatím se hledá nejvhodnější řešení.

Respondent 2 (R2)

Pěstounka vykonává pěstounskou péči na přechodnou dobu společně s manželem. Sami neměli své biologické děti, dvě děti si adoptovali a vychovali. Po jejich osamostatnění a odchodu se rozhodli pro přechodnou pěstounskou péči. Jsou nakloněni přijímání

nejmladších dětí. V péči měli dívku (přijatou z porodnice), s velmi intenzivním kontaktem s biologickými rodiči, která byla nakonec svěřena do pěstounské péče prarodičů. Aktuálně pečují o 19měsíčního chlapce, kde je rovněž asistovaný kontakt s biologickou matkou a rozhoduje se, kam půjde chlapec dál.

Respondent 3 (R3)

Pěstounka vykonává pěstounskou péči na přechodnou dobu společně s manželem, kdy pěstounka má dvě zletilé děti z prvního manželství, mladší bydlí s pěstouny ve společné domácnosti. V péči měli nejdříve dívku (6), kterou přebírali ze zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (předtím odebrána z biologické rodiny), fungovaly asistované kontakty, nicméně biologická rodina si neupravila podmínky pro přijetí dívky zpět do péče a dívka šla do dlouhodobé pěstounské péče. Nyní pěstouni pečují o sourozence (dívka 13, chlapec 11), a to z důvodu vážného onemocnění původní poručnice. Je zde nastaven, s ohledem na zdravotní stav poručnice, kontakt bez asistence a to na soboty a neděle, svátky či prázdniny, přičemž pěstouni poručnici finančně přispívají na péči o děti ve dnech, kdy o ně pečují.

Respondent 4 (R4)

Pěstounka vykonává pěstounskou péči na přechodnou dobu společně s manželem. Manželé mají čtyři vlastní děti, z toho dvě zletilé samostatné a dvě (14, 9) žijící s rodiči ve společné domácnosti. Jsou nakloněni přijímání nejmladších dětí. Během výkonu přechodné pěstounské péče převzali do své péče celkem tři děti. První dva chlapce přebírali přímo z porodnice, tito pak šli do adopce. Pro posledního chlapce (1,5) jeli až do Prahy do dětského centra. Probíhaly asistované kontakty chlapce s biologickou matkou, kdy si tato postupně upravila své podmínky a převzala syna zpět do své péče. Aktuálně mají pěstouni odpočinkovou fázi.

Respondent 5 (R5)

Pěstounka vykonává pěstounskou péči na přechodnou dobu společně s manželem, se kterým má celkem čtyři vlastní děti. Tyto jsou všechny již dospělé a samostatné. Přechodnou pěstounskou péči vykonávají přes rok a zatím mají v péči dva sourozence, chlapce (6) a dívku (4), kteří byli odebráni z péče biologických rodičů. S rodiči jsou realizovány velmi intenzivní asistované kontakty (jednou za 14 dní či jednou za týden) na pracovišti v Ostravě, přičemž se vychází vstříc možnostem biologických rodičů (blízkost

k jejich bydlišti). Rodiče jsou pravidelně sledováni orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Své podmínky se snaží upravovat tak, aby děti získali zpět, při neohlášených návštěvách sociální pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí však selhávají. Je sledován jejich přístup k dětem, který se do budoucna nejeví jako dostačující, upřednostňují své zájmy a potřeby před dětmi. Aktuálně se čeká na soudní jednání, které rozhodne, kam děti z pěstounské péče na přechodnou dobu půjdou.

Metoda sběru dat – polostrukturované rozhovory

Jako základní nástroj pro sběr dat v první části mého výzkumného šetření jsem si zvolila polostrukturovaný rozhovor (nebo také polostrukturované interview) uskutečněný tváří v tvář, a to z důvodu výhod, které může pro mé téma a zjišťovanou problematiku přinést. Kloubí v sobě jednak výhody pevné struktury otázek, tak také výhody pružnosti při získávání informací. Jak uvádí Hendl (2008, s. 166), lze pomocí této formy přezkoušet, zda dotazovaný otázkám porozuměl, dotazovaný má také možnost vyjádřit své zcela subjektivní pohledy a názory, může rovněž samostatně navrhnout možné vztahy a souvislosti a v neposlední řadě je možné tematizovat konkrétní podmínky situace dotazovaného. Švaříček (Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 159) pohlíží na rozhovor jako na metodu, prostřednictvím které je možné získat vyličení žitého světa dotazovány spolu s respektem k interpretaci významu popsanych jevů.

Tato metoda získávání dat je úzce spojena s další metodou, pozorováním. Pozorování přináší informace o neverbálních projevech respondentů (ale i tazatele) a umožňuje tazateli na ně citlivě reagovat v průběhu rozhovoru (Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014; Miovský, 2006).

Otázky k rozhovoru byly předem připraveny a vytvořeny na základě analýzy problému s ohledem na cíl výzkumu. Při vytváření schématu rozhovoru jsem využila tzv. pyramidový model (Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014). Hlavní výzkumnou otázku jsem rozložila na dílčí výzkumné otázky (viz str. 67) a tyto byly rozloženy do otázek tazatelských v jednotlivých kategoriích. Na rozhovor jsem tak měla nachystánu baterii otázek, rozdělenou do pěti dílčích oblastí či kategorií (finální podoba viz Příloha č. 5), které mi pomohly udržovat linii rozhovoru a získat relevantní informace, jež směřovaly k zodpovězení dílčích výzkumných otázek. Proces tvorby tazatelských otázek byl dlouhý, neboť původně jsem vytvořila baterii otázek, kdy každá kategorie obsahovala v průměru 10 otázek. S ohledem na proces rozhovoru (zahlcení respondentů množstvím otázek, únava aj.) a realnost následné analýzy rozhovorů jsem ve finální fázi vytvořila

baterii otázek s celkovým počtem 27 otázek. Otázky jsem také postupně přeformulovala tak, aby nebyly příliš odborně kladeny a umožnily respondentům snadné porozumění, aby však zároveň pokryly zkoumané téma. Během samotného výzkumu jsem pak měnila i pořadí tazatelských otázek.

Použila jsem otázky otevřené, při jejichž formulaci jsem se snažila o jasnost, neutralitu a citlivost vzhledem k osobě respondenta a s ohledem na obsah konkrétní otázky. Opravdu otevřené otázky umožnily respondentům možnost zvolit jakýkoli směr a jakoukoli volbu slov (Hendl, 2008; Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014). Odpovědi byly sdělovány přirozeným jazykem respondentů. Rozhovory a kladené otevřené otázky mi tak umožnili porozumět pohledu respondentů a jejich vnímání realizace služeb doprovázející organizace. Umožnili rovněž poodhalit významné aspekty těchto služeb z žité praxe pěstounů na přechodnou dobu, na které jsem se poté zaměřila v kvantitativním výzkumu.

Rozhovory byly se souhlasem respondentů nahrávány a vzniklo pět audiozáznamů. Nahrávky byly pořizovány z důvodu zachycení přesných výpovědí (autentičnost) a z důvodu velkému objemu informací, které by nebylo možné dobře zachytit psaním (to by rovněž odvádělo pozornost mě jako tazatele a mohlo narušovat plynulý průběh rozhovoru). Audiozáznamy umožnily se k rozhovorům vracet a provádět jejich analýzu.

Realizace sběru informací a etické aspekty výzkumu

Rozhovory se uskutečnily během prosince 2015 a ledna 2016 a byly vedeny individuálně na místě a v čase dle volby jednotlivých respondentů. Rozhovor má své fáze (Mioviský, 2006), začíná se úvodní částí (předtím lze započítat rovněž samotnou přípravu tazatele na rozhovor), následuje vzestup a upevnění kontaktu, jádro interview a finální fáze je pak závěr a ukončení rozhovoru. Takto jsem postupovala, kdy zvláštní pozornost byla věnována začátku a konci rozhovoru (Hendl, 2008). Na začátku každého rozhovoru jsem se věnovala tomu, aby byly prolomeny případné psychické bariéry, což se mi dařilo i vzhledem k možnosti zvolit místo a čas realizace rozhovorů samotnými respondenty. V rámci dodržení etických zásad výzkumu jsem před začátkem rozhovoru vysvětlila cíl a okolnosti výzkumu, dále také účel použití získaných dat (pouze pro potřeby mé diplomové práce). Získala jsem písemný informovaný souhlas s účastí na výzkumu. Respondenti byli ujištěni o zachování jejich anonymity při vyhodnocování informací a jejich následné analýze. Z důvodu objemu získávaných informací a k lepšímu zachycení údajů z rozhovorů jsem využila se souhlasem respondentů záznamové zařízení. K tomuto

musím sdělit, že přes mé prvotní obavy, u žádného z respondentů nebylo patrné, že by nahrávání pro něj bylo nějak nepříjemné či nějak narušovalo běh rozhovoru. Dotazování skutečnost, že se náš rozhovor nahrává, brzy pustili ze zřetele. Rozhovory byly následně převedeny do písemné podoby. Doslovné přepisy i nahrávky rozhovorů nejsou z etických důvodů veřejně přístupné a slouží pouze pro proceduru obhajoby této práce. Průměrná délka rozhovoru (bez úvodní a závěrečné části) byla 48 minut (rozpětí 40 - 65 minut). Délka se odvíjela od zaujetí respondentů problematikou, od jejich zkušeností s jednotlivými typy služeb, od jejich komunikačních dovedností a také od celkové atmosféry prostředí.

Úvodní otázky mi pomohly navodit spontánní vyprávění respondentů (Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014; Miovský, 2006). Zjišťovala jsem komunikační strategie respondentů a ladila se na jejich jazyk. Poté plynule následovaly otázky hlavní, které tvořily jádro výzkumu. Byly pokládány tak, aby jim respondenti rozuměli s ohledem na to, aby je neomezovaly a nepředurčovaly odpovědi a také nebyly sugestivní, zároveň aby pokrývaly zájem výzkumu (Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014). Před danou dílčí oblastí služeb jsem respondentům vždy stručně popsala, na jakou oblast služeb se budu ptát, jaké služby mám na mysli. Kladla jsem připravené otázky pro dílčí oblasti. Poté jsem v případě potřeby pokládala navazující či dodatečné otázky (což je výhodou polostrukturovaného rozhovoru), pokud jsem se chtěla o daném tématu více dovědět (dostat se více do hloubky), dovysvětlit význam řečeného či ověřit správnost, jak jsem dané výroky pochopila. Aby byly získané informace validní, během rozhovoru jsem chtěla propojit podávané informace s konkrétními zkušenostmi respondenta. V rozhovorech jsem tempo a styl vždy přizpůsobila potřebám konkrétního respondenta.

Všichni respondenti během rozhovorů aktivně spolupracovali a nad kladenými otázkami se zamýšleli. U všech pěti respondentů jsem se setkala s otevřeností a vstřícností. Nebylo téma, o kterém by odmítali hovořit. Byť byly některé odpovědi stručnější, rozhovor mi umožnil se doptávat a danou oblast rozvíjet. Nejvíce času respondenti potřebovali u otázek, zaměřených na slabé a silné stránky dané služby a na nápady či doporučení pro rozvoj konkrétních služeb. Někteří respondenti ke svým odpovědím často doplňovali konkrétní příklady „ze života“, z žité praxe a rozhovor místy nabýval narativní podoby. Dařilo se mi hlídat strukturu rozhovoru a příliš „neodbíhat“ od tématu a vracet se k baterii otázek, vždy však s respektem a citem k dotazovanému.

Uzavření rozhovoru probíhalo postupně a plynule spolu s ukončovacími otázkami (viz Příloha č. 5) a ověřením, že byla všechna témata ukončena. Tempo bylo opět

přizpůsobeno každému respondentovi. Někdy se stalo, že po vypnutí záznamového zařízení měli respondenti potřebu ještě pohovořit o dalších událostech, které se nevztahovaly k předmětu výzkumu (např. přístup sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí či krajského úřadu, aktuálně řešené oblasti s přijatým dítětem). Přistupovala jsem citlivě a dala prostor, pěstouny vyslechla a probrala i další témata. Tento čas nebyl započítán do celkového času rozhovoru. Na úplný závěr jsem dotazovaným zopakovala, jak budu dále s údaji získanými v rozhovoru nakládat a potvrdila zachování anonymity a dodržení principu důvěrnosti.

Metoda zpracování dat

Při kvalitativní analýze dat jde o systematické nenumero-logické organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, kvality a vztahy (Šed'ová In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 207). Hendl (2008, s. 223) charakterizuje kvalitativní analýzu jako umění zpracovat data smysluplným a užitečným způsobem a nalézt odpověď na položenou výzkumnou otázku. Jistá úroveň analýzy dat probíhala v podstatě již během sběru dat, a to mezi jednotlivými rozhovory (mezi prvním a druhým rozhovorem – např. jsem měnila pořadí některých tazatelských otázek), tak také během procesu každého sběru (pokládání rozvíjejících otázek na základě odpovědí komunikačního partnera) či při přepisu jednotlivých rozhovorů.

Všechny provedené rozhovory byly z audionahrávek přepsány do textové podoby doslovnou transkripcí¹⁸ (Hendl, 2008, s. 208), která umožnila zvýraznit významná místa a v případě potřeby zaznamenat neverbální součásti promluvy (dlouhé pomlky, smích respondenta, zdůraznění výpovědi apod.). Při přepisu jsem vypustila úvodní část rozhovorů (včetně úvodních otázek), která zahrnovala přivítání a navození atmosféry, a rovněž fázi ukončení rozhovorů, obsahující poděkování za účast ve výzkumném šetření a rozloučení. Protože pro cíl mého šetření bylo důležité následně pracovat zejména s obsahem sdělení, použila jsem tzv. redukci prvního řádu (Miovský, 2006). Text nabyl plynulejší podoby, byly vynechány pasáže, které nepřinesly jiné informace. Při přepisu jsem použila techniku zvanou anonymizace dat (Švaříček In Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 183), která sloužila k ochraně jmen účastníků a rovněž přijatých dětí (jejich jména byla často uváděna při vyprávění konkrétních zkušeností z praxe).

¹⁸ Přepisy jsem prováděla osobně v den uskutečnění rozhovoru, což mi umožnilo vnímat významy, spojitosti apod., využíla jsem také techniku tzv. komentované četby.

Poté byly ručně kódovány technikou otevřeného kódování v kombinaci s metodou vytváření trsů (Hendl, 2008; Miovský, 2006). Nejprve byly jednotlivé rozhovory rozděleny do pěti dílčích oblastí – segmentů, jež jsem si stanovila na začátku výzkumného šetření (viz str. 66). Text byl pročítán, jednotlivé úseky byly označovány přiřazováním kódů vzhledem k obsaženému významu a vzhledem k výzkumným otázkám.

Analýza získaných informací

Analýza první části výzkumu má spíše osobní charakter. Popisují zde získané informace a významy, které jim přisuzují samotní respondenti, z provedených polostrukturovaných rozhovorů. Při analýze dat jsem postupovala v rámci stanovených pěti oblastí se zaměřením na dílčí výzkumné otázky. Podle nich jsem vytvořila tyto kategorie:

- přínos a užitečnost služby,
- nejvýznamnější a nejcennější aspekty služby pro pěstouny,
- slabé a silné stránky služby,
- náměty na rozvoj služby.

V rámci kategorií jsem postupovala metodou otevřeného kódování, kdy jsem jednotlivé texty procházela a odhalovala určitá témata (Hendl, 2008, s. 247), poté jsem sledovala jejich výskyt a také přiřazované hodnoty respondentů. Takto jsem vytvářela trsy, kdy jsem výroky respondentů seskupovala do skupin podle vzájemného překryvu, podobnosti mezi jednotkami (Miovský, 2006, s. 221). Využila jsem také metody prostého výčtu, metodu kontrastování či srovnávání. Vzhledem k tomu, že výzkumný soubor sestával pouze z žen, budu při analýze psát v ženském rodě.

Všichni pěstouni na přechodnou dobu, tedy i všechny vybrané respondentky, měli při svém výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu stejné „startovací podmínky“. Prošli odbornou přípravou, na které se dověděli mj. o podpůrných službách, jež jsou nedílnou součástí výkonu přechodné pěstounské péče. Služby doprovázejících organizací, jež vyplývají ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí, tedy vnímají jako nedílnou součást výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu.

1. Vyhodnocení oblasti služby doprovázení

Služba doprovázení je v doprovázejících organizacích realizována prostřednictvím klíčových sociálních pracovníků/pracovnic a představuje souhrn cílených aktivit,

směřujících k podpoře a pomoci pěstounům, jejichž péče o přijaté dítě/děti by měla být posilována a podporována v každodenním životě. Každá pěstounská rodina má ve vybrané doprovázející organizaci, kde probíhalo výzkumné šetření, určeného klíčového sociálního pracovníka/pracovnici. První otázka byla zaměřena na to, jak vnímají pěstounky přínos této služby pro každodenní život s přijatými dětmi.

Přínos a užitečnost služby

Služba doprovázení se ve výzkumu ukázala jako základní stavební kámen pro realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu, jako nezbytný předpoklad pro fungování přechodných pěstounů. Její přínos a užitečnost vnímají jednotlivé respondentky pro každodenní život s přijatými dětmi jako velice významný, jak například popsala respondentka 4: *„Já jsem vyloženě na ní závislá...“*, myšleno na podpoře a pomoci klíčové sociální pracovnice, nebo respondentka 1: *„... vždycky, když potřebuju, zavolám a mám všechno vyřízeno...“*. Některé výpovědi v sobě obsahovaly aspekt nenahraditelnosti služby pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu, jako např. u respondentky 3: *„...bez toho by vlastně ta práce ani nešla...když potřebuju, když si nevím rady, tak konzultuji s mou klíčovou pracovnicí...“* nebo respondentka 5 to vyjádřila takto: *„Já si myslím, že to je dobré, že ta klíčová pracovnice se snaží té rodině a tomu člověku pomáhat v té práci, protože bez toho by to asi těžko šlo, to by se člověk sám někde zakopal, to nejde, je to velká pomoc vůbec pro tu práci...“*. Pěstounky sdělily, že tato služba jim umožňuje se soustředit na samotnou péči o přijaté děti, kdy klíčové sociální pracovnice jsou v roli poradců při vyřizování úředních, administrativních a odborných záležitostí při realizaci přechodné pěstounské péče. V odpovědích zaznělo, že jsou také „psychickou oporou“.

Oproti pěstounské péči dlouhodobé je předpokladem užší a častější kontakt pěstounů na přechodnou dobu s jejich klíčovým pracovníkem, což se ve výzkumu potvrdilo. Ptala jsem se proto na dostupnost klíčové sociální pracovnice, čili zda je pracovnice dostupná tak, jak pěstounky potřebují. Klíčové sociální pracovnice mají každá svůj služební mobilní telefon a svůj služební email. Pěstounky využívají pro komunikaci převážně telefon. Z výzkumu vyplynulo, že pokud pěstounky zavolají, pracovnice vyřizují telefonát hned, popř. zavolají zpět, jakmile mohou, jak sdělila respondentka 4: *„Je vždycky dostupná (pozn. myšleno klíčová pracovnice), když třeba není hned, tak potom třeba zavolá za hodinku...“*, nebo respondentka 1: *„ne vždycky mi zvedne telefon, ale to je jasné,..., když třeba zavolám, tak během toho dne se mi ozve...“*, nebo respondentka 2: *„Pracovnice je dostupná vždycky, jak potřebuju, buď jí zavolám, nebo napíšu SMS zprávu.“*

Pokud je to fakt důležité, tak se mi ještě ten ozve, když ne, tak hned na druhý den...“. Protože je pěstounská péče na přechodnou dobu institutem krizovým, pěstouni mohou někdy potřebovat podporu i o víkendech, jak vyplývá z výpovědi respondentky 5: *„No dostupná je na telefonu pokaždé, co potřebuju, o víkendech jsme domluveni co nejméně, protože víkend je víkend, to má každý volno, že, ale jinak jako kdykoliv potřebuju...“* či respondentky 1: *„...taky o víkendech můžu volat, kdykoliv...“*, což je v podstatě nad rámec pracovní doby pracovníků, kdy tyto mají pracovní dobu pouze přes týden.

Služba doprovázení se ve výzkumu ukázala pro pěstounky jako přínosná a užitečná jednak s ohledem na určitá období realizace pěstounské péče na přechodnou dobu, jednak také s ohledem na konkrétní oblasti podpory (viz dále).

Nejvýznamnější a nejcennější aspekty služby pro pěstouny

Z výpovědí respondentek vyplynulo, že role služby doprovázení je pro ně při realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu nezastupitelná. Při rozhovorech bylo patrné, že si respondentky během odpovědí uvědomovaly (podobně jako tzv. „aha efekt“), jak důležitá služba doprovázení pro ně vlastně je. Ukázalo se, že v souvislosti s touto službou vnímají respondentky nejvýznamnější a nejcennější aspekty komplexnost služby, dostupnost, informovanost a vstřícnou komunikaci (dialog, domluvu).

Komplexnost služby spočívá v různorodosti poskytované podpory a pomoci klíčových sociálních pracovníků. Zahrnuje organizaci a také právě informovanost při procesu přebírání dítěte, při asistovaných kontaktech či při předávání dítěte, kdy se pěstounky spoléhají na svou klíčovou pracovníci, která jim sděluje přesné kroky, co se nyní děje a co bude následovat nebo vysvětluje role jednotlivých spolupracujících subjektů. Tak umožňuje snazší orientaci pěstounů v rámci výkonu pěstounské péče. Pěstounky kvitují, že nemusí jednat a telefonovat na úřady, soudy, s biologickými rodiči apod. a že vše vyřídí klíčová sociální pracovníce. *„Klíčová pracovníce opravdu zařídí skoro všechno, jakýkoliv problém mám, tak to okamžitě vyřídí, jak co se týká papírů jako všechny ty dokumenty, tak co se týče dítěte, že dostanu radu, okamžitě výpomoc psychologickou... zatím jsem neměla žádný problém, kdy bych neměla porazeno, nebo mi nebylo pomoheno.“* (R1). Důležitost vidí pěstounky v konkrétním doprovodu pracovníků, jak uvedla respondentka 4: *„Teď jsme s klíčovou sociální pracovnící jeli do Prahy (převzetí dítěte z dětského centra), a taky při tom předávání byla, a vlastně byla u všeho, co se týkalo toho dítěte.“* Pracovníce v případě potřeby doprovázejí pěstounky na jednání

soudu, na jednání u sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí, do porodnic aj.

Pěstounky uvedly také podporu psychickou, čili „podržení“ pěstounek ve složitějších případech. *„No hlavně, když se cítím psychicky slabší, když si nevím rady, nastane nějaký problém, například v komunikaci s maminkou těch dětí...klíčová sociální pracovnice byla ta největší podpora, nakonec jsme se dobře domluvily a teď to funguje úplně super.“* (R3).

Z výpovědí pěstounek vzešly tyto základní oblasti podpory - poskytování sociálně-právních informací a rad (např. co kde vyřídit a jak), poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy, doprovod a podpora při přebírání a předávání dítěte, podpora při vedení dokumentace u přijatého dítěte (záznamy o pobytu dítěte, vedení Knihy života apod.) a podpora ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu. Tyto definované oblasti byly následně použity v dotazníku v druhé části výzkumu.

Respondentky oceňují jednak vstřícnost při poskytování podpory a pomoci, tak také možnost domluvy, konkrétně to popsala respondentka 2: *„dopředu mi zavolá nebo napíše email...a vždycky se ptá, jak mi to vyhovuje...“*. Dopředu se telefonicky domlouvají návštěvy v rodinách, konzultace na pracovištích klíčových sociálních pracovníků a další schůzky (setkání v rámci asistovaných kontaktů, v rámci procesu předávání dítěte apod.). Pěstounky pozitivně vnímají možnost s klíčovou sociální pracovnící vést dialog, kdy s pracovnící probírají jednotlivé případy dětí a mají potřebu se vyjadřovat např. k nastavování asistovaných kontaktů nebo k plánování budoucnosti dítěte, čili kam půjde po ukončení pěstounské péče na přechodnou dobu. Pěstounky jsou si vědomy, že o osudu dětí rozhoduje orgán sociálně-právní ochrany dítěte, vnímají však jako důležité, aby je jejich klíčové pracovnice vyslyšely a jejich poznatky pak předávaly právě sociálním pracovnícím orgánů sociálně-právní ochrany dětí. *„Já třeba dám návrh, co s malým, že třeba nesouhlasím s tím, aby šel zpátky do biologické rodiny, takže se s klíčovou pracovnící o tom pobavíme, ona na to vezme ohled a řekne, že uvidíme, co se v tom dá dělat a radí se třeba pak se sociální pracovnící na OSPODu. To vnímám jako důležité, jde mi o to, aby ty děcka byly spokojené a ne aby se vracely zpátky, aby zase neměly traumata. Je to pro mě důležité, že někdo vyslyší i můj názor.“* (R2).

Největší podporu potřebují oslovené respondentky na začátku po přijetí dítěte, kdy je hodně vyřizování na úřadech, hodně „papírování“ a také probíhá adaptace dítěte v nové náhradní rodině. Dále potřebují pěstounky podporu v průběhu péče o přijaté dítě/děti při

asistovaných kontaktech s biologickou rodinou a také v závěrečné fázi při předávání dítěte do trvalejší formy náhradní rodinné péče, do ústavní péče či zpět do biologické rodiny dítěte.

Slabé a silné stránky služby

Protože má služba teprve tříleté trvání a sbírají se poznatky, jež vplývají z praxe, mohly se objevit některé její slabé nebo naopak silné stránky. Respondentky na dotazy ohledně slabých či silných míst ve službě doprovázení vyjadřovaly většinou spokojenost, např. respondentka 2: *„Já jsem nad tím tak nikdy neuvažovala, jsem zatím spokojená (...), takže si myslím, že je tam všechno, co má být, není třeba nic vyzdvihoval, není třeba ani nic vylepšovat, já myslím, že to funguje tak, jak má.“*

Respondentka 3 poukázala na spolupráci sociální pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dítěte s klíčovou sociální pracovnící, kdy narazila u prvního přijatého dítěte na nedostatek informací o dítěti: *„Já třeba nevím, jak ty klíčové pracovnice spolupracují s těma ostatníma sociálníma pracovnícemi OSPOD toho dítěte, protože jak jsme měli první holčičku, tak mi vůbec nebylo sděleno, že je to holčička romského etnika, bez hygienických návyků (...), a když jsme se bavili s mojí klíčovou pracovnící, tak ona to taky nevěděla a byla z toho dost překvapená, protože ta pracovnice OSPOD jí to taky neřekla. Pak ty informace na nás sociální pracovnice OSPOD vychrlila. Tak jsem to pak té mojí klíčové pracovníci řekla a nevím, jestli by teda mohla ona dostat více informací dopředu, to bych já hodně chtěla.“* Respondentka 4 zavzpomínala na nepříjemnou situaci, kdy měla odlišný názor než klíčová pracovnice a toto řešily při asistovaném kontaktu, takže to mohla vnímat i biologická matka: *„...poté jsme si řekly, že když něco takového nastane, tak to prostě musíme vyřešit samy dvě...“*. Z rozhovoru a zkušeností respondentek bylo patrné, že se některé problematické oblasti již během fungování služby a vzájemné spolupráce postupně doladily.

Jako silnou stránku služby doprovázení označila jedna z pěstounek (R1) komplexnost: *„(...), že mi ta moje klíčová pracovnice pomůže se vším, zatím, když jsem se na ni obrátila, vždycky mi nějak pomohla, nebo zařídila třeba tu psychologickou konzultaci a tak, zatím jsem úplně spokojená.“* Respondentka 4 to vyjadřuje: *„Vyzdvihla bych všechno, já opravdu můžu zavolat s nějakým problémem a klíčová pracovnice hned začne řešit. Viděla třeba, že jsem u toho chlapce byla někdy vyčerpaná, tak nabízela supervizi (...). Prostě já vím, že nikdy v tom nejsem sama.“* Respondentka 3 vyzdvihla snahu klíčové pracovnice vše hned zajistit, pokud má nějakou potřebu: *„...pracovnice jakoby*

reaguje hned, vždy pozitivně, že se na to podívá, že tam zavolá, že to probere s biologickou maminkou a dá nám hned vědět. To se mi líbí, že se hned snaží pomoci.“. Pátá z respondentek sdělila: „Silná stránka je každopádně ta, že jsou nám pracovníci nápomocni, že kdykoliv zavoláme, kdykoliv cokoliv potřebujeme, tak že nám pomůžou a o tom to vlastně je celkově ta práce, protože ta klíčová pracovnice je dostupná a můžu se na ni kdykoliv obrátit. Nevím, jestli bych se pro tu práci rozhodla znovu ji dělat, kdybych neměla podporu a pomoc, kdykoliv někomu zavolat, s čímkoliv já potřebuju, tak s tím mi někdo pomůže, jak to mám vlastně řešit.“.

Lze také vyvodit silnou stránku této služby, a sice že respondentky nevnímají službu doprovázení jako dohled či kontrolu výkonu jejich pěstounské péče, ale především jako podporu a pomoc. Je tak splněn jeden ze záměrů novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí a zejména záměr doprovázejících organizací, čili být pěstounským rodinám fungující oporou. V případě nedostatků ze strany pěstounů být rovněž oporou a být nápomocen při nápravě a nefungovat pomocí restrikce, nýbrž pomocí dialogu a spolupráce.

Náměty na rozvoj služby

Námětů či nápadů pro rozvoj služby doprovázení nebylo mnoho, kdy respondentky vyjadřovaly, že vše je podle nich v rozvoji, např. „Nevím, ono se to všechno ještě vlastně vyvíjí. Myslím, že sami se to snaží zkvalitňovat.“ (R3), „Zatím mi to stačí, vždycky se s klíčovou pracovníci domluvíme, vždycky mi pomůže (...), myslím, že klíčová sociální pracovnice funguje na 100%.“ (R2), „Tak to nevím, já myslím, že zatím služba splňuje to, co očekávám...“ (R5) nebo se odvolávaly na příliš krátkou praxi.

Z výpovědí respondentek je patrné, že služba doprovázení splňuje zákonné požadavky a naplňuje potřeby oslovených přechodných pěstounek.

2. Vyhodnocení oblastí vzdělávání pěstounů

Protože je často pěstounská péče na přechodnou dobu označována jako profesionální, je vzdělávání její nedílnou součástí, a pro pěstouny samotné představuje zákonnou povinnost (v rozsahu 24 hodin za rok). Z výzkumného šetření vyplynulo, že doprovázející organizace nabízí různé formy vzdělávání – půldenní semináře, celodenní semináře, cykly (např. třikrát půldenní semináře) či víkendová setkání (od soboty do neděle), a tyto mohou mít buď přednáškový charakter nebo zážitkovou formu nebo může jít o klubová setkání (sdílení zkušeností s ostatními přechodnými pěstouny v rámci doprovázející organizace).

Přínos a užitečnost služby

V tomto byla v rozhovorech patrná různorodost názorů na vzdělávání. Při druhém rozhovoru respondentka 2 sdělila: „*Myslím si, že to není až tak nutné, že by to třeba ani nemuselo být, protože jako tam se probírají věci, které jsme probrali v těch 72 hodinách v rámci přípravy a to je jenom takové opakování...Sem tam se dozvíme něco nového, ale já si myslím, že se to dá vyřešit i jinak, třeba posedět chvíli tady v klubu a hotovo. Mně se zdá, že je to takové na dlouho a stejně se tam člověk zas až tak něco nového nedozví, nebo by možná stačilo ty pěstouny obeslat třeba emailem, že jsou novinky takové a takové a když už konkrétně někdo bude mít zájem a bude se chtít informovat hlouběji, tak by se mohli zajít zeptat.*“. V dalších čtyřech rozhovorech byly názory spíš opačné, jak např. vyjádřila respondentka 5: „*Je to pro člověka přínosem. Jak to začne člověk dělat, tak začne poznávat takové ty plusy, mínusy a může se poradit, může si doplnit nějaké věci, co potřebuje, takže je to dobré a další ty témata, která jsou nová, tak člověk taky potřebuje i něco nového načerpat...*“ nebo „*Taky je dobré, když si můžeme s ostatními pěstouny předávat zkušenosti, co kdo zažil...*“, takto respondentka 1 hodnotila přínos klubových setkání. Stejná respondentka také vyjádřila, že si díky vzdělávání uvědomí, kde dělá chyby, kde naopak postupovala či reagovala správně, „*...hodně se mluví o těch dětech, jak se chovají, to mi hodně dá...hlavně pro mě, já mám ty větší děti, třeba jak byla ta sexuální výchova, to bylo taky velice přínosné...*“.

Nejvýznamnější a nejcennější aspekty služby pro pěstouny

Pokud měly pěstounky hodnotit vzdělávání, činily to jednak z pohledu časového (tedy podle délky trvání dané vzdělávací akce), kde pro ně hraje roli to, zda jim vzdělávání zasahuje do péče o svěřené (nebo i vlastní) děti. A také z pohledu praxe, čili co konkrétně jim vzdělávání přinese nového, zajímavého a použitelného pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu.

Z rozhovorů vyplynulo, že osloveným pěstounkám vyhovují většinou všechny formy vzdělávání, jak sděluje respondentka 5: „*Kdyby to bylo všechno jen jednou formou, tak by to bylo jednostranné, tak je to lepší, když je to tak namíchané.*“ nebo respondentka 2: „*No když mě se líbí skoro všechny (pozn. myšleno vzdělávací semináře), ale já mám ráda takové ty psychologické, když se povídá vlastně o osobnostech těch dětí, jak s nimi jednat, tak to se mi hodně líbí...*“.

Z pohledu časového pěstounky nejlépe hodnotí půldenní semináře, „*... to jsou děti ve škole, nebo si zařídím na tu dobu hlídání...*“ (R1). Pozitivně ohodnotilo všech pět

pěstounek tzv. pěstounské vzdělávací víkendy: „*Taky se mi líbil ten pěstounský víkend, tam byly všechny děti, i vlastní, postarali se tam o děti a my se vzdělávali, pro děti byl program, to bylo fajn.*“ (R2) nebo „*Hodně se mi líbily víkendy, je to více v kuse, můžeme s sebou vzít i děti, což je taky dobré. I to hlídání, protože my se můžeme věnovat plně tomu vzdělávání a nemusíme myslet na to, kde dítě je, a taky, že jsme delší dobu všichni pohromadě, že si i povykládáme spolu, protože se z té přípravy známe, myslím, že jsme fajn parta*“ (R3). Na víkendech je větší časový prostor pro vzájemné sdílení zkušeností, je zde možnost se potkat více „neformálně“ a pro svěřené děti je to možnost poznat i jiné děti s podobným osudem. Pro vlastní děti to představuje jakousi nadstavbu odborné přípravy, kterou absolvovaly v době, kdy jejich rodiče byli žadateli, čili mohou různá témata probírat z pohledu „odžití“ praxe, sdílet s ostatními dětmi atd.

Vzdělávání by mělo odrážet konkrétní potřeby samotných pěstounů/pěstounek, což je v organizaci aplikováno v rámci plánování vzdělávání, kdy klíčový sociální pracovník společně s pěstouny vytváří tzv. „Rámcový vzdělávací plán“. V něm je jednak zohledněno to, co vnímají jako důležité samotní pěstouni, tak také klíčový pracovník ze svého odborného hlediska doporučuje daná potřebná témata. Ty jsou vybírána zejména v kontextu specializace přechodné pěstounské péče a také dle aktuálních potřeb pěstounů, s ohledem na přijaté děti. Co se týká nabídky vzdělávacích akcí a témat, respondentky vyjadřovaly spokojenost s nabízenými formami i tématy, kromě jedné respondentky, která nepovažuje vzdělávání za klíčové. Pěstounky vyjádřily, že získané poznatky ze vzdělávání jsou aplikovatelné v praxi při péči o svěřené děti, jako příklad uvedly např. cyklus seminářů na téma masáže miminek a kojenců, téma sexuální výchovy u dětí, téma první pomoci nebo třeba i tak, jak vyjádřila respondentka 1: „... *jakoby si uvědomím, kde dělám chybu, jo, když to tak slyším, jak oni o tom povídají, já si pak řeknu, jo tady jsem udělala chybu, že, to bylo špatně, no a pak si řeknu, jo to dělám dobře, ...*“. Některé semináře jsou rovněž zaměřeny na pěstouny samotné, např. téma stresu a obnovování sil v životě. Na otázku, zda využívají nabídky doprovázející organizace nebo i organizací jiných, pěstounky sdělily, že většinou využívají nabídky organizace, nabídku považují za dostatečnou a pestrou.

Pěstounky také oceňují tzv. klubová setkání, kde se mohou potkávat s ostatními přechodnými pěstouny, často s těmi, se kterými absolvovali odbornou přípravu ve fázi, kdy byly teprve žadateli a navázali už zde přátelské vztahy. Mohou si vzájemně předávat cenné zkušenosti přímo z praxe, protože pěstouni mívají děti různého věku, třeba i sourozence,

různého etnika, s různou minulostí v biologických rodinách apod. a čerpat pak z těchto zkušeností při péči u svých přijatých dětí.

V rozhovoru jsem se respondentek ptala, jak vnímají rozsah povinného vzdělávání. Co se týká osob respondentek, které fakticky vykonávají pěstounskou péči na přechodnou dobu, jedna, jak již bylo řečeno, nepovažuje vzdělávání za nezbytné, dvě považují rozsah za dostatečný („*tak akorát*“), dvě z oslovených pěstunek rozsah hodin v předešlém období překročily (o 8, resp. o 24 hodin). Problém, jak také ukazuje praxe, může nastat u manželů – pěstounů na přechodnou dobu (u společné péče na přechodnou dobu), kteří jsou v zaměstnání a musí mít stejný rozsah vzdělávání. Na vzdělávací semináře si musí brát dovolenou, náhradní volno apod., záleží na přístupu konkrétních zaměstnavatelů.

Ve výzkumném šetření jsem se ptala rovněž na využívání supervize, která stojí na pomezí vzdělávání a poskytování odborných služeb pěstounům. Ani jedna z respondentek zatím supervizi nevyužila, přičemž jsou o její nabídce informovány ze strany klíčových pracovníků. Pokud by měly využít nabídku, přivítaly by buď individuální formu, a to v psychicky zátěžových situacích. Konkrétní příklad takové prožité situace uvedla jedna z pěstunek, a to případ, kdy se větší svěřené dítě nevracelo do biologické rodiny, ani se nenašla trvalejší forma náhradní rodinné péče a dítě muselo jít do dětského domova. Takové řešení nesla pěstounka velmi těžce. Nakonec tuto situaci řešila rozhovory se svou klíčovou pracovnící (ventilace, naslouchání, povzbuzení). Často si pěstounky, které navázaly přátelství už během přípravy či na vzdělávacích akcích, poskytují podporu i vzájemně (bez dané doprovázející organizace), vyslechnou se, proberou konkrétní těžké situace apod. a toto jim velmi pomáhá a povzbudí je to do další práce. Pokud by šlo o skupinové supervize, zde by, stejně jako u klubových setkání, využili respondentky možnost sdílení náročných chvil s ostatními pěstouny. Jedna z pěstunek vyjádřila, že klubová setkání se vlastně velmi přibližují supervizním setkáním. Jedna z respondentek u této problematiky podotkla, že podporu může nabízet vlastní rodina, která je s tématem přechodné pěstounské péče seznámena. Co se týká širšího okruhu přátel, známých nebo sousedů, setkávají se s různými názory na pěstounskou péči na přechodnou dobu, někdy i s odsuzujícím postojem. Po nějaké době díky podpoře klíčových pracovníků a díky vzdělání i tyto těžkosti zvládly.

Slabé a silné stránky služby

Na jednu slabou stránku z oblasti vzdělávání upozornila respondentka 1, kdy popsala situaci, která se odehrála na vzdělávacím semináři. Účastnila se jej také pěstounka,

kteřá nechtěla spolupracovat a hned od začátku zaujala negativní postoj, což zneřijemnilo celkovou atmosféru celého semináře. Nabídla také řešení v takovéto situaci, a sice vykázat pěstounku a navrhnout jiné plnění povinného vzdělávání s tím, aby nenarušovala vzdělávání ostatních. Z výzkumu vzešly silné stránky, a to dostatečná a pestrá nabídka vzdělávacích témat, význam a oblíbenost víkendových vzdělávání a klubových setkání.

Náměty na rozvoj služby

Ve výzkumném šetření se ukázala různorodost vnímání této služby. Jedna z respondentek vnímala vzdělávání jako ne zcela nezbytné pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu (s odkazem na absolvovaných 72 hodin odborné přípravy, kterou považuje za důležitou) a nechala by jej jako dobrovolné pro ty, jež se chtějí o dané problematice dozvědět více. Ostatní čtyři respondentky vnímaly vzdělávání jako důležité a přínosné pro péči o svěřené děti i pro realizaci přechodné pěstounské péče.

Na téma rozvoj této služby sdělily: *„Já si myslím, že je to dostačující, myslím si, kdyby toho bylo víc, tak by nás to třeba už zatěžovalo. Máme toho hodně s těma dětma. Takže to stačí, protože pořád jsou nějaká nová témata a postupně si myslím, že to načerpáme.“* (R3) nebo *„Já si myslím, že toho je opravdu hodně rozvinuté už tak, je tam ze všech oblastí, péče o miminko, masáže miminek, tak, jak jsem říkala, i pro ty větší děti se tam najde... s nabídkou jsem spokojena.“* (R1).

3. Vyhodnocení oblasti respitní péče

Respitní péče je rozlišována na tzv. krátkodobou či účelovou, která může být doprovázející organizací poskytována a finančně podporována v zákonem vymezených situacích a na „dovolenku“ či neúčelovou respitní péči, která je v případě pěstounské péče na přechodnou dobu čerpána v době, kdy pěstouni o žádné dítě nepečují. Výjimkou pro přiznání této delší odpočinkové péče mohou být situace delší a velmi náročné péče o přechodně svěřené dítě/děti.

Přínos a užitečnost služby

Výzkumné šetření ukázalo největší využívání této služby v době vzdělání pěstounů. Další situace, kdy jedna z respondentek tuto formu pomoci využila, byl např. pohřeb v rodině. Přínos a užitečnost služby spatřovaly pěstounky právě v možnosti vůbec tuto službu využívat a možnost čerpat finanční příspěvek. Respondentky, jež pečovaly či pečují o menší děti (myšleno od narození do doby povinné školní docházky) také vypověděly, že

pokud mohou a situace jim to dovolí, berou si děti s sebou, např. při vyřizování záležitostí na úradech. Jedna z oslovených respondentek zatím tuto formu pomoci nevyužila a všechny záležitosti se snaží řešit v dopoledních hodinách, kdy je dítě ve škole a zároveň vyjádřila, že „*je dobře, že to je.*“. Z tohoto je patrné, že pěstounky pochopily význam služby čili využívat ji pouze ve vymezených situacích a důležitost neměnit u dětí pečovatele i prostředí poskytované péče.

Přínos a užitečnost dlouhodobější respitní péče nelze z výzkumného šetření posoudit, neboť žádná z respondentek jej dosud nečerpala, byť některé respondentky mají v péči dítě/děti více jak půl roku. Jak je patrné i z praxe, čerpání tohoto typu péče má u přechodné pěstounské péče velice občasný charakter.

Nejvýznamnější a nejcennější aspekty služby pro pěstouny

U respitní péče je významným tématem osoba, která dítě svěřené pěstounům dočasně hlídá. Z rozhovorů vyplynulo, že nejčastěji jde o blízké rodinné příslušníky (matka pěstounky či pěstouna, dcera) nebo blízké přátele pěstounů. Pěstounky správně volí osoby, kterým věří, na které se mohou spolehnout a které také přijaté dítě zná. Je to důležité s ohledem na to, že hlídání by nemělo dítěti způsobovat trauma (např. z neznámé osoby). Vytipované osoby dítě nevidí poprvé právě při dohodnutém hlídání, ale také předtím při různých setkáních. Hlídací osoby tak mají dle sdělení respondentek dostatek informací o samotném dítěti, jeho chování, reakcích a možných individualitách. Respondentky také uváděly, že pokud by nikoho na hlídání nenašly, s důvěrou by se obrátily na klíčové sociální pracovnice. Pokud někdy vyvstala potřeba, sociální pracovnice zajistily hlídání dětí přímo na pracovišti v době konání vzdělávací akce a většinou hlídaly samy (s ohledem na fakt, že chodí do rodin a dítě je zná).

Důležité je také místo hlídání. Pokud už je potřeba zajištění hlídání, podmínky by se měly co nejvíce přizpůsobit dítěti (např. hlídání v domácnosti pěstounů, pouze na nezbytnou dobu atd.), na což dle rozhovorů pěstounky myslí.

Finanční příspěvek na krátkodobou respitní péči považují oslovené pěstounky za dostačující, především s ohledem na fakt, že jim děti hlídá někdo z rodiny nebo blízkého okruhu přátel. Jak uvádí respondentka 1: „*Nevím, kdybych měla požádat někoho cizího, jestli by mi za ty peníze pohlídal, to nevím. Protože si určitě nemůže vzít dovolenou z práce a hlídat mi za ty peníze dítě, to si myslím, že ne. Ale jako co se týče v té rodině, to si myslím, že je to dobré. Nevím jako u cizího, jestli bych uspěla...*“. Jedna z respondentek dokonce přestala příspěvek úplně čerpat s ohledem na to, že dítě hlídá dcera a jednou se při

požadání o stvrzení (nezbytné pro proplacení příspěvku) setkala s nepříjemnou reakcí osoby v nejmenované instituci.

Jako významný aspekt v rámci odpočinkového období přechodných pěstounů vnímám regeneraci jejich sil, odpočinek a dobu nezbytnou pro tento oddech od výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu. Respondentky byly dotazovány, jak regenerují své síly. „*Tím, že tady odpočívám, uklízím, protože to, co nestihnu udělat s dítětem, tak to musím udělat potom, popřípadě když to vyjde, tak nějaká dovolená někde...*“ (R2), jiná respondentka se vyjádřila obdobně, tedy že dodělává „resty“, které nestihla při péči o přijaté dítě. Respondentka 3 si velice pochvalovala, že během doby odpočinku si zařídila rekreaci, relaxační a tak trochu i rehabilitační pobyt. Jela úplně sama, absolvovala procházky v přírodě a velmi ocenila „vypnutí“ od běžného chodu domácnosti: „*Potom jsem se cítila super, říkala jsem si, že i kdyby přišly tři děti,... no pak jsem dostala dvě, tak ty dva měsíce, to bylo fajn. Ty procházky v přírodě, ty bazény ... Určitě až děti odejdou, zase něco takového podobného absolvuju. Je to fajn v tom, že je to opravdu odpočinek, nejste doma, nemáte každodenní starosti v domácnosti. Jinak doma to je pořád dokola, když jsou děti ve škole, snažím se všechno udělat, abych se jim mohla odpoledne věnovat.*“. Dvě oslovené respondentky už jsou i babičkami, v období odpočinku se proto věnují svým vnukům.

Jak se ukázalo, předáním dítěte odpočinkové období zas tak úplně nezačíná (pouze ve smyslu odpočinku od samotné péče o dítě). Pěstounky musí vyřídit ukončení sociálních dávek s ohledem na odešlé dítě, případně dopsat všechny nezbytné materiály (zápisy o pobytu dítěte v rodině, Knihu života aj.). Respondentka 1 se vyjádřila, že jí v poslední době vadí, že jí odpočinek začaly narušovat soudy. Při bližším povídání vyplynulo, že nyní (aktuálně cca půl roku nazpět) se musí i po předání dítěte (kdy začíná běžet odpočinkové období) účastnit soudních jednání ohledně svěřeni tohoto daného dítěte buď zpět do biologické rodiny, nebo do dlouhodobější náhradní rodiny. Její účast je povinná, přičemž se vyjadřuje k dítěti, jeho vývoji, popř. k asistovaným kontaktům s biologickými rodiči. Nemůže si tak čas plánovat podle sebe.

Průměrná doba odpočinkového období se u respondentek pohybuje od tří týdnů do dvou měsíců, v průměru měsíc a půl. Všechny vyjádřily, že tato doba je pro ně dostačující. Jedna z respondentek se rozpovídala, že původně byla toho názoru, že by chtěla do péče dostávat další dítě hned po odchodu toho předchozího. V praxi však zjistila, že odreagování a odpočinek je velmi důležitý, i na odpoutání se od dítěte, na srovnání myšlenek.

Zazněla rovněž otázka, zda pěstounky v tomto odpočinkovém období využily nějakých služeb doprovázející organizace. Respondentky služeb nevyužily z důvodu, že zatím nepotřebovaly, a i v mezidobí navštěvují vzdělávání, kluby pěstounů, kde mohou sdílet své pocity a probrat odchod dítěte, stejně tak se svou klíčovou sociální pracovnící.

Slabé a silné stránky služby

Jako slabou stránku uvedla jedna z respondentek nevýhodu, pokud jsou pěstouny na přechodnou dobu oba manželé a druhý manžel má dle zákona povinnost se postarat o dítě pokud manželka nemůže. Uvedla konkrétní situaci, kdy aktuálně mají v pěstounské péči na přechodnou dobu svěřeny dva sourozence a ona musela s jedním z nich nastoupit do nemocnice (její přítomnost byla vzhledem k věku nezbytná). Manžel pak musel zůstat doma s druhým dítětem (čerpal v zaměstnání dovolenou) a na další dny museli zajistit hlídání někoho z rodiny, přičemž nebylo možné čerpat finanční příspěvek na respitní péči. *„Toto se mi zdálo takové nefér vůči těm, kdo je třeba samostatný, kdo je sám na to (myšleno samotné pěstounky na přechodnou dobu)...No je to nefér, je to práce pro jednoho, to mám já na sebe, já se o ty děti starám a on chodí do práce, a když zrovna v té práci nemůže dostat volno zrovna, zrovna ty dva dny to nejde, tak je to blbě ...“* (R5). V takovém případě si mohou samotné pěstounky zajistit hlídání a mají možnost čerpat finanční příspěvek.

Náměty na rozvoj služby

Konkrétní náměty k rozvoji respitní péče jako takové respondentky neměly. Jako zajímavé téma se objevilo téma „vzájemného hlídání dětí“ pěstouny na přechodnou dobu jako jakási možná nezbytná výpomoc, pokud se nenajde vhodnější hlídání. *„Setkala jsem se i s tím, že já jsem byla požádána, abych hlídala, ale nevyšlo to, paní si pak našla něco jiného, ale že tam je i ta možnost, že my mezi sebou si jako by, pomáháme.“* (R1). Myšleno jako využití hlídacích služeb přechodných pěstounů, buď v době delšího odpočinku, nebo i v době, kdy pečují o dítě. Výhodu vidí pěstounka jednak v tom, že pěstouni prošli odborným posouzením a přípravou, a jednak jsou znalí věci.

4. Vyhodnocení oblasti podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou

Přechodná pěstounská péče předpokládá úzkou spolupráci pěstounů s různými zainteresovanými subjekty (soudy, orgány sociálně-právní ochrany dětí, doprovázející organizace, další odborníci jako psycholog, psychiatr aj.), stejně tak s biologickou rodinou přechodně svěřeného dítěte. To plyne ze snahy, pokud je to možné a v zájmu dítěte, udržet kontakt dítěte s jeho původní rodinou a nejlépe postupně vracet dítě do této rodiny, pokud si tato upraví své podmínky k přijetí dítěte a k péči o něj. Pěstouni jsou s touto problematikou podrobně seznamováni již na odborných přípravách žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu. Spolupráce s biologickou rodinou dítěte je vnímána jako neoddělitelná součást výkonu přechodné pěstounské péče. Zároveň je pěstounům ze strany klíčové pracovnice poskytována nezbytná podpora a pomoc (psychická, organizační, poradenská atd.), zejména v rámci služby tzv. asistovaného kontaktu. Pomoc také obsahuje zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a případně také zajištění asistence při tomto styku (klíčová sociální pracovnice, případně psycholog).

Přínos a užitečnost služby

Tato oblast se v rámci výzkumného šetření ukázala vedle služby doprovázení jako nejdůležitější a pro přechodné pěstouny nejpotřebnější. Pěstounky si uvědomují náročnost této podpory a velmi oceňují své klíčové pracovnice, jako např. respondentka 2: „*Myslím, že ta podpora je vyčerpávající, vždycky se dokážeme domluvit na určitém dnu, určité hodině a klapne to.*“ nebo respondentka 3: „*Je moc fajn, že klíčová pracovnice chodí s námi, někdy ti biorodiče, máte různé pocity nebo nevíte, co bude na tom kontaktu, to si myslím, že je dobré.*“. Podporu pěstounky hodnotily jako dostačující a vyhovující.

Jedna z respondentek vidí také přínos služby v tom, že pokud něco řekne pěstoun špatně, pracovník mu to hned vysvětlí, např. proč je kontakt s rodiči pro děti dobrý: „*Protože všechno taky ten pěstoun úplně přesně neví, proč to je dělané, proč to vlastně všechno tak musí být. Je dobré i to, že já mužů využít služby psychologa té doprovázející organizace.*“ (R5). Vedle podpory klíčového sociálního pracovníka je vnímána jako velmi užitečná podpora a poradenství ze strany psychologa, zejména ve složitějších případech (různé projevy dětí před asistovaným kontaktem, během něj či po kontaktu).

Nejvýznamnější a nejcennější aspekty služby pro pěstouny

Významným aspektem této služby je dle pěstounek komunikace a možnost se domlouvat, jak to vyhovuje také pěstounkám (místo a čas setkání), jak potvrzuje respondentka 2: „*Klíčová pracovnice se vždycky ptá, jak mi to vyhovuje, a pak ty kontakty dáváme dohromady a skloubíme to tak, aby u toho byla i ona* (klíčová sociální pracovnice), *protože já nechci, aby ona* (biologická matka) *tam byla sama a já sama...*“. Jak z rozhovorů vyplynulo, pro pěstounky je důležité, že komunikace s biologickou rodinou dítěte probíhá prostřednictvím klíčových pracovníků, že nemusí s rodiči, případně dalšími příbuznými, jednat samy. Klíčový pracovník je vlastně v roli mediátora, který dojednává podmínky kontaktu s oběma stranami tak, aby vyhovoval těmto stranám, ale zejména aby byl ku prospěchu samotnému dítěti. „*Vždycky se domlouváme s tou maminkou, ale vždycky přes klíčovou pracovnici, protože já to sama s ní nedomluvim. Ona si na začátku myslela, že já budu skákat tak, jak ona si pískne, ale to nejde, tak je dobré, že to koriguje někdo třetí. Doteď to tak je a funguje, takto je to mnohem lepší.*“ (R3). Respondentky oceňují, že nemusí ony samy rozhodovat o frekvenci kontaktů, že to rozhoduje nestranný odborník: „*Já třeba nevím, co je dobré, jak by to mělo být časově, ty děti tam chodí třeba na víkendy, tak jsem si říkala, jestli by třeba bylo dobré, kdyby tam chodily jen na jeden den, třeba jen tu sobotu, s přespáním...no ony nejsou odebrané, tak čím více jsou s tou mamkou, tím je to lepší, nechci jí v ničem bránit...*“ (R3). Pěstounky také kvitují, že klíčové pracovnice berou v potaz jejich názory a probírají po každém kontaktu reakce dětí, další kontakty se pak mohou s ohledem na ty předešlé měnit, přizpůsobovat tak, aby co nejvíce vyhovovaly dětem (např. čas kontaktu).

Jako další významný aspekt, který vyjádřila respondentka 2, se ukázala důležitost přítomnosti klíčové pracovnice při kontaktu: „*Cením si toho, že pracovnice stojí za mnou, toho, že v ní mám tu podporu, za to jsem strašně ráda. Já si dokážu udělat pořádek, ale zas kolikrát nevím, odsud potud, musím se kolikrát držet, když vidím tu matku, jak ona se chová. Klíčová pracovnice mě tak jako drží, tak je všechno v pořádku a v klidu. Já bych se tak naštvála kolikrát, tak bych jim s chutí od plic něco řekla, ...*“. Sociální pracovnice je v roli moderátora, který drží obě dvě strany, vyvažuje napětí, hlídá přístup obou stran apod.

Slabé a silné stránky služby

Jedna z respondentek vyjádřila nesouhlas s postupem orgánu sociálně-právní ochrany svěřeného dítěte, který domluvil kontakty pouze s biologickým rodičem a s pěstounkou nikoliv, této pak jen nadiktoval termíny vyzvednutí dítěte (bez asistence

někoho dalšího). K jednání nebyla přizvána ani doprovázející organizace. Kontakty nakonec nefungovaly a dále se postupovalo se službou asistovaného kontaktu prostřednictvím doprovázející organizace. Jak sdělila pěstounka, zažila příklad, jak to vypadat nemá. Za slabou stránku tak lze označit spolupráci orgánů sociálně-právní ochrany dětí svěřených do přechodné pěstounské péče s doprovázejícími organizacemi, pokud OSPODy sami domlouvají kontakt. Často „nectí“ postup, kdy se mají jakékoliv kontakty dětí v pěstounské péči na přechodnou dobu projednávat jak s biologickými rodiči tak také s přechodnými pěstouny.

Silnou stránkou je zajištění komplexní podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými i při samotném asistovaném kontaktu, včetně odborného psychologického poradenství. Psychologové jsou dle pěstounek dostupní a ochotní.

Náměty na rozvoj služby

V této oblasti se neobjevilo u respondentek mnoho nápadů či námětů na rozvoj služby, spíše postřehy z fungující praxe, jak vyjadřuje respondentka 2: *„Vždycky čas přizpůsobit tomu konkrétnímu dítěti, kolik zvládne... Jinak tam není ani nic, co vylepšovat.“* Nebo: *„Myslím, že je dobré tak, jak probíhají ty kontakty na tom neutrálním místě, ne jak byl návrh rodičů, že by se to mohlo dělat v nějakém obchodním centru, to jsem zásadně proti, protože to je výmysl rodičů, aby nemuseli poslouchat nějaké sociální pracovníky a odborníky a chtěli by to mít podle sebe.“* (R5) či *„Je dobré, jak ta maminka komunikuje s tou klíčovou pracovnící, tak aby i ona mě informovala, volala mi zpátky a informovala mě, abych byla v obraze a věděla, třeba kdyby se o víkendu něco událo a chtěla něco řešit, ať my víme...nebo bychom se mohly sejít všechny tři...“* (R3).

5. Vyhodnocení oblasti služeb odborníků

Poskytované služby odborníků musí být v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte a vyhodnocenými potřebami přechodných pěstounů. Odbornou pomoc může zajistit doprovázející organizace prostřednictvím svých psychologů, terapeutů, supervizorů apod. nebo může klíčový pracovník pomoci zprostředkovat a zajistit jiného potřebného odborníka.

Přínos a užitečnost služby

Oslovené respondentky vnímají možnost čerpat bezplatně služby odborníků jako velice přínosnou a pomocnou při výkonu přechodné pěstounské péče. Tyto služby vnímají jako jakousi „nadstavbu“ služby doprovázení a poradenství, jež poskytují klíčové pracovnice. Nejčastěji využívají v rámci doprovázející organizace služby psychologů, a to jednak u menších dětí v oblasti poradenství v chování, výchovných přístupech u přijatých dětí, oblasti attachmentu a ztráty apod. U větších dětí se pak často jedná o poradenství a práci přímo s těmito dětmi, které zpracovávají téma biologické rodiny, téma identity či potřebují probrat svou životní situaci. Psychologové jsou také nápomocni v rámci podpory samotným pěstounům při překonávání náročných situací souvisejících s péčí o přijaté dítě se specifickými potřebami. Dvě z respondentek žádnou takovou službu zatím nevyužily.

Nejvýznamnější a nejcennější aspekty služby pro pěstouny

Z provedených rozhovorů se ukázalo, že respondentky vnímají jako významné a cenné, že jsou služby psychologů doprovázející organizace časově velmi rychle dostupné, jak sdělila např. respondentka 1: *„Když jsem měla svěřenu do péče dívku a ona potřebovala psychologickou pomoc, byla nám tato pomoc okamžitě poskytnuta. Stalo se to o víkendu a hned v pondělí jsme mohly přijet.“*. Respondentky, využívající psychologické poradenství, kvitují možnost probírat odborné věci ohledně dítěte do hloubky, probírat konkrétní situace a reakce svěřených dětí, postupy, jak reagovat aj. *„Pokud se potřebuju já zeptat na odborné věci, na chování dítěte, tak jsem ráda, že se můžu spojit i s psychology, kteří jsou dostupní a ochotní.“* (R5). Konzultace mají jednak podpůrný, tak také vzdělávací charakter, pěstounky mají možnost si ověřovat své postupy z psychologického hlediska. Jak jedna z respondentek sdělila, tyto konzultace mohou mít i preventivní charakter: *„Potřebovala jsem tu danou situaci řešit, slyšet názor, jak by tuto situaci třeba řešili oni (myšleno psychologové), nebo aby mi pomohli třeba tu danou situaci vyřešit, jak se mám k tomu postavit, abych tomu dítěti neublížila, ale abych ho správně nasměrovala...“* (R5)

Respondentky byly dotazovány, zda požadovaly zprostředkování jiného odborníka mimo doprovázející organizaci, ani jedna takového odborníka zatím nepotřebovala. Jedna z pěstounek sdělila, že přijatá dívka už při přijetí docházela k dětskému klinickému psychologovi, docházka byla zachována, přičemž tyto služby byly poskytovány bezplatně.

Slabé a silné stránky služby

Slabé stránky zatím oslovené respondentky neodhalily. Co se týká této oblasti služeb, vždy jim bylo vyhověno, služba odborníka zprostředkována a poskytnuta. Jak z výzkumného šetření vyplynulo, jako silnou stránku lze uvést to, že je výhodou, pokud doprovázející organizace disponuje svými zaměstnanci – psychology, protože pak je pomoc a podpora dostupná (časově i místně) podle potřeb pěstounů a jejich svěřených dětí. Pomoc se pak pozitivně odráží při samotné realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu, při konkrétní péči o přijaté děti.

Náměty na rozvoj služby

Co se týká námětů na rozvoj služby, respondentky, které vycházely z dosavadní praxe, sdělovaly, že se zatím nesetkaly s případem, kdy by potřebovaly ještě dalšího odborníka. V tomto se také spoléhají na pomoc klíčové pracovnice, která by jim pomohla případnou odbornou službu zprostředkovat.

Jedna z respondentek vyslovila námět: *„Aby oni mohli mít také připomínky (myšleno psychologové) a aby ta jejich připomínka měla taky nějakou váhu a vliv na to rozhodování, co bude s tím dítětem dál, taky mají třeba dobré nápady, ale není vždy na to brán zřetel...“* (R5). Opět se toto týká spolupráce se sociálními pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

7.2 Druhá část výzkumu

Na popsanou první část výzkumu plynule navázala druhá část, která byla náročnější na vytvoření nástroje pro sběr dat, snazší byl samotný sběr dat i analýza. Výzkum využil jednak prvků kvalitativního výzkumu (induktivní logika), tak také kvantitativního výzkumu (zejména při zpracování získaných dat). Tato část výzkumu měla lineární podobu (Svoboda, 2012, s. 12) čili byl jasně stanoven začátek (vytvoření dotazníku včetně předvýzkumu) a konec výzkumu (sesbírání dotazníků a analýza s využitím metod statistické analýzy).

Induktivní logika se uplatnila zejména v přístupu ve výzkumu, kdy nebyly předem stanoveny hypotézy (nehledala se kauzalita ani korelace) ani nebyla provedena jejich operacionalizace jako v „klasickém“ kvantitativním výzkumu využívajícího ke sběru dat dotazník. Dotazník byl využit pouze jako nástroj pro sběr dat.

Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit názor a zhodnotit realizaci služeb vybrané doprovázející organizace z pohledu pěstounů na přechodnou dobu, a tak zodpovědět výzkumnou otázku: „*Jak fungují služby vybrané doprovázející organizace určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu z pohledu samotných pěstounů na přechodnou dobu?*“.

Metoda výběru respondentů

V tomto výzkumném šetření jsem zvolila metodu totálního výběru respondentů (Hendl, 2008, s. 149; Miovský, M., s. 131) čili že výzkumný soubor je tvořen všemi možnými prvky uvažovaného základního souboru. Jak uvádí Reichel (2009), důvodem pro tento typ výběru dotazovaných může být to, že celkový počet jednotek, které jsou předmětem zkoumání, je organizačně, časově aj. zvládnutelný. Doprovázející organizace měla k 15. 1. 2016 celkem 58 pěstounských rodin na přechodnou dobu (což představovalo 12 % podíl z celkového počtu pěstounských rodin na přechodnou dobu v ČR a 50 % podíl těchto rodin v rámci Moravskoslezského kraje).¹⁹

Ze základního souboru (58 rodin) byly následně vyloučeny přechodné pěstounské rodiny, jež uzavřely dohodu o výkonu pěstounské péče v posledních třech měsících před zahájením výzkumného šetření (tj. od 15. 10. 2015 do 15. 1. 2016), přičemž některé z nich dosud neměly v přechodné pěstounské péči svěřené dítě. Důvodem byla příliš krátká praxe na podání hodnocení podpůrných služeb. Toto vyplynulo z vyjádření samotných pěstounů i jejich klíčových sociálních pracovníků doprovázející organizace hned na počátku distribuce dotazníků. Metoda totálního výběru se tak změnila na metodu záměrného výběru ze základního souboru respondentů. Tato změna přispěla k dosažení stanoveného cíle výzkumu, čili sesbírat relevantní data pro danou evaluaci. Hodnocení pěstounů na přechodnou dobu bez žité praxe by mohla zkreslit celkové vyhodnocení služeb vybrané doprovázející organizace.

Celkem se jednalo o 8 takových rodin. Výzkumný soubor tvořilo ve finále celkem 50 pěstounských rodin na přechodnou dobu vybrané doprovázející organizace (jedna rodina má vždy uzavřenu jednu dohodu o výkonu pěstounské péče). Záměrně nepoužívám jednotku „pěstoun“, neboť jedna pěstounská rodina může zahrnovat buď osobu samotně vykonávající pěstounskou péči na přechodnou dobu, nebo manželský pár. Jednotkou je

¹⁹ K 15. 1. 2016 byl celkový počet pěstounských rodin v ČR 503 a v Moravskoslezském kraji celkem 116. Zdroj: https://urad.kr-olomoucky.cz/pestouni/Lists/Seznam%20pstoun%20na%20pechodnou%20dobu/Vsechny_kraje_prehled.aspx

tedy rodina, kdy je předpokladem, že služby čerpá rodina jako celek a na hodnocení služeb se pěstouni mohou podílet společně (společně vyplnit předkládaný dotazník).

Validitu výzkumu mohla z tohoto hlediska ovlivnit návratnost vyplněných dotazníků, což se nestalo – celkem se vrátilo 39 dotazníků z 50 (tj. 78 % návratnost).

Metoda sběru dat – dotazníkové šetření

Jako nástroj pro druhou část výzkumu byl použit standardizovaný dotazník. Vybraná technika byla v rámci evaluačního šetření použita jako pomocná technika se zaměřením na dosažení cíle výzkumu čili vyhodnocení služeb doprovázející organizace z pohledu pěstounů na přechodnou dobu (dotazník v Příloze č. 6, bez úvodního slova). Nebyly tedy předem stanovovány hypotézy, které by měl výzkum potvrdit či vyvrátit a nebyla prováděna operacionalizace. Otázky v dotazníku byly vytvořeny (a postupně přeformulovány) na základě teoretického ukotvení a znalosti problematiky, na základě dobré znalosti terénu a praxe poskytování služeb, analýzy kvalitativního šetření a z výstupu z předvýzkumu.

Proces sestavování jednotlivých otázek dotazníku byl velmi pracný. Otázky by měly být tvořeny tak, aby jim respondent správně porozuměl (Disman, 2002), tedy aby otázky pochopil přesně tak, jak to má daný výzkumník namysli a rovněž tak, aby všichni dotazovaní pochopili otázku naprosto stejným způsobem. Takto lze pak sesbíraná data srovnávat. Při tvorbě otázek jsem sledovala společnou nit, a sice dílčí výzkumné otázky, na něž měly výstupy z dotazníkového šetření přinést odpovědi.

Dotazník byl rozdělen do pěti dílčích oblastí (a tak kopíroval logiku užívanou v první části výzkumu), obsahoval celkem 23 otázek. V dotazníku jsem použila uzavřené a polootevřené otázky. Nejčastěji otázky uzavřené, které nabídly předem stanovené odpovědi. Byly to jednak otázky dichotomické (s možností odpovědi ano/ne), tak otázky selektivní (výběrové či polytomické). Z těch byly použity otázky výběrové (možnost výběru jedné odpovědi), výčtové (možnost výběru z několika nabízených alternativ zároveň), otázky stupnicové (respondent měl vyjádřit svůj postoj k objektu na hodnotící škále výběrem ze stupnice, např. pomoci numerické škály) a rovněž otázky zaměřené na škálu pořadí s cílem zmapovat postoj respondentů škálováním (respondent měl seřadit jednotlivé předměty podle svých preferencí). Pro potřeby výzkumu bylo také nutné použít otázky polootevřené, které umožnily specifikovat respondentův názor. Na závěr z každé pěti oblastí byla použita polootevřená otázka stejného znění („*Máte nějaké návrhy či doporučení na změny této služby ve vztahu k doprovázející organizaci?*“, respondent mohl

odpověď buď ne, nebo ano a doplnit svým názorem), celkem bylo použito pět polootevřených otázek. Jejich analýza a interpretace pak byla nejobtížnější.

Předvýzkum

Po vytvoření dotazníku byl proveden tzv. předvýzkum, který zahrnoval jednak konzultace podoby dotazníku s klíčovými sociálními pracovníky vybrané doprovázející organizace, zejména pak provedení předvýzkumu na malém vzorku respondentů (3 pěstouni na přechodnou dobu). Záměrem bylo odzkoušet nástroj čili sestavený dotazník (Disman, 2002, s. 122). Cílem bylo zajištění srozumitelnosti, jednoznačnosti, faktické správnosti a úplnosti dotazníku. Poté byly zapracovány připomínky či náměty a vytvořena finální podoba dotazníku, který byl předložen respondentům. Předvýzkum s vybranými respondenty byl proveden kvalitativním postupem, nestandardizovaným rozhovorem.

Realizace sběru informací

Dotazníky byly respondentům (čili pěstounským rodinám na přechodnou dobu) předávány od poloviny ledna 2016, a to prostřednictvím jejich klíčových sociálních pracovníků. Ti mohli dotazníky odeslat emailem, předat osobně při návštěvě v rodině, při konzultaci s rodinou na pracovišti či při jiných příležitostech (na vzdělávací akci apod.). Toto se jevílo jako nejefektivnější a nejjednodušší cesta. Pracovníci dostali potřebné informace a instrukce, aby respondentům stručně nastínili účel a cíl výzkumu a namotivovali je k vyplnění (zdůraznění důležitosti jejich názorů pro rozvoj a zkvalitnění služeb). Důležité bylo také sdělení, že předkládaný dotazník je zcela anonymní a jeho výstupy budou použity pouze pro účely mé diplomové práce. Účel, cíl výzkumu, anonymita a krátká instrukce k vyplnění byli rovněž obsahem úvodního slova v dotazníku.

Celkem bylo rozdáno 50 ks dotazníků. Vyplněno a vráceno zpět bylo celkem 39 ks dotazníků (což představuje 78 % úspěšnou návratnost). Sběr dat probíhal od poloviny ledna 2016 do konce měsíce února 2016. V rámci druhé části výzkumného šetření byl kladen důraz na co nejvyšší návratnost. Pro zvýšení návratnosti dotazníků byly použity metody jako možnost vyplnit dotazník při osobním kontaktu klíčových pracovníků v rodině, při konzultaci s respondentem na pracovišti klíčového pracovníka, při probíhající vzdělávací akci (čili dotazníky se rozdaly a následně sesbíraly, přičemž byl dán dostatečný čas k vyplnění). Dále byla použita technika, kdy v polovině února 2016 bylo pěstounům, kterým byl dotazník odevzdán a tito si jej ponechali k vyplnění, připomenuto datum odevzdání spolu s motivováním k vyplnění.

Metoda zpracování dat

Hlavní metodou analýzy sesbíraných dat byla jejich deskriptivní analýza, čili kategorizace a klasifikace s použitím statistické analýzy. Základem byl soubor 39 ks sesbíraných a vyplněných dotazníků, které byly v první řadě zkontrolovány, zda mají vyplněny všechny otázky. Při analýze dotazníků jsem se zaměřila zejména na prostou (absolutní) četnost odpovědí (u uzavřených otázek s možností výběru), relativní četnost pro procentní vyjádření jednotlivých odpovědí, dále u hodnotících otázek (oznámkovat službu jako známkou ve škole) na přidělené známky a výsledný průměr (tj. intervalový popis střední hodnoty) či modus (tj. kategorie s nejvyšší četností), u otázek s možností seřadit odpovědi dle důležitosti, užitečnosti apod. na pořadí. V dotazníku jsem použila u každé oblasti služeb pouze jednu částečně otevřenou otázku (u všech služeb ve stejném znění: „*Máte nějaké návrhy či doporučení na změny této služby ve vztahu k doprovázející organizaci?*“), kde byla respondentům nabídnuta nejprve možnost odpovědi buď „ne“ nebo „ano“ a u kladné odpovědi nabídnuta možnost se rozepsat. Zde jsem postupovala nejprve rozdělením na odpovědi kladné a záporné. Poté jsem tvořila výčet odpovědí (nebyly tak často využívané, nebylo tedy třeba přistoupit k tvorbě kategorií dle podobnosti).

Analýza získaných informací

Analýza této části výzkumu má převážně formální charakter. U některých otázek byla analýza zaměřena také na odpovědi vybrané skupiny pěti respondentů s nejdelší zkušeností při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu. Analýza hodnocení tohoto vzorku pak byla srovnána s hodnocením celého souboru respondentů. Cílem bylo porovnat, zda se odpovědi pěstounů s nejdelší praxí využívání podpůrných služeb doprovázející organizace nějak významně liší od hodnocení služeb všech zúčastněných respondentů bez ohledu na délku praxe výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu.

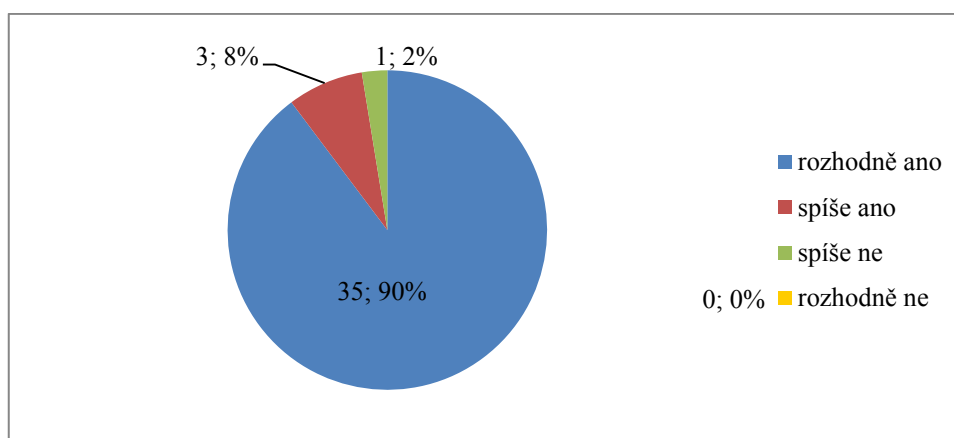
U sesbíraných dotazníků byla nejprve vypočítána průměrná doba výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu (datum od uzavření dohody o výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu). Ta se pohybovala od 4 do 27 měsíců, s celkovým průměrem 14 měsíců. Medián čili střední hodnota byla 13 měsíců. Vybraná skupina pěti respondentů s nejdelší zkušeností s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu měla průměrnou dobu výkonu pěstounské péče 26 měsíců (konkrétně: 27, 27, 26, 25, 25 měsíců).

1. Vyhodnocení oblasti služby doprovázení

V této oblasti byly respondentům položeny celkem čtyři otázky.

Dostupnost klíčového sociálního pracovníka

První otázka zněla: „*Je pro Vás Váš klíčový sociální pracovník dostupný tak, jak potřebujete?*“. Pěstouni měli na výběr jednu ze čtyř odpovědí. Absolutní a relativní četnosti jednotlivých odpovědí prezentuje graf č. 1.

Graf č. 1: Hodnocení dostupnosti klíčových sociálních pracovníků

Jak je z grafu patrné, pro 90 % respondentů jsou klíčoví sociální pracovníci rozhodně dostupní, jak pěstouni potřebují. To se shoduje s výstupy z první části výzkumu, kde vyplynulo, že přechodné pěstounky jsou s dostupností klíčových sociálních pracovníků spokojeny.

U první otázky byla provedena také analýza u vybraného vzorku pěti respondentů s nejdelší zkušeností při výkonu přechodné pěstounské péče. Zde se pětikrát objevila shodná odpověď - „rozhodně ano“.

Důležitost podpory při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Druhá otázka se zabývala tím, jak oslovení pěstouni vnímají důležitost podpory u jednotlivých oblastí pomoci v rámci služby doprovázení. Tyto oblasti byly sestaveny na základě získaných poznatků v první části výzkumu. Respondenti měli pět vydefinovaných oblastí seřadit dle jejich vnímání důležitosti v pořadí od 1 („nejvíce důležitá“ podpora) do 5 („nejméně důležitá“ podpora). Pokud podporu v některých oblastech vnímali pěstouni stejně důležitě (tento poznatek vyplynul z předvýzkumu), mohli jedno číslo přiřadit k více

oblastem. Vyhodnocení této otázky to zkomplikovalo, nicméně této možnosti využilo v dotazníku celkem 12 respondentů z 39, což není zanedbatelné číslo. 27 respondentů pak vepsalo k pěti vydefinovaným oblastem prosté pořadí od 1 do 5 (bez opakování čísel). Tabulka č. 4 vyjadřuje absolutní a relativní četnosti hodnoty „nejvíce důležitá“ podpora u jednotlivých oblastí podpory, přičemž oblasti jsou seřazeny v sestupném pořadí. Škálová hodnota 1 („nejvíce důležitá“ podpora) byla přiřazena celkem 46 krát.

Tab. č. 4: Oblasti v rámci služby doprovázení seřazeny sestupně dle počtu přiřazení hodnoty největší důležitosti

Pořadí	Oblast podpory	Absolutní četnost	Relativní četnost
1.	Doprovod a podpora při přebírání a předávání dítěte	20	43,5 %
2.	Poskytování sociálně-právních informací a rad (např. co kde vyřídit a jak)	11	24 %
3.	Poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy	8	17,5 %
4.	Podpora ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu	7	15 %
5.	Podpora při vedení dokumentace u přijatého dítěte (záznamy o pobytu dítěte, vedení Knihy života apod.)	0	0 %

Jak lze z výše uvedené tabulky vyčíst, podporu v oblasti doprovodu a podpory při přebírání a předávání dítěte označili respondenti v dotaznících jako „nejvíce důležitou“ nejčastěji (čili 43,5 % respondentů této oblasti přiřadilo hodnotu „nejvíce důležitá“ podpora). Tento výsledek potvrdil hodnocení této oblasti z první části výzkumu, tedy že doprovod a podpora klíčových sociálních pracovníků při přebírání a předávání dítěte jsou pro pěstouny velmi užitečné.

Tabulka č. 5 uvádí přehled absolutních četností přiřazených pořadí od 1 do 5 u jednotlivých oblastí podpory.

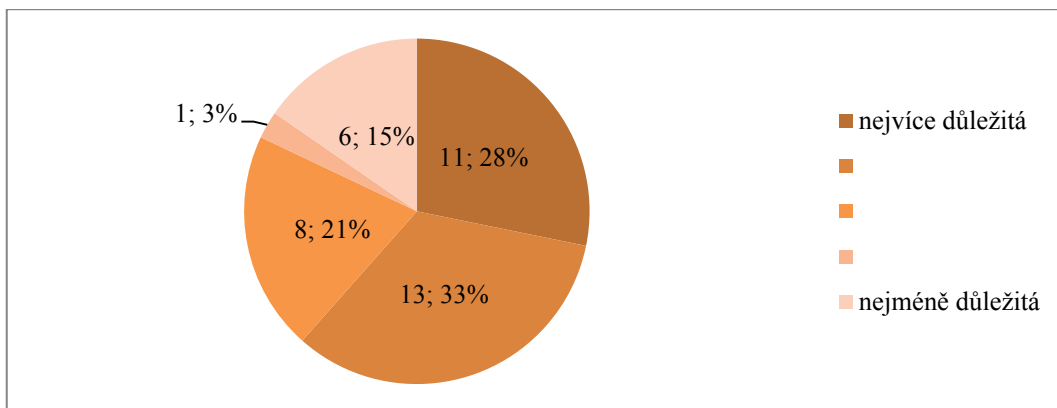
Tab. č. 5: Absolutní četnosti hodnot důležitosti u jednotlivých oblastí podpory

Vnímání důležitosti	Oblasti podpory				
	Poskytování sociálně-právních informací a rad	Poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy	Doprovod a podpora při přebírání a předávání dítěte	Podpora při vedení dokumentace u přijatého dítěte	Podpora ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu
1 = nejvíce důležitá	11	8	20	0	7
2	13	12	9	5	2
3	8	9	8	11	7
4	1	7	2	14	11
5 = nejméně důležitá	6	3	0	9	12

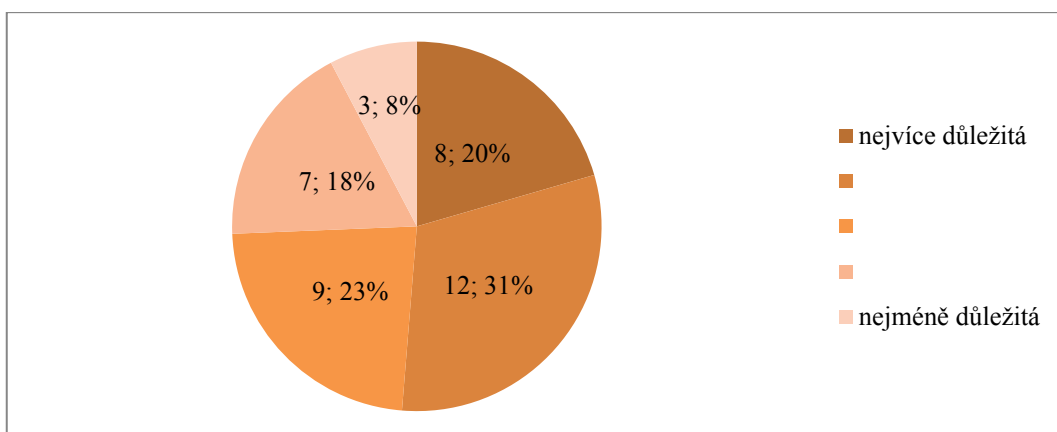
Vysvětlivka: Např. celkem 11 respondentů vnímalo podporu v poskytování sociálně-právních informací a rad jako nejvíce důležitou a přiřadilo této oblasti hodnotu 1 („nejvíce důležitá“ podpora).

Jak je z celkové tabulky patrné, jako nejdůležitější hodnotili přechodní pěstouni podporu v oblasti doprovodu a podpory při přebírání a předávání dítěte (součet prvních dvou čísel na škále důležitosti vyšel 29). Poté vnímali důležitou podporu také v oblasti poskytování sociálně-právních informací a rad (součet prvních dvou čísel na škále důležitosti vyšel 24). Respondenti označili podporu v oblasti vedení dokumentace u přijatého dítěte a v oblasti podpory ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu jako nejméně důležité (součet posledních dvou čísel na škále důležitosti vyšel o obou shodně 23). Výsledek hodnocení oblastí podpory ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu mne osobně překvapil. Při rozhovorech v rámci první části výzkumu jsem nabyla dojmu, že toto je pro přechodné pěstouny významné. Srovnáním s ostatními oblastmi je však patrné, že toto „popovídání si“ je na škále důležitosti podpory nejméně důležité a pěstouni vnímají jako významnější konkrétní podporu v podobě doprovodu, poskytnutí konkrétní odborné informace (ať sociálně-právní či při péči a výchově dítěte) apod.

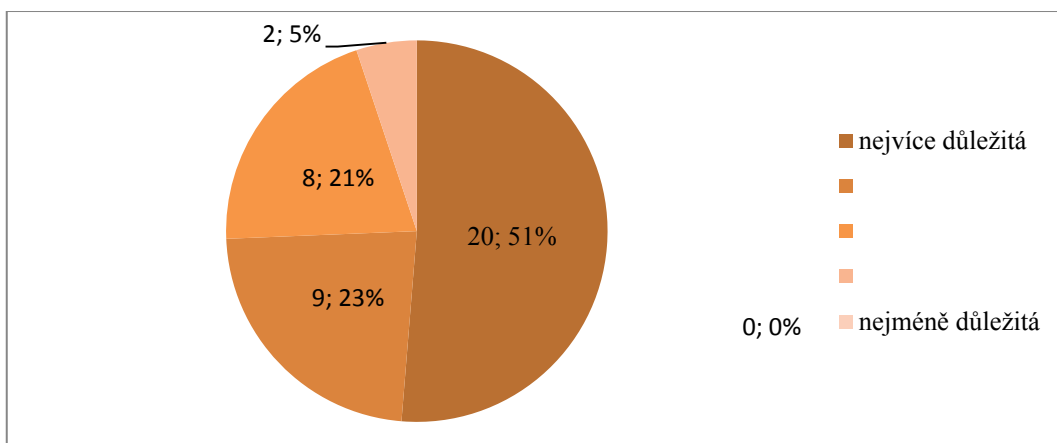
Následující grafy č. 2 až 6 znázorňují, jak respondenti hodnotili důležitost u jednotlivých oblastí podpory. Nejtmaší odstín znázorňuje největší důležitost (počet přiřazených 1), dále odstupňováno až k odstínu nejsvětějšímu, který znázorňuje nejmenší důležitost (počet přiřazených 5). Seřazení grafů podle oblastí podpory dle uvedení v tabulce č. 5.

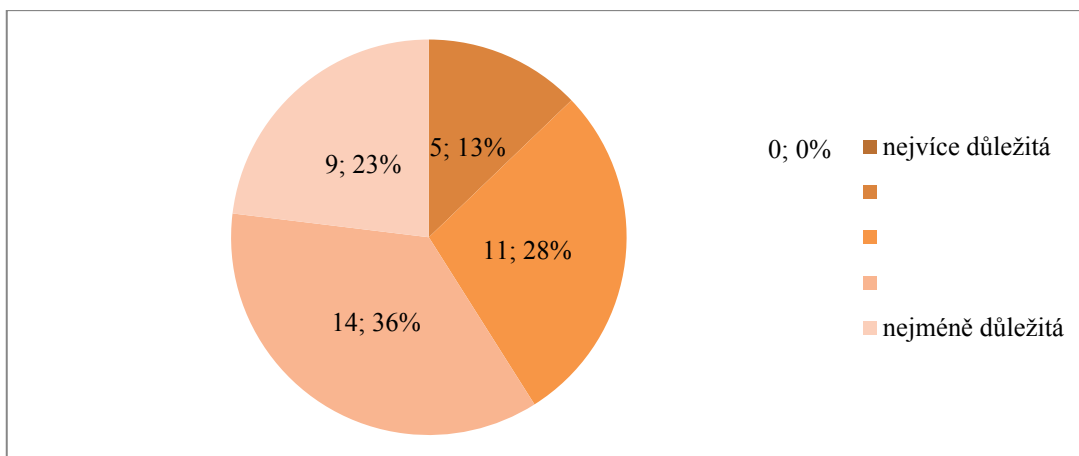
Graf č. 2: Důležitost podpory v oblasti poskytování sociálně-právních informací a rad

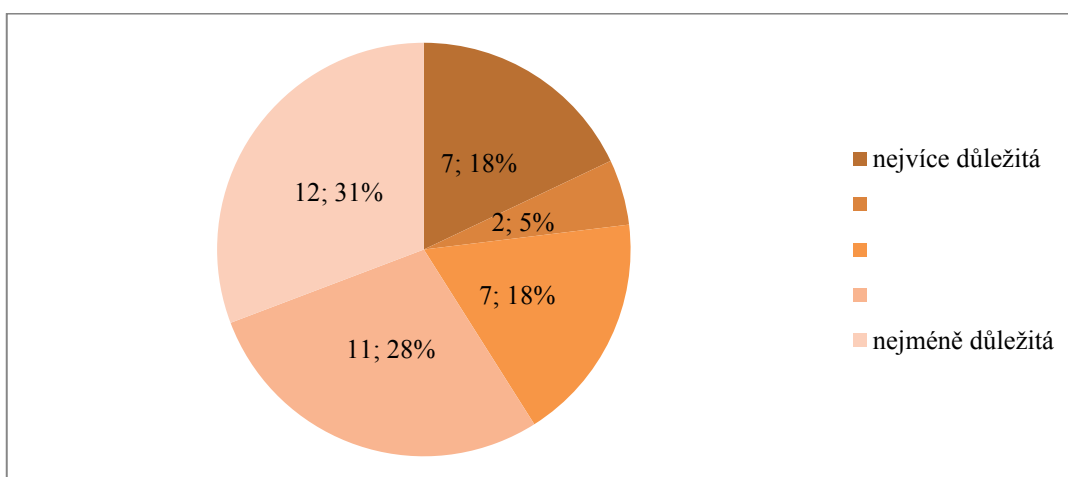
Graf č. 3: Důležitost podpory v oblasti poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy

Graf č. 4: Důležitost podpory v oblasti doprovodu a při přebírání a předávání dítěte

Graf č. 5: Důležitost podpory v oblasti vedení dokumentace u přijatého dítěte

Graf č. 6: Důležitost podpory ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu

Následující tabulka č. 6 pak ilustruje hodnocení důležitosti u pěti vybraných respondentů s nejdelší praxí výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu.

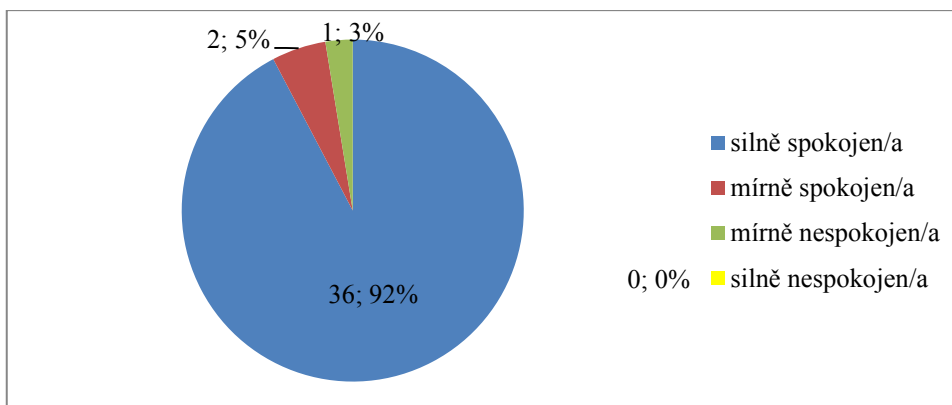
Tab. č. 6: Absolutní četnosti hodnot důležitosti u jednotlivých oblastí podpory u pěti vybraných respondentů s nejdelší praxí výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Vnímání důležitosti	Oblasti podpory				
	Poskytování sociálně-právních informací a rad	Poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy	Doprovod a podpora při přebírání a předávání dítěte	Podpora při vedení dokumentace u přijatého dítěte	Podpora ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu
1 = nejvíce důležitá	1	2	3	0	1
2	1	0	2	1	0
3	0	1	0	3	1
4	0	1	0	1	3
5 = nejméně důležitá	3	0	0	0	0

Analýza hodnocení důležitosti podpory v jednotlivých oblastech u pěti vybraných respondentů přinesla ve srovnání s celkovým hodnocením všech respondentů zajímavé informace. Potvrdilo se, že i přechodní pěstouni s více jak 25 měsíční praxí výkonu pěstounské péče vnímají jako nejdůležitější podporu v oblasti doprovodu a podpory při přebírání a předávání dítěte. Na druhém místě se pak umístila oblast poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy. Jako nejméně důležitou podporu vyhodnotili vybraní respondenti podporu v oblasti poskytování sociálně-právních informací a rad. Tento údaj se odlišuje od hodnocení celého vzorku respondentů, kdy tato oblast byla hodnocena jako druhá s nejdůležitější podporou. Tuto skutečnost lze interpretovat tak, že pěstouni s víceletou praxí již mají dostatek informací v sociálně-právní oblasti, už se orientují a tuto podporu proto mohou vnímat jako méně důležitou oproti pěstounům s menší praxí.

Celková spokojenost se službou doprovázení

Ve třetí otázce měli respondenti celkově zhodnotit svou spokojenost se službou doprovázení, a to volbou jedné ze čtyř nabízených odpovědí. Graf č. 7 ukazuje absolutní a relativní četnosti jednotlivých odpovědí.

Graf č. 7: Celková spokojenost se službou doprovázení

Graf ilustruje, že celkově jsou přechodní pěstouni vybrané doprovázející organizace se službou doprovázení silně spokojeni, tuto možnost vybralo 36 (tj. 92 %) oslovených pěstounů. Srovnáním analýzy výsledku celého souboru respondentů s analýzou výsledku pěti vybraných respondentů s nejdelší praxí v přechodné pěstounské péči lze konstatovat, že výsledky podávají shodné hodnocení této služby. Všechny pěstouny označilo odpověď „silně spokojen/a“.

Návrhy či doporučení na změny

Poslední otázka v oblasti služby doprovázení byla polootevřená a dotazovala se respondentů na návrhy či doporučení na změny služby doprovázení ve vztahu k doprovázející organizaci. Celkem 37 z 39 respondentů odpovědělo, že návrhy či doporučení na změny v této oblasti nemají. Objevily se 2 odpovědi. V jedné respondent sdělil, že dvouměsíční návštěvy během klidu (kdy pěstouni o žádné svěřené dítě nepečují) jsou zbytečné. Dále tento respondent doporučuje „*hodně intenzivně spolupracovat v době přijetí dítěte a při předávání, to se i děje, má to smysl.*“, kde byla opět potvrzena důležitost podpory v této oblasti podpory. Druhý respondent podal námět, a to pohotovostní službu na telefonu během svátků, víkendů aj., dále pak větší informovanost v sociálně-právních věcech. K prvnímu námětu lze z praxe doprovázející organizace sdělit, že klíčový sociální pracovník musí být dle uzavřené dohody o výkonu pěstounské péče dostupný v provozních hodinách daného pracoviště. V případě akutní potřeby kontaktu mimo tuto dobu jsou pěstouni odkázáni na pracoviště Linky důvěry v doprovázející organizaci, jenž je dostupná každý den v roce 24 hodin denně. Nicméně, jak vyplynulo z první části výzkumu a praxe doprovázející organizace, vždy záleží na domluvě konkrétního klíčového sociálního pracovníka a pěstouna, jak si kontakt mimo provozní dobu dohodnou. Druhý námět, větší

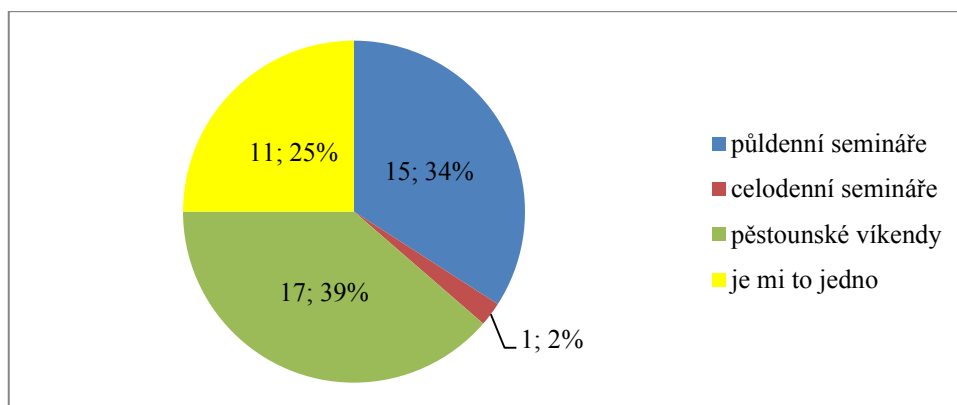
informovanost v sociálně-právních věcech, se odvíjí od každé osoby klíčového sociálního pracovníka. Více se těmto námětům věnuji v doporučeních pro rozvoj podpůrných služeb v podkapitole 7.4 této práce.

2. Vyhodnocení oblasti vzdělávání pěstounů

V předloženém dotazníku bylo této oblasti věnováno celkem šest otázek.

Typy vzdělávání z časového hlediska

První otázka se zaměřila na to, jaký typ vzdělávání z časového hlediska přechodným pěstounům nejvíce vyhovuje. Pěstouni mohli vybírat jednu ze čtyř možných odpovědí. Někteří (bylo jich celkem 5) vybrali dvě z možných odpovědí. Do vyhodnocení byly zahrnuty obě tyto odpovědi a relativní četnost byla počítána ze všech sesbíraných odpovědí (ne dle počtu respondentů). Souhrnný výsledek ilustruje graf č. 8.

Graf č. 8: Hodnocení nejvíce vyhovujícího typu vzdělávání z časového hlediska

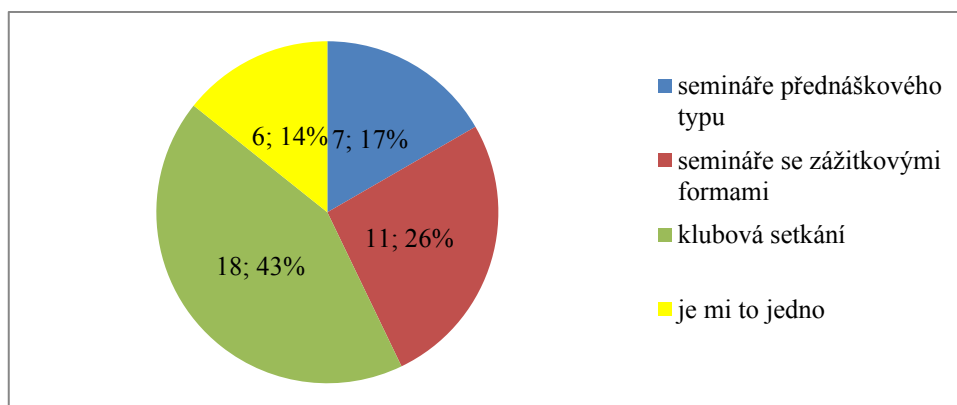
Graf ukazuje, že z časového hlediska přechodným pěstounům nejvíce vyhovují pěstounské víkendy (17 respondentů). Jako druhý nejlépe vyhovující typ vzdělávání označili pěstouni půldenní semináře (15 respondentů). Dalších 11 respondentů vybralo odpověď „je mi to jedno“ a pouze jeden z respondentů zvolil jako nejvíce vyhovující celodenní semináře. S ohledem na první část výzkumu jsem neočekávala tak vysoké procento odpovědi „je mi to jedno“. Přechodní pěstouni jsou časově omezeni, pokud pečují o malé děti (do předškolního věku), proto by se dalo očekávat, že budou volit více pěstounské víkendy. Zde jednak absolvují najednou cca 14 hodin vzdělávání a také se takové akce účastní celá rodina, včetně biologických dětí, jejichž hlídání zajišťuje samotná

doprovázející organizace. Na druhou stranu to poukazuje na flexibilitu přechodných pěstounů.

Pokud srovnáme výše uvedené výsledky s hodnocením pěti vybraných respondentů s nejdelsí dobou praxe, výsledek je podobný. Čtyři z pěti těchto respondentů vybralo pěstounské víkendy a jeden vzdělávání v rámci půldenního semináře.

Formy vzdělávání

Na formu vzdělávání se dotazovala druhá otázka, přičemž respondenti měli na výběr jednu ze čtyř nabízených odpovědí. Tři respondenti zvolili dvě z možných odpovědí. Do vyhodnocení byly zahrnuty obě tyto odpovědi a relativní četnost byla počítána ze všech sesbíraných odpovědí (ne dle počtu respondentů), což nijak významně neovlivnilo výsledné hodnocení. Celkové preference formy vzdělávání je znázorněno v grafu č. 9.

Graf č. 9: Hodnocení nejvíce vyhovující formy vzdělávání

Nejvíce (18) respondentů zvolilo jako nejlépe vyhovující formu vzdělávání klubová setkání, kde je možnost výměny konkrétních zkušeností a postupů přímo z praxe přechodných pěstounů. Zde je patrná důležitost pro každodenní život s přijatými dětmi. Celkem 11 pěstounů preferuje semináře se zážitkovými formami. Tyto semináře jsou v rámci doprovázející organizace pravidelně zařazovány s cílem lépe propojit teoretický výklad s vlastním prožitkem. Sedm respondentů preferuje semináře přednáškového typu a šesti respondentům nezáleží na formě vzdělávání. Výklad může být takový, jak sdělily respondentky v první části výzkumu, čili že je dobré různé vzdělávací formy střídat a kombinovat.

Hodnocení není ve srovnání s výpověďmi z první části výzkumu (kvalitativního typu) nějak překvapující. Ukazuje se různá preference přechodných pěstounů a důležitost

variability nabízených forem vzdělávacích aktivit doprovázející organizace. Různorodost ukazuje také hodnocení preferencí pěti vybraných respondentů s nejdelší praxí. Tři respondenti zvolili semináře se zážitkovými formami, jeden vybral semináře přednáškového typu a poslední z pěti pak volil jako nejvíce vyhovující klubová setkání.

Nabídka vzdělávání

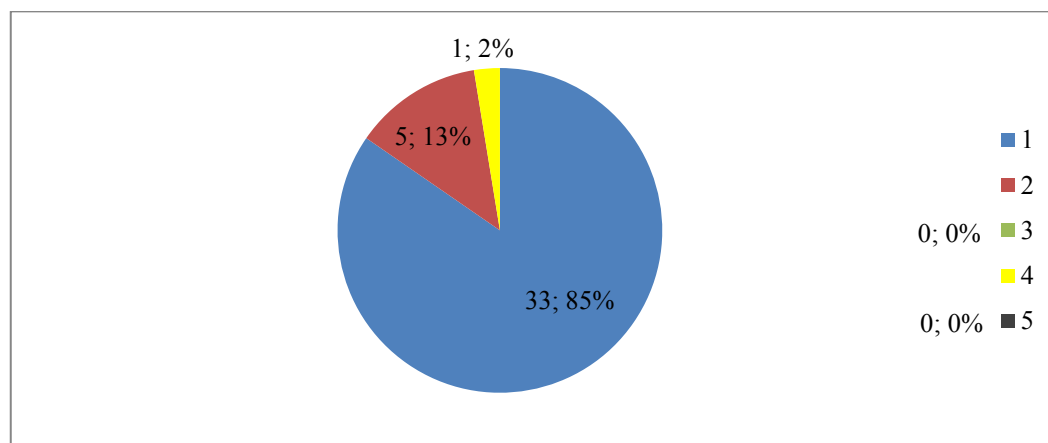
Třetí, dichotomická, otázka se ptala, zda je pro přechodné pěstouny nabídka vzdělávání doprovázející organizace dostatečná. Pro 38 z celkového počtu 39 respondentů je nabídka vzdělávání vybrané doprovázející organizace dostatečná. Z toho lze vyvodit, že organizace a jednotlivá detašovaná pracoviště reflektují požadavky pěstounů a snaží se jim vyhovět.

Supervize

Ve čtvrté otázce měli respondenti zodpovědět, zda během výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu využili supervizi. Z celkového počtu 39 dotazovaných 13 pěstounů supervizi již absolvovalo. Co se týká pěti respondentů s nejdelší praxí, 2 z nich supervizi během výkonu přechodné pěstounské péče využilo, 3 zatím nikoliv. Z analýzy je patrné, že organizace supervizi nabízí, což lze podpořit také výpověďmi z první části výzkumu. Supervize je pro přechodné pěstouny dobrovolná a odvíjí se od jejich aktuálních potřeb.

Hodnocení systému vzdělávání

K celkovému hodnocení systému vzdělávání v doprovázející organizaci se mohli pěstouni vyjádřit v otázce č. 6. Respondenti měli možnost oznámkovat systém vzdělávání známkami jako ve škole od 1 do 5. Absolutní a relativní četnosti odpovědí zobrazuje graf č. 10.

Graf č. 10: Celkové hodnocení systému vzdělávání

Jak je z grafu patrné, pěstouni jsou celkově se systémem vzdělávání ve vybrané doprovázející organizaci spokojeni. Všech pět vybraných přechodných pěstounů s nejdelší praxí oznámkovalo systém vzdělávání známkou 1.

Návrhy či doporučení na změny

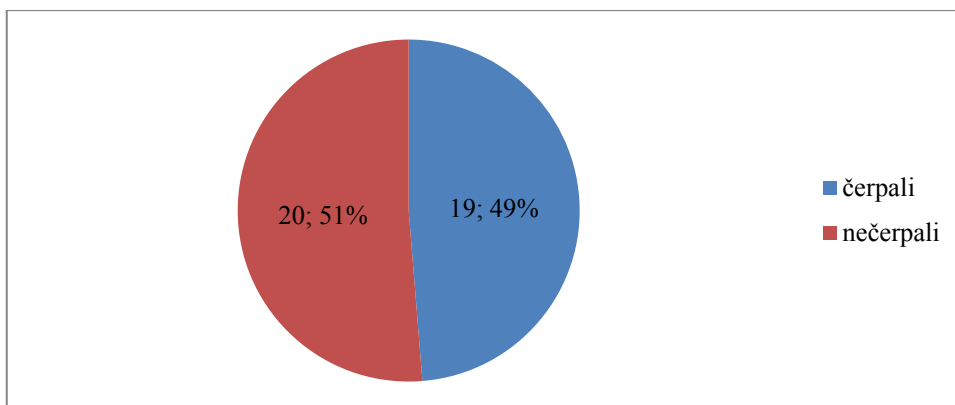
Možnost vypsát návrh či doporučení ke vzdělávání využili pouze dva z respondentů. První (se 4 měsíci praxe) vyjádřil konkrétní doporučení, a sice zařadit více klubových setkání, neboť pěstouni se potřebují vzájemně podporovat. U klubových setkání doporučuje zajistit i jinou místnost, pokud se klubu účastní hodně pěstounů. Dále by stejný respondent navrhoval půlroční přehled všech nabízených kurzů s časovým předstihem, aby si pěstouni na daný den již nic neplánovali. Druhý z respondentů (s 16 měsíci praxe) doporučuje více zážitkových a klubových vzdělávání nebo vzdělávání týkající se přímo problematiky pěstounské péče na přechodnou dobu. Zde se může projevat rozdílnost praxe na jednotlivých detašovaných pracovištích vybrané doprovázející organizace, kdy každé pracoviště si plánuje a organizuje vzdělávání samostatně. Na dvou z šesti pracovišť je počet přechodných pěstounů nízký (jedna, resp. dvě rodiny). Pracoviště s více přechodnými pěstounskými rodinami mají zažitou praxi vzdělávacích seminářů specializovaných na aspekty přechodné pěstounské péče, což může být u zmíněných dvou pracovišť organizačně složité.

3. Vyhodnocení oblasti respitní péče

Uvedená oblast zahrnovala v dotazníku celkem čtyři otázky.

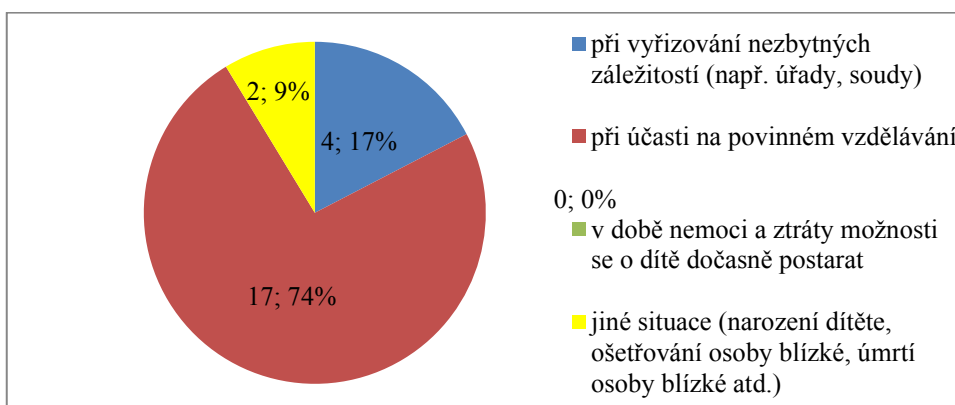
Situace čerpání krátkodobé respitní péče

První otázka byla zaměřena na situace, ve kterých pěstouni na přechodnou dobu čerpají krátkodobou respitní péči. Respondentům byly nabídnuty čtyři situace (v intencích zákona o sociálně-právní ochraně) a také možnost odpovědět, že respitní péči dosud nečerpali. Nejprve bylo vyhodnoceno, kolik respondentů čerpalo, resp. nečerpalo tento typ respitní péče, což znázorňuje graf č. 11.

Graf č. 11: Čerpání krátkodobé respitní péče

Jak je z grafu patrné, 49 % respondentů již čerpalo krátkodobou čili účelovou respitní péčí. Respondenti měli vybírat z výčtu čtyř situací všechny ty, ve kterých krátkodobou respitní péčí čerpali. 4 z 19 respondentů vybralo dva okruhy situací, zbylých 15 vybralo vždy jednu z nabízených situací. Následující graf č. 12 pak ilustruje, v jakých situacích těchto 19 respondentů čerpalo respitní péčí a v jakém poměru.

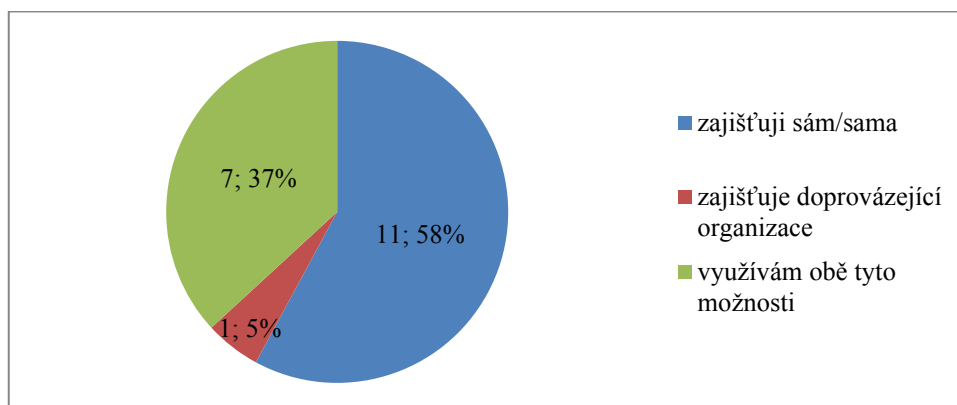

Graf č. 12: Čerpání krátkodobé respitní péče ve vymezených situacích

Z grafu vyplývá, že nejvíce je účelová respitní péče využívána v případě absolvování povinného vzdělávání pěstounů. Všech pět vybraných respondentů s nejdelší praxí výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu využilo krátkodobou respitní péčí při povinném vzdělávání, dva pak ještě při vyřizování nezbytných záležitostí na úřadech či soudech.

Zajištění hlídání v rámci čerpání krátkodobé respitní péče

S krátkodobou respitní péčí velmi úzce souvisí téma zajištění hlídání v době jejího čerpání, na což byla zaměřena druhá otázka. Na tu neměli logicky odpovídat pěstouni, kteří dosud respitní péči nečerpali. Byla nabídnuta paleta tří možných odpovědí, což je graficky znázorněno v grafu č. 13. Celkem odpovídalo 19 respondentů.

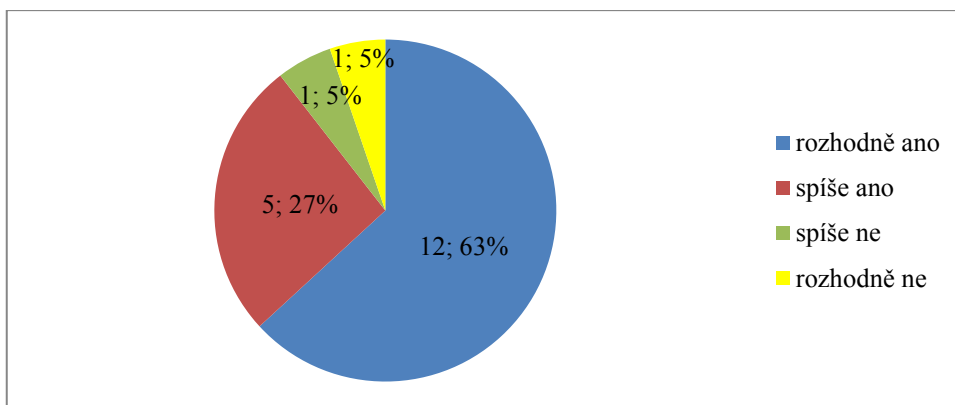
Graf č. 13: Zajištění hlídání v rámci čerpání krátkodobé respitní péče

Více jak polovina respondentů (11) si hlídání o svěřené děti zajišťuje sama a čerpá finanční příspěvek. 37 % respondentů (7) si buď zajišťují hlídání dětí sami, nebo se obracejí na doprovázející organizaci (např. organizace zajistí hlídání v rámci vzdělávání pěstounů). Tři z pěti vybraných respondentů s nejdelší praxí využívají obě možnosti zajištění hlídání a dva si zajišťují hlídání sami.

Z detailní analýzy dotazníku však vyplynula i situace, kdy pěstouni sice nečerpali krátkodobou respitní péčí jako službu s možností čerpat finanční příspěvek, ale v zákonem vymezených situacích si zajistili hlídání sami na vlastní náklady (v dotazníku nejprve zaškrtnuli možnost, že respitní péči ještě nečerpali a zároveň možnost, že si hlídání zajišťují sami). Takto vyplnili dotazník 3 respondenti. Z praxe i z první části výzkumného šetření se tato situace rovněž objevila.

Spokojenost se službou

Třetí otázka se ptala, zda podpora v oblasti respitní péče naplňuje požadavky oslovených pěstounů (týkala se opět 19 respondentů, kteří při výkonu pěstounské péče již využili krátkodobou respitní péči). Na výběr měli ze čtyř odpovědí, jež jsou zachyceny v grafu č. 14.

Graf č. 14: Spokojenost s krátkodobou respitní péčí

Jak uvedený graf ilustruje, 90 % respondentů hodnotí, že podpora v oblasti respitní péče naplňuje jejich požadavky (pro 63 % rozhodně ano a pro 27 % spíše ano). Stejně hodnocení přináší také analýza odpovědí pěti vybraných respondentů s nejdelsí praxí, kdy tito jsou všichni rozhodně spokojeni.

Objevily se dvě negativní odpovědi, jejichž interpretaci není možné učinit. Lze se domnívat, že pěstouni mají odlišnou představu o podpoře v rámci této služby. Je možné, že se to týká finanční stránky při čerpání respitní péče. Dotazník umožnil ve čtvrté otázce v této oblasti vyjádřit náměty či doporučení k této službě, nicméně pouze jeden z těchto respondentů toho využil: „*Mohli by proplácet hlídání dětí během vzdělávání, které nabízí školící organizace.*“. Interpretace je opět obtížná. Doprovázející organizace by měla při podání žádosti o finanční příspěvek při čerpání respitní péče v zákonem vymezené situaci (čímž vzdělávání rozhodně je) umožnit čerpání finančního příspěvku. V tomto případě tak mohlo např. dojít k nedorozumění v komunikaci mezi pěstounem a klíčovým sociálním pracovníkem.

Návrhy či doporučení na změny

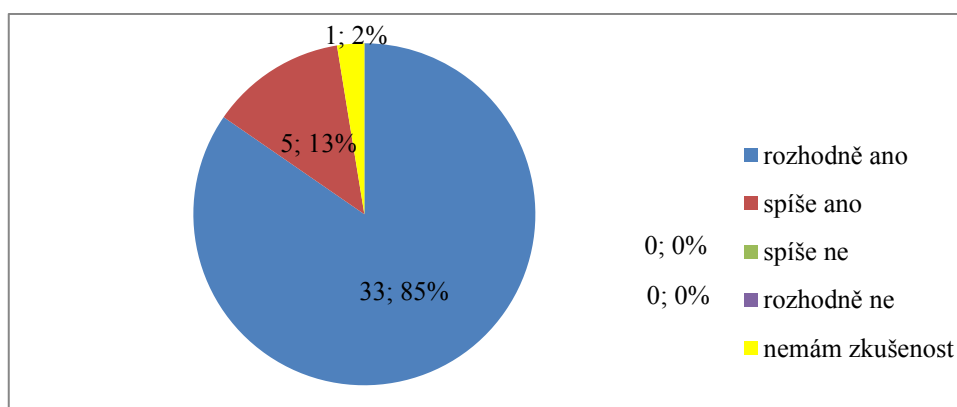
Poslední otázka z oblasti respitní péče se tázala na návrhy či doporučení respondentů k jmenované oblasti služeb. Této možnosti, jak již bylo výše popsáno, využil jeden respondent. Dalších 38 respondentů v dotazníku zaškrtno, že žádné návrhy či doporučení nemají.

4. Vyhodnocení oblasti podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou

Této oblasti podpůrné služby byla věnována sada čtyř otázek.

Dostatečnost podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou

První otázka zněla: „*Je podpora v této oblasti ze strany doprovázející organizace pro Vás dostačující?*“. Respondenti mohli volit jednu ze čtyř nabízených odpovědí. Jeden z respondentů nezvolil žádnou odpověď a vepsal „nemám zkušenost“. Tato odpověď byla tedy zařazena zvlášť. Absolutní a relativní četnosti odpovědí zobrazuje graf č. 15.

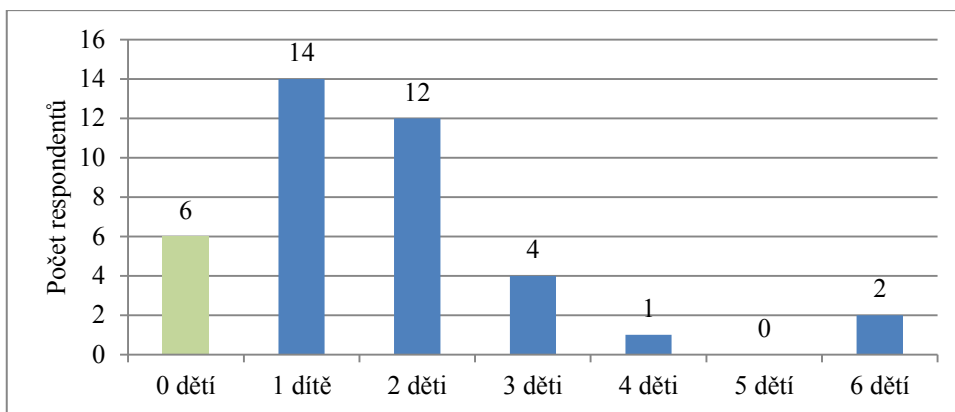

Graf č. 15: Dostatečnost podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou

Z celkového počtu 39 respondentů 38 z nich vnímá podporu v této oblasti jako dostačující (33 s odpovědí „rozhodně ano“ a 5 s odpovědí „spíše ano“). Pět vybraných respondentů s nejdelsí praxí ve výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu označilo odpověď „rozhodně ano“.

Počet přijatých dětí s využitím služby asistovaného kontaktu

Druhá otázka mapovala, s kolika přijatými dětmi mají přechodní pěstouni zkušenost v rámci služby asistovaného kontaktu s osobami dítěti blízkými. Respondenti měli vepsat počet dětí, u kterých během výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu využili službu asistovaného kontaktu. Počty znázorňuje graf č. 16.

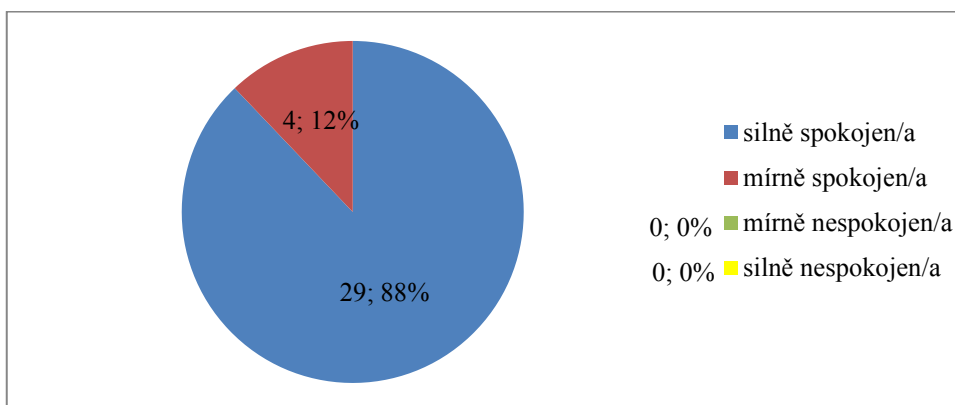

Graf č. 16: Počet dětí s využitím služby asistovaného kontaktu

Celkový počet dětí, u kterých pěstouni (39 respondentů) během výkonu přechodné pěstounské péče, využili službu asistovaného kontaktu, byl 66. Celkem 6 respondentů dosud nemělo zkušenost se službou asistovaného kontaktu. Nejčastější odpověď byla zkušenost s touto službou u jednoho dítěte (14 respondentů). Maximální počet dětí, kde pěstouni využili službu asistovaného kontaktu, byl 6 (u 2 respondentů - respondenti s nejdelší praxí). Celkový průměr počtu dětí s asistovaným kontaktem u 39 oslovených respondentů byl 1,69 (po zaokrouhlení 2 děti). Průměr počtu dětí u respondentů, kteří již mají zkušenost s asistovaným kontaktem alespoň u jednoho dítěte, byl přesně 2 děti. Jak je z těchto čísel patrné, služba asistovaného kontaktu je velice hojně využívána.

Spokojenost se službou asistovaného kontaktu

Třetí otázka se proto věnovala hodnocení služby asistovaného kontaktu z pohledu přechodných pěstounů, kteří tuto službu již využili. Měli na výběr ze čtyř nabízených odpovědí. Absolutní a relativní četnosti odpovědí 33 respondentů zobrazuje graf č. 17.

Graf č. 17: Hodnocení spokojenosti se službou asistovaného kontaktu

Z grafu je patrná vysoká spokojenost přechodných pěstounů se službou asistovaného kontaktu. Pět vybraných respondentů s nejdelší praxí zvolilo odpověď „silně spokojen/a“.

Návrhy či doporučení na změny

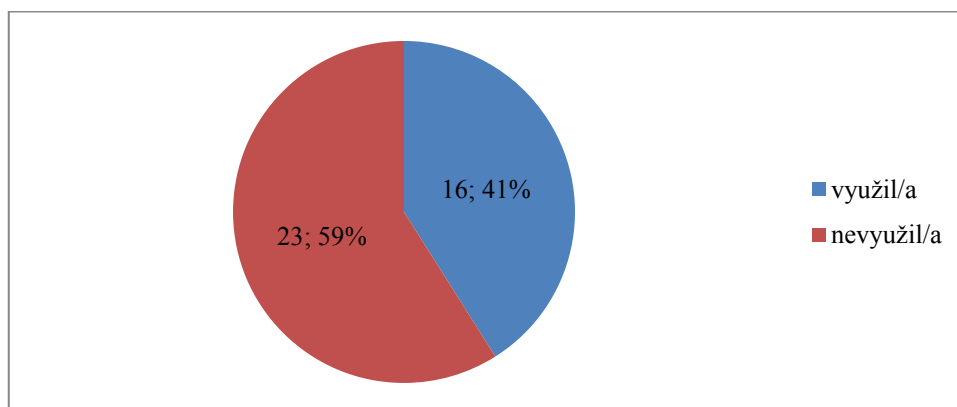
Jako v každé z hodnocených oblastí, i v této byla poslední otázka polootevřená. Možnost vepsat návrhy či doporučení pro službu podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou nevyužil žádný z respondentů. Lze se domnívat, že podpora v této oblasti funguje a splňuje požadavky oslovených pěstounů.

5. Vyhodnocení oblasti služeb odborníků

V rámci této oblasti měli respondenti odpovídat na celkem pět otázek.

Využití služeb odborníků v rámci doprovázející organizace

První dichotomická otázka byla položena ve znění: *„Využil/a jste během trvání pěstounské péče na přechodnou dobu služeb a podpory jiných odborníků (kromě Vaší klíčové pracovnice) v rámci doprovázející organizace, a to buď pro dítě, nebo pro Vás samotné?“*. Absolutní a relativní četnosti odpovědí respondentů ilustruje graf č. 18.

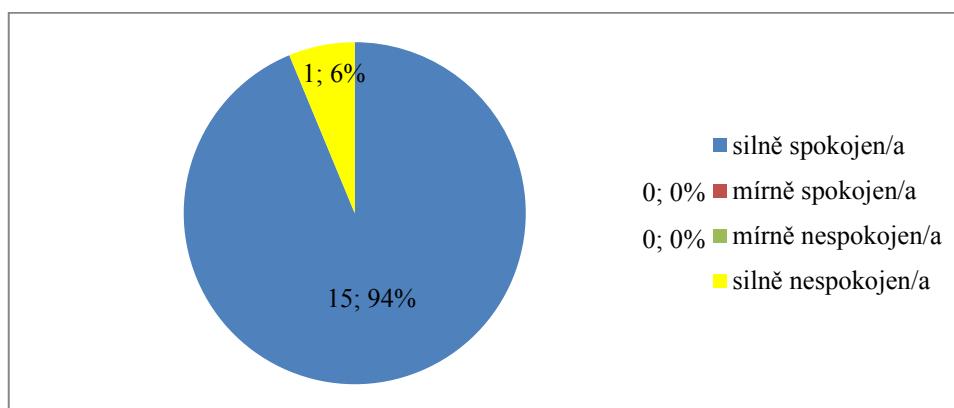
Graf č. 18: Využití služeb odborníků v rámci doprovázející organizace

Jak na grafu vidíme, z celkového počtu 39 respondentů jich 16 využilo služby odborníků v rámci doprovázející organizace a 23 zatím služby nevyužili. Co se týká analýzy odpovědí pěti vybraných respondentů s nejdelší praxí, čtyři již služeb využili, jeden nikoliv.

V rámci vybrané doprovázející organizace jde především o služby psychologů, kteří jsou pro přechodné pěstouny místně (mohou jet i do rodiny, pokud je to vzhledem k věku dítěte potřebné) a termínově velmi dostupní (oproti klinickým psychologům či jiným externím psychologům). Velkou výhodou zde představuje fakt, že přechodní pěstouni znají psychology daného pracoviště z dob, kdy byli žadateli o tento typ pěstounské péče, a je zde navázána důvěra.

Spokojenost se službou odborníků v rámci doprovázející organizace

Druhá otázka se zaměřila na hodnocení spokojenosti pěstounů s poskytnutými službami odborníků v rámci doprovázející organizace. Odpovídalo pouze 16 respondentů, kteří služeb již využili. Hodnocení znázorňuje graf č. 19.

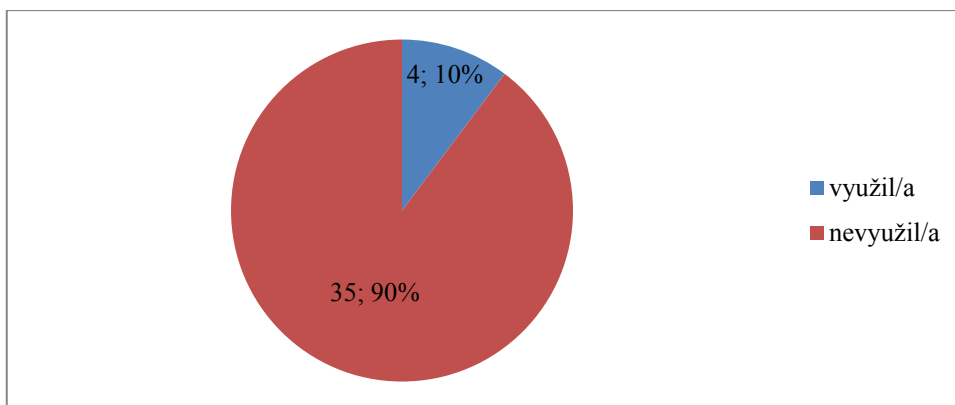

Graf č. 19: Spokojenost se službou odborníků v rámci doprovázející organizace

Celkem 15 respondentů z 16 vyjádřilo silnou spokojenost se službami odborníků v rámci doprovázející organizace (a to včetně pěti vybraných respondentů s nejdelší praxí). Pouze jeden respondent zvolil odpověď „silně nespokojen/a“, což se dá různě interpretovat (např. odborník nenaplnil očekávání pěstouna, osobnostně si odborník a pěstoun „nesedli“, měli na danou problematiku rozdílný názor aj.).

Využití služeb odborníků mimo doprovázející organizaci

Třetí otázka se týkala využívání služeb odborníků mimo doprovázející organizaci, čili externích odborníků. Z praxe víme, že to mohou být specialisté jako dětský klinický psycholog, dětský psychiatr apod. Zmapování využití těchto odborníků znázorňuje graf č. 20.

Graf č. 20: Využití služeb odborníků mimo doprovázející organizaci

Jak je z grafu patrné, 35 respondentů zatím služeb odborníků mimo doprovázející organizaci nevyužili a 4 respondenti již zkušenost mají. Tito pak měli odpovídat na další otázku.

Pomoc při zprostředkování odborníka mimo doprovázející organizaci

Čtvrtá otázka v oblasti služeb dalších odborníků, které lze v rámci výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu využít, přesně zněla: „*Pokud jste potřeboval/a odborníka mimo doprovázející organizaci a obrátil/a jste se na Vašeho klíčového pracovníka, pomohl Vám se zprostředkováním této pomoci a podpory?*“. Odpovídali čtyři respondenti, kteří již služeb takového odborníka využili.

Tři z respondentů zvolili odpověď „ano“ a jeden respondent vepsal, že dítě již při přijetí do přechodné pěstounské péče docházelo k externímu odborníkovi, tudíž nebylo zprostředkování takové služby potřeba. Z toho lze interpretovat, že podpora v této oblasti je dostatečná.

Návrhy či doporučení na změny

Možnosti vyjádřit se k této oblasti služeb nevyužil žádný z 39 respondentů.

6. Jiné služby doprovázející organizace

Poslední otázka předkládaného dotazníku byla otevřená a ptala se respondentů, zda jim chybí v doprovázející organizaci nějaká služba. Pěstouni měli svou odpověď volně vepsat. Celkem 38 respondentů vepsalo „ne“ (jeden „zatím ne“) nebo pole proškrtlo. Jeden respondent vepsal, že chybí půjčovna oblečení pro děti různého věku.

7.3 Shrnutí výsledků evaluačního výzkumu

V této podkapitole jsou shrnuty výsledky obou částí výzkumu. Jsou zodpovězeny první tři dílčí výzkumné otázky stanovené na začátku výzkumu, a sice:

1. *V čem vnímají pěstouni na přechodnou dobu jednotlivé služby pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu přínosné a užitečné?*
2. *Jakých aspektů si v rámci jednotlivých služeb pěstouni nejvíce cení?*
3. *Jaké jsou podle pěstounů slabé a jaké silné stránky u jednotlivých služeb?*

Odpovědi na čtvrtou výzkumnou otázku (*Jaké jsou náměty pěstounů na rozvoj jednotlivých služeb?*) jsou zahrnuty do následující podkapitoly 7.4, která obsahuje doporučení pro rozvoj služeb doprovázejících organizací určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu. Pokud v následujících dvou podkapitolách hovořím o klíčových sociálních pracovnících a jiných odborných profesích, užívám mužský rod pouze z důvodu úspory místa. Ve vybrané doprovázející organizaci jsou na pozici klíčových sociálních pracovníků i psychologů zastoupena obě pohlaví.

Lze konstatovat, že celkové hodnocení všech podpůrných služeb v rámci realizovaných výzkumných šetření bylo velmi pozitivní. To mohly ovlivnit tyto aspekty:

- ✓ vybraná doprovázející organizace má dlouholeté odborné zkušenosti s cílovou skupinou (řadu služeb poskytovala dávno před uzákoněním podpůrných služeb),
- ✓ doprovázející organizace má vytvořenu jasnou metodiku realizace podpůrných služeb pro jednotné pracovní postupy klíčových sociálních pracovníků,
- ✓ odbornost a angažovanost klíčových sociálních pracovníků doprovázející organizace,
- ✓ pěstouni si mohou sami zvolit, se kterou organizací uzavřou dohodu o výkonu pěstounské péče a rovněž mohou tuto organizaci kdykoliv bez udání důvodu změnit,
- ✓ vybraná doprovázející organizace sama sbírá během praxe poznatky o podpůrných službách a sama podobu služeb mění, zkvalitňuje apod.

Rovněž přichází v úvahu faktor, že pěstouni mohli s ohledem na osobu klíčového sociálního pracovníka hodnocení služeb záměrně vylepšovat. Tento fakt jsem se snažila

minimalizovat tím, že byl dotazník zcela anonymní, že respondenti mohli vyplněný dotazník posílat elektronicky na mou emailovou adresu, dopisem poštou, čehož také využívali. Pěstouni jsou vedeni mj. na metodických dnech, které organizuje krajský úřad, k možnosti se k realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu i ke službám otevřeně vyjadřovat. Důvodem je teprve vyvíjející se praxe realizace přechodné pěstounské péče a snaha služby rozvíjet a zkvalitňovat s ohledem na žitou praxi pěstounů, odborných pracovníků apod. Protože jsou služby doprovázející organizace úzce svázány s osobou konkrétního klíčového sociálního pracovníka, nutno podotknout, že hodnocení některých služeb mohlo být tímto velmi ovlivněno (zejm. oblast služby doprovázení).

Základní kostru obou výzkumných šetření tvořilo pět oblastí podpůrných služeb. Ve stejné linii je proto podáno i shrnutí výsledků těchto výzkumů. Každá oblast podpůrné služby je pak vnitřně členěna dle dílčích výzkumných otázek, které byly připomenuty v úvodu této podkapitoly.

Oblast služby doprovázení

Tato oblast je dle výstupů výzkumného šetření vnímána jako nejvýznamnější pro realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu. Služba doprovázení je základním stavebním kamenem, na který pak navazují další podpůrné služby. Podle přechodných pěstounů je služba doprovázení *přínosná* a *užitečná* zejména v pěti oblastech podpory (seřazeno sestupně dle vnímání důležitosti samotnými pěstouny) - doprovod a podpora při přebírání a předávání dítěte, poskytování sociálně-právních informací a rad, poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy, podpora ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu a podpora při vedení dokumentace u přijatého dítěte. Podpora a pomoc v těchto oblastech umožňuje pěstounům se plně soustředit na samotnou péči o dítě/děti. Pěstouni vnímají své klíčové pracovníky jako nezastupitelné „odborné partnery“ při realizaci přechodné pěstounské péče, jako možné zprostředkovatele dalších informací či další odborné pomoci, ale také jako „psychickou podporu“ v závažnějších situacích během výkonu pěstounské péče. To vše velmi ocenili zejména v začátcích výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu a dále oceňují v obtížných situacích, které jim tato forma náhradní rodinné péče přináší.

Mezi *nevýznamnější* a *nejcennější* aspekty služby doprovázení zařadili pěstouni komplexnost, dostupnost, informovanost a vstřícnou komunikaci. Pěstouni se v podstatě ve

všech záležitostech v rámci přechodné pěstounské péče obracejí na své klíčové sociální pracovníky. Tento vztah s pracovníkem vnímají jako důležitý, oceňují možnost diskutovat, probírat postupy, doptávat se apod. Jak z výzkumu vyplynulo, pracovníci jsou vstřícní a flexibilní, pěstouni u nich vidí snahu vždy pomoci. Pro pěstouny je důležitá informovanost, čili ze strany pracovníka poskytování informací o životní situaci svěřeného dítěte, o tom, jaké kroky budou následovat, o plánech, kam dítě půjde z jejich rodiny dál apod. Významné jsou rovněž informace týkající se role jednotlivých subjektů, které do realizace přechodné pěstounské péče vstupují. To umožňuje pěstounům snazší orientaci v celém systému. Výzkumné šetření ukázalo, že pracovníci jsou pro pěstouny dostupní tak, jak potřebují, přičemž nejvíce je využívána telefonická komunikace. Jeden z respondentů navrhuje řešit pohotovostní službu na telefonu během svátků a víkendů. Tyto situace jsou upraveny v dohodě o výkonu pěstounské péče, kdy v případě nutnosti kontaktu klíčového sociálního pracovníka mimo jeho běžnou pracovní dobu má osoba v evidenci možnost využít nonstop kontaktu prostřednictvím služby provozované doprovázející organizací - Linku důvěry a s pracovníkem na tomto pracovišti řešit svou naléhavou situaci, která nesnese odkladu (viz Příloha č. 3). Z výzkumu vyplynulo, že dohodu o možnostech volat mimo pracovní dobu si s pěstouny klíčoví pracovníci nastavují individuálně.

Protože jsou pěstouni celkově se službou doprovázení velice spokojeni (obě části výzkumu toto potvrdily), samo o sobě je toto *silnou stránkou* této služby ve vybrané doprovázející organizaci. Bezesporu tomu přispívá v praxi užívaná písemně zpracovaná „Metodika doprovázení“, zahrnující jednotné postupy v práci s pěstounskými rodinami. Jako silnou stránku označili pěstouni komplexnost a dostupnost služby čili možnost se kdykoliv s čímkoliv na klíčového pracovníka s důvěrou obrátit. Kvalitativní výzkum umožnil analyzovat, zda pěstouni vnímají při návštěvách v domácím prostředí vedle podpory a pomoci i dohled ze strany klíčových pracovníků, což vychází ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Projevilo se, že dohled či kontrolu nevnímají, naopak i při odlišných názorech vnímají pěstouni vstřícnou komunikaci, snahu se domluvit, vydiskutovat sporná témata. Proto lze i tento fakt označit za silnou stránku. I v případě nedostatků ze strany pěstounů zůstává klíčový pracovník odbornou oporou a je nápomocen při nápravě, přičemž pracovník nefunguje pomocí restrikce, nýbrž pomocí dialogu a spolupráce.

Mezi *slabé stránky*, které se projevily v rámci služby doprovázení, lze zařadit nevyjasněnou spolupráci klíčového sociálního pracovníka a sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Jak praxe ukazuje, role jednotlivých subjektů v procesu

realizace pěstounské péče na přechodnou dobu se postupně vyjasňují a doladují. K tomu velmi přispívají metodická setkání zástupců příslušného krajského úřadu, zástupců orgánů sociálně-právní ochrany dětí a jednotlivých doprovázejících organizací, ale rovněž metodické konzultace zástupců krajského úřadu se samotnými přechodnými pěstouny.

Oblast vzdělávání pěstounů

Praxe ukazuje důležitost dalšího odborného vzdělávání přechodných pěstounů ve specifických tématech přechodné pěstounské péče. Jednak jde o vzdělávání v oblastech péče a výchovy o svěřené děti (specifika vyplývající z různého věkového období dětí, se zaměřením na možná prožitá traumata, poruchy attachmentu) či rozvíjení kompetencí pěstounů nebo získávání specifických dovedností (např. kurz masáže kojenců). Z první části výzkumného šetření vyplynul však také jeden odlišný názor na vzdělávání pěstounů, a sice že není nutné.

Přínos a užitečnost vzdělávání jsou pěstouny spatřovány v možnosti rozvíjet základní znalosti, které získali v rámci odborné přípravy, jež prošli jako žadatelé. Protože praxe přináší různá specifika v péči o přijaté děti a různé situace (na které se nelze úplně předem připravit), je dle pěstounů dobré o nich hovořit. Je podle nich užitečné se vzdělávat v nových tématech, více do hloubky rozvíjet specifická témata spojená s přístupy k dětem se specifickými potřebami (s poruchami attachmentu apod.) s cílem vyvarovat se chybných postupů apod. Respondentky v kvalitativní části výzkumu sdělily, že vzdělávání má přínos pro jejich každodenní praxi.

Při hodnocení vzdělávání respondenti uvažovali jednak z pohledu časového, tak také z pohledu konkrétních získaných poznatků. Z časového hlediska se ukázali jako *nejvýznamnější* pěstounské víkendy a rovněž půldenní semináře, tato preference byla shodná v obou částech výzkumného šetření. Pěstounské víkendy umožňují pěstounům získat více hodin vzdělávání najednou (např. 14 hodin/víkend), rovněž je zde příležitost potkat se s pracovníky i ostatními pěstouny méně formálněji. Na těchto akcích je připraven i program pro děti, je tedy zcela zajištěno hlídání a pěstouni se mohou plně soustředit na vzdělávání. Půldenní semináře využívají pěstouni s většími dětmi, které jsou v čase konání ve škole i pěstouni, jenž si zajistí na půl den hlídání (pokud nezajišťuje samotná organizace). Při výběru z různých forem vzdělávání se jako velice *významné* ukázaly tzv. kluby pěstounů, umožňující vzájemné předávání zkušeností mezi pěstouny, sdílení radostí i starostí, jež jim tento typ náhradní rodinné péče přináší. Téměř polovina oslovených respondentů preferuje tento typ vzdělávání. Jako oblíbené byly jmenovány také semináře

se zážitkovými formami, které pěstounům propojují teoretický výklad s vlastním prožitkem.

Jako *významný* aspekt a *silnou stránku* v oblasti vzdělávání označili respondentky v kvalitativním výzkumu právě kombinaci různých typů a forem vzdělávacích aktivit. Jako silnou stránku lze rovněž označit dostatečnou nabídku vzdělávacích aktivit, což potvrdili jednak respondentky v první části výzkumu, tak 38 z 39 respondentů v druhé části výzkumu. Významná je také možnost pěstounů absolvovat supervizi, což je pěstounům zaručeno v dohodě o výkonu pěstounské péče. Z výzkumu vyplynulo, že tento typ podpory již využilo celkem 13 z 39 respondentů. Organizace nabízí skupinovou nebo individuální formu supervize, a to na základě žádosti samotných pěstounů nebo jak je v praxi uplatňováno, supervizi doporučuje klíčový sociální pracovník, pokud vyhodnotí její potřebnost u konkrétního pěstouna. Celkově jsou dle získaných ohodnocení pěstouni se systémem vzdělávání ve vybrané doprovázející organizaci silně spokojeni.

Výzkum odhalil také jisté *slabé stránky* v rámci vzdělávání, které přinesla praxe. V kvalitativním výzkumu se jedna z respondentek rozhovořila o situaci, kdy jeden vzdělávací seminář (který byl určen pro dlouhodobé i přechodné pěstouny) narušila svým negativním přístupem jedna z pěstounek (bez motivace sdílet své zkušenosti a vůbec spolupracovat). Celkově zhoršila celou atmosféru vzdělávání. Respondentka také navrhla řešení situace, a sice vykázat pěstounku a navrhnout jiné plnění povinného vzdělávání s tím, aby nenarušovala vzdělávání ostatních. Kvantitativní výzkum upozornil na nutnost zajistit více místností, pokud se klubového setkání účastní více pěstounů. Klubové setkání by mělo zajišťovat dostatečný prostor pro vyjádření všech zúčastněných pěstounů, což by se mělo respektovat.

Oblast respitní péče

Výzkum přinesl informace o čerpání účelové respitní péče s výsledkem, že téměř polovina respondentů již někdy tento typ respitní péče čerpala a dále, že nejčastěji je využívána při povinném vzdělávání pěstounů. Kvalitativní výzkum ukázal, že oslovené respondentky umí citlivě reagovat na potřeby svěřených dětí a respitní péči využívají s ohledem na věk a připravenost dítěte strávit čas s jinou osobou. *Přínos a užitečnost* služby vidí pěstouni v možnosti vůbec takovou službu využívat a možnost finančně uhradit hlídací službu nebo využít hlídání, které zajišťuje doprovázející organizace.

Významným aspektem krátkodobé respitní péče byla tzv. hlídací osoba. Více jak polovina respondentů si hlídání zajišťuje sama. Pěstouni většinou volí blízké rodinné

příslušníky (matka pěstounky či pěstouna, dcera aj.) nebo své blízké přátele. Důležité je pro dítě také místo hlídání, což je většinou domácnost přechodných pěstounů, opět s citlivým přihlédnutím k nutnosti dítěti příliš často neměnit pečující prostředí. V této souvislosti byla zmíněna jedna ze *slabých stránek* krátkodobé respitní péče. Pěstouni, pokud jde o manželský pár, vnímají jakousi nespravedlnost oproti přechodným pěstounům, kteří jsou sami, v podmínkách čerpání finančního příspěvku na respitní péči. Pokud jsou pěstouny na přechodnou dobu oba manželé (nebo i pouze jeden z nich), druhý manžel má dle zákona povinnost se postarat o dítě, pokud první z manželů nemůže (třebaže je manžel/ka v zaměstnání). V tomto případě tak nelze čerpat finanční příspěvek na zajištění hlídání jinou osobou.

Významným tématem ve výzkumu byla také neúčelová respitní péče, kterou pěstouni čerpají v tzv. mezidobí, kdy o žádné svěřené dítě nepečují. Byť někteří z pěstounů zprvu nevnímali odpočinek jako zcela potřebný, praxe ukázala opak. Péče o svěřené dítě/děti mění zažité zvyklosti a celkový rytmus v každé domácnosti a nedá se srovnávat s péčí o děti vlastní. Pěstounky dle jejich sdělení musí často dohánět to, co během péče o dítě/děti nestihly. U přechodných rodin, které zároveň pečují o své vlastní děti, je čas odpočinku využíván také k plnému věnování se těmto dětem. U pěstounek, babiček, se ukázalo, že odpočinek využívají k trávení času se svými vnoučaty. Jedna z oslovených pěstounek popsala, že investovala do odpočinku a zaplatila si relaxační/rehabilitační pobyt v lázních, kdy si odpočinula od každodenních stereotypních činností. Zároveň také uzavřela etapu péče o svěřené dítě, zrelaxovala a měla možnost se věnovat sama sobě a svým aktivitám. Tuto možnost odpočinku, jehož rozsah se dle zkušeností dotázaných pohybuje od 3 týdnů do 2 měsíců, lze označit za *silnou stránku* služby, jako významnou část realizace přechodné pěstounské péče. *Slabou stránku* u odpočinkové respitní péče zmínily respondentky v kvalitativní části výzkumu, kdy vypověděly, že v období odpočinku ještě musí „běhat“ po úřadech a soudech a nemohou si tak naplánovat delší pobyt mimo bydliště.

Oblast podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou

Uvedená oblast se v obou částech výzkumu ukázala jako klíčová v rámci realizace pěstounské péče na přechodnou dobu. Klíčový sociální pracovník zde vystupuje v roli „prostředníka“ (mediátora) a jako jakýsi informační kanál mezi přechodnými pěstouny,

biologickou rodinou dítěte a dalšími zainteresovanými subjekty (orgán sociálně-právní ochrany dítěte, soudy aj.). Podpora v rámci této služby byla 33 z 39 respondentů označena jako rozhodně dostačující a 5 pěstouny jako dostačující (1 respondent uvedl, že zatím nemá zkušenost). To je velice pozitivní ohodnocení, uvědomíme-li si, že ve vybrané doprovázející organizaci pracuje s přechodnými pěstounskými rodinami celkem 22 klíčových sociálních pracovníků. Vidím zde návaznost na písemně zpracovanou metodiku této podpůrné služby, která zajišťuje jednotné postupy a také úzkou souvislost s odborným vzděláváním a výcviky pracovníků, zejm. v praktikování asistovaného kontaktu dětí s jejich biologickými rodinami.

Přínos a užitečnost služby vidí pěstouni v konkrétní podpoře ze strany pracovníka po stránce organizační, informační či poradenské. Pěstouni velmi pozitivně hodnotí, že komunikaci s biologickou rodinou zajišťuje někdo neutrální a nestranný, že nemusí s biologickými členy rodiny svěřeného dítěte komunikovat přímo. Zároveň oceňují, že je s nimi postup a jednotlivé kroky podpory sounáležitosti dítěte s osobami jemu blízkými probírány a domlouvány a respektují jednak jejich možnosti, tak zejména připravenost a podmínky na straně dítěte.

Výzkum přinesl zajímavá data - již 33 z celkového počtu 39 pěstounských rodin využilo službu asistovaného kontaktu. Celkem dvě rodiny měly zkušenost s touto službou už u 6 svěřených dětí, jedna rodina u 4 a dvanáct rodin u 2 dětí. Nejvyšší byl počet rodin (14) se zkušeností se službou asistovaného kontaktu s jedním dítětem. To ukazuje na velmi časté kontakty dětí, svěřených do přechodné pěstounské péče, s jejich biologickými rodinami. Zároveň to představuje velkou náročnost (časovou, organizační apod.) pro klíčové sociální pracovníky. Z výzkumu (obou jeho částí) vyplynula velká spokojenost přechodných pěstounů v rámci této specifické služby - služby asistovaného kontaktu.

Pozitivně je také hodnoceno, že pokud probíhají asistované kontakty, děje se tak na neutrální půdě. Většinou se tyto asistované kontakty realizují na pracovišti doprovázející organizace, kde je prostředí přizpůsobeno dětem (tzv. pracoviště přátelské dětem). V rámci těchto kontaktů je dle pěstounů *významným aspektem*, že kontakt řídí někdo třetí. Asistence odborného pracovníka je přínosná v tom, že pěstouni si nemusí být jisti, co všechno mohou před biologickými rodiči sdělit, jak k nim mají přistupovat. Jak některé respondentky sdělily, musí je někdo usměřňovat, často mají chuť vyjadřovat svůj názor vůči biologickým rodičům, kterým byly děti odebrány apod. Velmi cenné jsou pro pěstouny také rozборы proběhlých kontaktů a následná pomoc a podpora, pokud se po příchodu domů u dětí

objeví nějaké nezvyklé projevy. Ve složitějších případech vítají pěstouni možnou rychlou podporu psychologa.

Z provedeného výzkumu jsem rovněž vyvodila jednu ze *silných stránek* této služby. V kvalitativním výzkumu jsem se u oslovených pěstunek setkala s velkým pochopením důležitosti umožňovat a podporovat vztah dítěte v pěstounské péči na přechodnou dobu s osobami jemu blízkými, nejčastěji jeho biologickými rodiči. Obecně je na podporu tohoto vztahu nahlíženo spíš negativně. Za tímto vidím velkou odbornou práci klíčových sociálních pracovníků doprovázející organizace, kteří takto vedou pěstouny a zřejmě dokážou citlivým způsobem toto téma vysvětlit. Jako silnou stránku také pěstounky označily komplexní podporu a pružný přístup jak klíčových pracovníků, tak psychologů (jsou dostupní rychle a pomoc je tak efektivní).

Výzkum odhalil i *slabou stránku*, která se sice přímo netýká samotné podpůrné služby doprovázející organizace, ale souvisí s kontakty dítěte s jeho biologickou rodinou. Jedna z respondentek vyjádřila nespokojenost s postupem orgánu sociálně-právní ochrany svěřeného dítěte, který domluvil kontakty pouze s biologickým rodičem a s pěstounkou nikoliv, této pak jen nadiktoval termíny vyzvednutí dítěte (bez asistence někoho dalšího). K jednání nebyla přizvána ani doprovázející organizace.

Oblast služeb odborníků

Tuto poslední oblast podpůrných služeb sami pěstouni vnímají jako jakousi nadstavbu. Při realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu se v praxi i v uskutečněném výzkumu služby dalších odborníků ukázaly jako velice *přínosné* a *užitečné*. Jde zejména o odborné konzultace psychologů. Ty jsou využívány zejména v obtížných situacích při výkonu pěstounské péče - při příchodu dítěte do přechodné pěstounské rodiny ve fázi adaptace, v rámci zpracování traumat a ztrát u dítěte, dále v oblasti poradenství při péči a při výchově přijatých dětí. Psychologická podpora a pomoc je poskytována také samotným pěstounům při překonávání náročných situací souvisejících s péčí o přijaté dítě se specifickými potřebami, např. ventilace, vnitřní prožívání pěstouny. Konzultace mají podpůrný, ale také vzdělávací charakter, někdy může jít o supervizi. V kvalitativní části výzkumu také zaznělo, že psychologická konzultace může mít rovněž preventivní charakter. Pěstoun si předem ověřuje, jak by danou situaci řešil psycholog s cílem zvolit vhodný přístup k dítěti.

Výzkumné šetření odhalilo, že z celkového počtu odevzdaných dotazníků (39) využilo služeb dalších odborníků v rámci vybrané doprovázející organizace celkem 16

přechodných pěstounských rodin (41 %). 15 (čili 94 %) z těchto pěstounů bylo s poskytnutou službou silně spokojeno.

Výzkum ukázal, že pro přechodné pěstouny je velmi *cenná* rychlá časová dostupnost psychologů, tzn. rady se jim dostane ve chvíli, kdy skutečně potřebují pomoc oni nebo dítě. Cenná je rovněž dostupnost místní, kdy psychologové mohou jet přímo do rodiny, pokud je to vzhledem k věku dítěte nebo vzhledem k celkové situaci potřebné. Ve výzkumu se projevilo, že mimo doprovázející organizaci využili odborných služeb pouze 4 přechodné pěstounské rodiny z 39 (tedy bylo využito externího odborníka). Zároveň respondenti sdělili, že pomoc jim pomohl zprostředkovat jejich klíčový sociální pracovník.

Slabé stránky služby respondenti nepojmenovali. Jako *silnou stránku* lze uvést, že je velmi výhodné, pokud doprovázející organizace disponuje svými zaměstnanci - psychology, protože pak je pomoc a podpora dostupná (časově i místně) podle potřeb pěstounů a jejich svěřených dětí.

Respondenti se měli v rámci výzkumného šetření vyjádřit, zda jim kromě již nabízených služeb v rámci doprovázející organizace nějaká služba chybí. V tomto smyslu jeden respondent sdělil, že chybí půjčovna oblečení pro děti různého věku.

7.4 Doporučení pro rozvoj služeb doprovázejících organizací určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu

Závěrečná část evaluačního výzkumu služeb doprovázejících organizací určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu je věnována doporučením pro rozvoj jednotlivých podpurných služeb. Přináší také náměty pro zamyšlení nad možnými rozvojovými tématy, které s poskytováním služeb souvisejí. Jako hlavní nástroj byla použita analýza získaných informací z obou částí evaluačního výzkumu, doplněna rovněž o odbornou znalost výzkumníka.

V úvodu lze jednoznačně doporučit:

1. Krajský úřad v každém kraji by měl metodicky zastřešovat (na základě metodických doporučení MPSV) realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu a jasně vymezit role jednotlivých spolupracujících subjektů (krajský úřad, orgán

sociálně-právní ochrany dětí dle trvalého bydliště svěřeného dítěte, orgán sociálně-právní ochrany dětí dle trvalého bydliště přechodných pěstounů, doprovázející organizace, soudy aj.).

2. Krajský úřad by měl vydávat doporučující metodiku k pracovním postupům a povinnostem jednotlivých spolupracujících subjektů. Tyto postupy diskutovat, porovnávat s žitou praxí a případně měnit dle zkušeností dobré praxe.
3. Každá doprovázející organizace by měla mít písemně zpracovánu metodiku poskytování jednotlivých podpůrných služeb s cílem nastavit jednotné pracovní postupy pro všechny klíčové sociální pracovníky a jednotné podmínky pro vyplácení jednotlivých finančních příspěvků.
4. Doprovázející organizace by měla zvažovat počet pěstounských rodin na jeden pracovní úvazek klíčového sociálního pracovníka s ohledem na kvalitu poskytovaných služeb. Praxe ukazuje, jak je poskytovaná pomoc a podpora pracovníků při realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu velmi náročná (zejména časově, odborně, organizačně i administrativně), na což by měl být brán zřetel.
5. Spisová dokumentace pěstounských rodin by měla být vedena precizně s ohledem na možnost dohledání odborných zpráv, zápisů z návštěv v rodinách, z konzultací jednak s klíčovými sociálními pracovníky a také dalšími odborníky doprovázející organizace, z realizovaných asistovaných kontaktů apod. Spis by měl rovněž dokazovat, jak se s danou rodinou pracuje, jak se plánují jednotlivé kroky a cíle práce a jak se vyhodnocují, jak se plánuje vzdělávání aj. Obsahem by měly být přehledy čerpání jednotlivých podpůrných služeb a vyplacené finanční příspěvky.
6. Odborní pracovníci poskytující odborné služby by se měli dále vzdělávat se zaměřením na specifika přechodné pěstounské péče. Dále by se měli rozvíjet v rámci supervize (skupinové, individuální, kolegiální či intervize).
7. Doprovázející organizace by měly užívat nástroje k rozvoji a zkvalitňování podpůrných služeb, např. skupinové diskuse (ohniskové skupiny) s přechodnými pěstouny, zpětnovazebné dotazníky, spolupráce jednotlivých doprovázejících organizací a předávání zkušeností, metodické porady s krajským úřadem.

Oblast služby doprovázení

Jak bylo několikrát v této práci zmíněno, služba doprovázení je základní platformou pro realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu. V rámci této služby je prostor pro vzájemnou komunikaci mezi přechodným pěstounem a jeho klíčovým sociálním pracovníkem (resp. doprovázející organizací). Zde je možné doporučit, aby byl vztah od počátku jasně vymezen. Pěstoun by měl vědět, jaké má pracovník kompetence, jaké poradenství mu může nabídnout (zejm. viz minimální rozsah poradenství dle § 4, písm. a) až l) Vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí) nebo s čím se může na pracovníka obrátit. Vzájemná práva a povinnosti doprovázející organizace a pěstouna, popř. další ujednání k výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu by měla být upravena v dohodě o výkonu pěstounské péče. V tomto smyslu je možné doporučit alespoň jednou za rok projít např. v rámci klubu pěstounů text dohody a zopakovat podmínky poskytování služeb, diskutovat podobu podpůrných služeb apod. Důležitý je rovněž vztah pracovníka a přijímaných dětí, seznámení by mělo probíhat od počátku přijetí postupně a citlivě s ohledem na dítě.

Je nezbytné, aby v rámci služby doprovázení byl klíčový sociální pracovník dostupný tak, jak pěstouni potřebují. Znamená to být dostupný jednak časově, tak také na různých komunikačních kanálech (telefon, email, osobní jednání) a vyhovět individuálním potřebám přechodných pěstounů. Vzhledem ke krizovému pojetí přechodné pěstounské péče je potřeba mít zajištěnu možnost kontaktu pěstouna s doprovázející organizací v podstatě 24 hodin denně. Ve vybrané doprovázející organizaci např. funguje nonstop Linka důvěry, příp. kontakt mimo pracovní dobu pracovníka si tento domlouvá individuálně s pěstouny. Další možností může být např. držená pohotovost jedním pracovníkem v organizaci na řešení neodkladných záležitostí.

V rámci služby doprovázení lze z praxe doporučit, aby byly jednotlivé kroky práce s každou rodinou individuálně plánovány v rámci písemného plánu podpory, který se s příchodem každého nového dítěte aktualizuje a mění v závislosti na potřebách tohoto dítěte i pěstounů. Každý takový plán a cíle společné práce by se měli pravidelně vyhodnocovat. Pracovník by měl také vyhodnocovat kompetence přechodných pěstounů v oblasti péče a výchovy dítěte, sledovat, jak zvládají příchody a odchody dětí, popř. doporučovat supervizi. Pracovník by měl rovněž podporovat pěstouny ve spolupráci s jednotlivými subjekty, včetně biologické rodiny dítěte.

Oblast vzdělávání pěstounů

V systému vzdělávání lze doprovázejícím organizacím (resp. klíčovým sociálním pracovníkům) doporučit aktivně a pozitivně motivovat všechny přechodné pěstouny k dalšímu vzdělávání. Tato motivace by měla započít již ve fázi odborné přípravy, kdy jsou pěstouni zatím žadateli s cílem zařadit vzdělávání jako běžnou a velmi důležitou součást výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu. Protože je vzdělávání pro pěstouny ze zákona povinné, někteří z nich to mohou vnímat jako nátlak. Je třeba připomínat, že přechodná pěstounská péče je velmi náročná s ohledem na přijaté děti a situace, které s sebou péče o ně přináší. Je vhodné na odborné přípravy přizývat přechodné pěstouny z praxe, kteří by potřebu dalšího vzdělávání potvrdili.

Je žádoucí, aby bylo vzdělávání s přechodnými pěstouny plánováno. Např. ve vybrané doprovázející organizaci mají zaveden systém, kdy se s každým pěstounem zpracovává tzv. Rámcový vzdělávací plán. Ten obsahuje konkrétní vzdělávací aktivity s ohledem na potřeby svěřených dětí, samotných pěstounů i na doporučení klíčového pracovníka. Témata by se měla odvíjet od zákonných požadavků (dle § 5 písm. a) až f) Vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí), od specifík přechodné pěstounské péče a od individuálních potřeb pěstounské rodiny. Je vhodné, aby si mohli pěstouni vybírat z nabídky více témat, více forem a typů vzdělávacích aktivit. Pokud má pěstoun potřebu si rozšířit znalosti či dovednosti ve specifických tématech, klíčový sociální pracovník by měl být nápomocen v hledání vhodných (i externích) seminářů a kurzů. Protože se během roku může v pěstounské rodině vystřídat vícero dětí, je dobré pomoci pěstounům pružně reagovat a vzdělávací aktivity měnit i dle potřeb těchto dětí. S každým ukončeným obdobím (12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců) by mělo být absolvované vzdělávání vyhodnoceno v rámci hodnotícího rozhovoru klíčového pracovníka s pěstouny (přínos pro pěstouna, pro svěřené děti, pro každodenní praxi výkonu přechodné pěstounské péče).

Protože získávají u přechodných pěstounů velký ohlas zejména pěstounské víkendy a klubová setkání, lze tento typ vzdělávání velmi doporučit. Pěstounské víkendy umožňují vidět celou rodinu po delší časový úsek, je zde příležitost více poznat jak vlastní, tak svěřené děti. Co se týká klubových setkání, zde se ve vybrané doprovázející organizaci osvědčilo, že tyto některé kluby vedou psychologové daného pracoviště. Pěstouni mají možnost se s nimi seznámit, poznat je a mohou se tak na tyto odborníky obracet v rámci služby dalších odborníků (viz dále). Zde je vhodné omezit počet pěstounů na jednom klubovém setkání a zajistit prostor pro zapojení a vyjádření všech zúčastněných.

Je také dobré aktivně pracovat s tématem supervizí, tuto doporučovat přechodným pěstounům, a to zejména po odchodu svěřených dětí. Nabídka a doporučení by měly přicházet právě od klíčového sociálního pracovníka, který je v rámci realizace přechodné pěstounské péče v podstatě nejbližší osobou pěstounů. Určitě je vhodné, aby měla doprovázející organizace k dispozici odbornou literaturu a umožňovala zájemcům z řad přechodných pěstounů výpůjčky.

Oblast respitní péče

Při poskytování krátkodobé respitní péče je nutné sledovat nejen to, zda nastala okolnost uvedená v § 47a odst. 2 písm. s) zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ale také zda pěstoun skutečně není schopen péči zajistit jiným způsobem a také, zda je třeba zajišťovat osobní péči vzhledem k věku dítěte, jeho rozumové vyspělosti apod. (např. zajištění péče u dítěte školního věku v době, kdy je ve škole či školní družině). Klíčový sociální pracovník by se měl vyjadřovat k volbě hlídací osoby a k místu hlídání a také vést přechodné pěstouny k citlivému a ohleduplnému přístupu vůči svěřenému dítěti. Dítě by mělo mít zachovanou určitou dobu adaptace na nové pečující prostředí. Lze jednoznačně doporučit, aby hlídané dítě znalo hlídací osobu a nejlépe bylo na tuto osobu zvyklé. To by mělo platit také opačně, tedy že hlídací osoba bude seznámena se specifiky péče o konkrétní dítě, s tématem náhradní rodinné péče vůbec. Podmínky hlídání by měly být upraveny ve smlouvě o hlídání, kterou uzavírá pěstoun s hlídací osobou. V rámci vzdělávacích seminářů, které se konají v doprovázejících organizacích, je vhodné zajistit hlídání přímo na místě vzdělávání (např. u nejmenších dětí).

Preferovanou dobou pro odpočinek a nabírání nových sil (čili čerpání odpočinkové respitní péče) je období, kdy pěstouni o žádné svěřené dítě nepečují. Co se týče čerpání v době, kdy pěstouni pečují o svěřené dítě, je nutné, pokud pěstouni požadují volno, aby klíčový sociální pracovník vždy individuálně vyhodnotil nutnost čerpání. Bere přitom ohled na délku péče o dítě (např. pokud trvá více jak půl roku), na náročnost této péče, na aktuální psychický stav pěstounů a i na to, zda je pěstounská péče na přechodnou dobu vykonávána manželi (tito se mohou u dítěte vystřídat) nebo osobou samostatně.

V mezidobí, kdy pěstouni o žádné dítě nepečují, klíčoví sociální pracovníci by měli pěstouny v odpočinku, relaxaci a psychohygieně podporovat. Pokud bude u pěstouna patrné vyčerpání, např. po delším období péče o dítě, po náročné péči (např. o handicapované dítě, o sourozence apod.), je dobré doporučit supervizi. Je také možné dohodnout s krajským úřadem možnost delšího volna a odpočinku.

Z výzkumu vyplynulo doporučení, aby byly návštěvy a kontakty během odpočinkové fáze ze strany klíčového sociálního pracovníka značně omezeny. Záleží vždy na vzájemné spolupráci mezi pracovníkem a pěstounem, nicméně zákon ukládá povinnost doprovázející organizace být v osobním kontaktu co dva měsíce. V rámci výzkumu se objevilo zajímavé téma, a sice téma „vzájemného hlídání dětí“ pěstouny na přechodnou dobu (jednak přechodným pěstounům, tak i pěstounům dlouhodobým, kteří mají problém si najít hlídání). Z praxe je nutné uvést, že přechodný pěstoun by si měl dopřát dostatečný odpočinek a také po nějaké době by měl být připraven k přijetí dalšího dítěte. Zda se v mezidobí s jiným pěstounem dohodne a jiné dítě pohlídá, je tedy zcela na jeho vyhodnocení.

Oblast podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou

Jak ukázal realizovaný výzkum a ukazuje dosavadní praxe výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, je tato podpurná služba velice významnou (a nedílnou) součástí realizace tohoto typu náhradní rodinné péče. To vyžaduje zvýšenou podporu jednak pro přechodné pěstouny, tak také pro jejich klíčové sociální pracovníky. Pěstouni by měli být o důležitosti podpory v udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými informováni a vzděláváni již od dob odborných příprav žadatelů. Podporu kontaktů svěřených dětí s jejich rodiči, popř. dalšími příbuznými, by měli považovat za nezbytnou součást výkonu přechodné pěstounské péče. Pěstouni by měli mít své vzdělávání zaměřeno také na tuto problematiku, měli by mít možnost absolvovat supervize a probírat své zkušenosti v rámci klubů pěstounů. Praxe rovněž ukazuje významnou podporu psychologů, zejména při složitějších asistovaných kontaktech. Odborní klíčoví pracovníci by měli být vzděláváni, aby jejich podpora pěstounů v této oblasti byla profesionální, měli by mít rovněž možnost si zažádat o supervizi. Významnou roli hraje již několikrát zmíněná zpracovaná písemná metodika. Lze doporučit, aby si zkušenosti z realizovaných asistovaných kontaktů pracovníci předávali na metodických poradách, jednak v rámci doprovázející organizace, tak i se zástupci příslušného krajského úřadu.

Pěstouni potřebují v rámci této oblasti podpurné vedení, měl by jim být věnován dostatečný čas, a to zejména v začátcích výkonu přechodné pěstounské péče. Pěstouni by měli pochopit důležitost kontaktů pro svěřené děti, jednotlivé kroky v rámci asistovaného

kontaktní i možné projevy dětí po absolvovaných asistovaných kontaktech, se kterými by se měli naučit postupně pracovat.

Doporučila bych v rámci úvodní informativní fáze asistovaných kontaktů podat srozumitelné informace také biologickým rodičům, popř. dalším příbuzným, kteří mají o kontakt s dítětem zájem. Cílem je prevence napjatých či vyhrocených situací, ke kterým by mohlo docházet při samotném setkání s pěstouny a dítětem. Všechny strany by měly akceptovat postupné fáze asistovaného kontaktu a také dodržování dohodnutých pravidel. V ústředí by mělo být samotné dítě, jeho připravenost, jeho možné projevy při a po kontaktu atd.

Na základě negativních poznatků z kvalitativního výzkumu i z praxe je nutné doporučit, aby i orgány sociálně-právní ochrany dětí dodržovaly postupy v rámci asistovaných kontaktů. Je chybou předem nevyjednávat podmínky kontaktu s oběma stranami (biologickými rodiči a přechodnými pěstouny) a pouze nařizovat, což se v praxi událo.

Na tuto problematiku často volně navazuje fáze návratu dětí z pěstounské péče na přechodnou dobu zpět do jejich biologické rodiny. Návrat by měl být postupný, předem naplánovaný, vždy s ohledem na potřeby dětí. Podpora pěstounů i dětí by měla být intenzivní.

Oblast služeb odborníků

V této oblasti lze doporučit, aby klíčoví sociální pracovníci přechodným pěstounům služby dalších odborníků aktivně nabízeli, zejména psychologické poradenství a supervize. Realizace pěstounské péče na přechodnou dobu s sebou přináší mnoho psychologickým aspektů, kterými je vhodné se zabývat.

Velkou výhodou je, pokud přechodní pěstouni už tyto odborníky znají a mají s nimi osobní zkušenost, např. z dob, kdy byli žadateli o tento typ pěstounské péče v rámci odborných příprav, ze vzdělávacích akcí apod. Lze doporučit, aby měla doprovázející organizace alespoň jednoho psychologa (s ohledem na počet doprovázených pěstounských rodin samozřejmě i více) se znalostí problematiky náhradní rodinné péče a přechodné pěstounské péče. To umožňuje časovou dostupnost takového odborníka, zvláště v situaci, kdy je obrovský nedostatek klinických psychologů či dětských klinických psychologů. Významná je rovněž možnost daného odborníka dojet přímo do rodiny, s ohledem na věk svěřeného dítěte či celkovou situaci (je potřeba pozorování dítěte v rodinném prostředí, sledování interakcí dítěte s pěstounem apod.).

Jak vyplynulo z kvalitativního výzkumu, pěstouni vnímají jako důležitou možnost, aby se psychologové, kteří s přechodnou pěstounskou rodinou pracují, mohli vyjadřovat k tomu, kam půjde dítě z této pěstounské rodiny dál, k plánování postupných kroků přechodu.

Návrh evaluačních kritérií pro jednotlivé služby doprovázejících organizací určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu

Pokud jsem se zamýšlela nad tím, jak by se daly poznatky získané v této diplomové práci dále využít, kromě možnosti zodpovězení hlavní výzkumné otázky a také dílčích výzkumných otázek mne napadlo vytvořit návrh evaluačních kritérií u jednotlivých podpůrných služeb. Ty by mohly sloužit jako nástroj pro provádění dalších evaluačních výzkumů na různých úrovních (v rámci konkrétních doprovázejících organizací, na krajské úrovni atd.) a přispět k rozvoji těchto služeb.

Vytvořila jsem tedy evaluační kritéria ke každé z oblastí podpůrných služeb (Veselý, Nekola, 2008). Vydefinovala jsem, co by měla daná služba naplňovat, co by měla pěstounům na přechodnou dobu i svěřeným dětem přinést, jaké potřeby by měla uspokojit apod. (mj. s ohledem na standardy sociálně-právní ochrany dětí dle Vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Jde pouze o jakýsi náčrt, který by si zasloužil podrobnější rozpracování. Navrhovaná evaluační kritéria uvádí tabulka č. 7.

Tab. č. 7: Evaluační kritéria podpůrných služeb

Oblast podpůrné služby	Evaluační kritéria
oblast služby doprovázení	<ul style="list-style-type: none"> jasné vymezení role klíčového sociálního pracovníka, jeho kompetence navázání důvěry všestranná podpora pěstounů v jejich každodenní péči o svěřené děti (různé oblasti podpory) podpora zvláště v zátěžových situacích dostupnost pomoci a podpory (časová, místní) informovanost pěstounů plánování výkonu pěstounské péče, kontinuita, vyhodnocování plán přechodu dítěte
oblast vzdělávání	<ul style="list-style-type: none"> motivace k dalšímu vzdělávání a rozvoji kompetencí pěstounů v péči o svěřené děti plánování vzdělávání, individuální přístup, vyhodnocování přínosu dostatečná nabídka vzdělávacích aktivit (různé formy a typy) nabídka supervizí
oblast respitní péče	<ul style="list-style-type: none"> možnost čerpání krátkodobé respitní péče v zákonem vymezených situacích podpora při zajištění hlídání s ohledem na svěřené děti podpora při regeneraci a psychohygieně v rámci odpočinku
oblast podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou	<ul style="list-style-type: none"> dostatečnost podpory - pěstounů i dětí dostatek informací úzká spolupráce s OSPOD dítěte role pracovníka organizace jako mediátora a moderátora nabídka služby asistovaných kontaktů, písemná dohoda na základě dohody pěstounů a biologické rodiny dítěte zajištění bezpečného kontaktu pro dítě plán přechodu svěřených dětí zpět do biologické rodiny
oblast služeb dalších odborníků	<ul style="list-style-type: none"> podpora a zprostředkování služeb dalších odborníků dle potřeb pěstounů dostupnost služeb (časová, místní)

Zdroj: Vytvořeno autorkou na základě shromážděných informací (teoretických i praktických)

ZÁVĚR

Hlavním cílem mé diplomové práce bylo seznámit s institutem pěstounské péče na přechodnou dobu, dále s problematikou doprovázejících organizací a také s podpůrnými službami, které tyto organizace poskytují pěstounským rodinám na přechodnou dobu. V rámci výzkumného šetření bylo cílem zjistit názor a zhodnotit realizaci služeb z pohledu samotných pěstounů na přechodnou dobu, a to formou evaluace.

Předkládaná diplomová práce pojednávala o pěstounské péči na přechodnou dobu a podpůrných službách, které těmto rodinám poskytují doprovázející organizace. Zvolená problematika je velmi aktuálním tématem, které úzce souvisí s celonárodním procesem transformace péče o ohrožené rodiny a děti. V uplynulých třech letech proběhly v souvislosti s novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí a novelou občanského zákoníku významné změny v oblasti náhradní rodinné péče. Zásadní novinkou v oblasti pěstounské péče bylo zavedení uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče a zákonné vymezení podpůrných služeb pro pěstounské rodiny, dále také úprava podmínek pro faktickou realizaci pěstounské péče na přechodnou dobu.

V pěti kapitolách teoretické části byl popsán systém náhradní rodinné péče v České republice, fungování pěstounské péče na přechodnou dobu - její právní úprava, klasifikace, účel a realizace tohoto typu péče. Dále byly charakterizovány doprovázející organizace realizující služby pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu, přičemž podrobněji jsem se zaměřila na vybranou organizaci, ve které jsem realizovala výzkumné šetření. Práce se dále věnovala podpůrným službám pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu, z pohledu legislativy i z pohledu fungující praxe. Jednotlivé kapitoly byly rozvrženy tak, aby z nich bylo možné získat informace o tématu a následně z nich vycházet v empirické části.

Empirická část obsahuje realizovaný výzkum, jehož zvolenou metodologií byla formativní evaluace. V prvním výzkumném šetření byla použita kvalitativní strategie pomocí polostrukturovaných rozhovorů, které proběhly s pěti vybranými respondenty. Data, získaná prostřednictvím těchto rozhovorů, byla analyzována dle obsahu a strukturována dle dílčích výzkumných otázek do čtyř tematických oblastí. Poté proběhla druhá část výzkumu, kdy byl prostřednictvím dotazníků osloven celý soubor respondentů čili všechny pěstounské rodiny na přechodnou dobu ve vybrané doprovázející organizaci. Dotazník obsahoval otázky zaměřené na hodnocení podpůrných služeb.

Domnívám se, že symbolický cíl, tedy upozornit na aktuální téma teoretickým ukotvením problematiky a také propojením s praxí v rámci realizovaného výzkumu, byl v této práci naplněn. Stanovený aplikační cíl, čili s využitím formativní evaluace zjistit od přechodných pěstounů, jaké služby vybrané doprovázející organizace využívají, jak je hodnotí, jaké vidí silné a slabé stránky jednotlivých služeb, které služby podle nich chybí, co by se dalo změnit, zlepšit apod., se podle mého názoru podařilo rovněž naplnit. Diplomová práce přinesla odpovědi na hlavní výzkumnou otázku „*Jak fungují služby vybrané doprovázející organizace určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu z pohledu samotných pěstounů na přechodnou dobu?*“. Na tuto základní a také na čtyři dílčí výzkumné otázky jsem podrobně odpověděla v rámci shrnutí výsledků evaluačního výzkumu a také v analýze získaných informací z obou částí výzkumného šetření.

Bylo zjištěno, že celkově jsou přechodní pěstouni ve vybrané doprovázející organizaci s podpůrnými službami velice spokojeni. Domnívám se, že velkou výhodou vybrané doprovázející organizace je její dlouholetá praxe v práci s pěstounskými rodinami a poskytování odborných služeb dávno před uzákoněním zmíněných změn. Pozitivně lze hodnotit také vypracované metodické materiály organizace a úzkou spolupráci s krajským úřadem. Dále je významným přínosem podpora vedení organizace v dalším vzdělávání odborných pracovníků. Tým pracovníků tvoří jednak klíčoví sociální pracovníci, tak psychologové. Možnost nabízet také odborné služby psychologů je v rámci realizace pěstounské péče na přechodnou dobu velice užitečné a jak výzkum ukázal, přechodnými pěstouny velmi ceněné.

Analýzy obou částí výzkumného šetření přinesly zajímavé informace o tom, jak přechodní pěstouni hodnotí podpůrné služby, jak vnímají jejich důležitost, jak vlastně tyto služby fungují v praxi. Výzkumné šetření jednoznačně ukázalo, jak jsou podpůrné služby pro přechodné pěstouny důležité, jak si velice cení, že se mohou obracet na profesionály a mají v klíčových sociálních pracovnících skutečnou podporu při každodenní péči o svěřené děti. Stejně tak je velmi důležitá podpora těchto odborníků, a to jak po stránce dalšího vzdělávání, možnosti absolvovat supervize i po stránce metodického vedení.

Na závěr evaluace byly podány doporučení pro jednotlivé podpůrné služby a byl také vytvořen návrh evaluačního nástroje v souvislosti s hodnocením podpůrných služeb určených pro pěstounské rodiny na přechodnou dobu. Protože je vybraná doprovázející organizace druhým největším poskytovatelem služeb pro pěstouny v ČR, mohou být závěry a doporučení pro ostatní doprovázející organizace velice inspirativní.

Praktické využití diplomové práce spatřuji v možnosti ji využít jako studijní materiál, neboť podává komplexní teoretické i praktické informace o fungování pěstounské péče na přechodnou dobu, o fungování doprovázejících organizací a také o podpůrných službách určených pro přechodné pěstouny a jejich svěřené děti. Práce je věnována široké veřejnosti - studentům, zájemcům o tento typ péče, žadatelům o pěstounskou péči na přechodnou dobu či pěstounům realizujícím praxi. Dále může být práce užitečná také veřejnosti odborné - doprovázejícím organizacím, sociálním odborům či oddělením sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadu obcí s rozšířenou působností, krajským úřadům, soudcům opatrovnických oddělení apod. Pro vybranou doprovázející organizaci realizovaný výzkum posloužil jako zpětná vazba tříleté praxe poskytování podpůrných služeb a přinesl náměty pro zlepšení a rozvoj služeb.

Pro mne samotnou bylo velkým přínosem se podrobně a do hloubky seznámit s předkládaným tématem, poznat osobně některé přechodné pěstouny, jejich každodenní radosti i starosti při péči o přijaté děti. Tímto patří obrovské díky všem přechodným pěstounům, kteří si zvolili tuto velmi obtížnou možnost, jak pomoci opuštěným dětem při jejich cestě životem a jak jim pomoci překonat jejich byt' přechodnou nepříznivou životní situaci.

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

Dorotíková, I. (2016). *Problematika realizace služeb vybrané doprovázející organizace určených pěstounským rodinám na přechodnou dobu*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá problematikou realizace podpůrných služeb, které pěstounským rodinám na přechodnou dobu poskytují doprovázejících organizace. V teoretické části je popsána náhradní rodinná péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, doprovázející organizace a jednotlivé podpůrné služby pro pěstouny. Empirická část obsahuje popis výzkumného šetření a jeho dvou částí, realizovaných polostrukturovanými rozhovory a dotazníkovým šetřením, odpovídající na výzkumnou otázku, jak fungují služby vybrané doprovázející organizace určené pěstounským rodinám na přechodnou dobu z pohledu samotných pěstounů na přechodnou dobu.

Klíčová slova

Pěstounská péče na přechodnou dobu, podpůrné služby doprovázejících organizací, sociálně-právní ochrana dětí, evaluace

ANNOTATION

The main goal of the thesis is implementation of support services, which the accompanying organizations provide to the foster families for temporary period. In the theoretical part, the foster care, foster care for a temporary period, accompanying organizations and individual support services for foster parents are described. The empirical part contains the description of the research survey and its two parts, which were conducted through semi-structured interviews and a questionnaire survey. These examinations answer the question how services of accompanying organization for the foster families for a temporary period work from the point of view of temporary foster parents themselves.

Keywords

Foster care for a temporary period, support services of accompanying organizations, social and legal child protection, evaluation

SEZNAM ZKRATEK

IPOD	Individuální plán ochrany dítěte
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
OZ	Občanský zákoník
SPOD	Sociálně-právní ochrana dětí
ZSPOD	Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1: Počty dohod o výkonu pěstounské péče v Centru psychologické pomoci k 31. 12. 2015

Tab. č. 2: Charakteristika respondentů podle splněných kritérií a místa rozhovoru

Tab. č. 3: Charakteristika respondentů dle realizace pěstounské péče na přechodnou dobu

Tab. č. 4: Oblasti v rámci služby doprovázení seřazeny sestupně dle počtu přiřazení hodnoty největší důležitosti

Tab. č. 5: Absolutní četnosti hodnot důležitosti u jednotlivých oblastí podpory

Tab. č. 6: Absolutní četnosti hodnot důležitosti u jednotlivých oblastí podpory u pěti vybraných respondentů s nejdelší praxí výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Tab. č. 7: Evaluační kritéria podpůrných služeb

Tab. č. 8: Srovnání kojeneckých ústavů a pěstounské péče na přechodnou dobu

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Trojboký jehlan náhradní rodiny dle prof. Matějčka

Obrázek 2: Trojúhelník náhradní rodiny dle prof. Matějčka

Obrázek 3: Propojení výzkumného sledování pěstounských rodin s kvalitou poskytování služeb

SEZNAM GRAFŮ

- Graf č. 1: Hodnocení dostupnosti klíčových sociálních pracovníků
- Graf č. 2: Důležitost podpory v oblasti poskytování sociálně-právních informací a rad
- Graf č. 3: Důležitost podpory v oblasti poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy
- Graf č. 4: Důležitost podpory v oblasti doprovodu a při přebírání a předávání dítěte
- Graf č. 5: Důležitost podpory v oblasti vedení dokumentace u přijatého dítěte
- Graf č. 6: Důležitost podpory ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu
- Graf č. 7: Celková spokojenost se službou doprovázení
- Graf č. 8: Hodnocení nejvíce vyhovujícího typu vzdělávání z časového hlediska
- Graf č. 9: Hodnocení nejvíce vyhovující formy vzdělávání
- Graf č. 10: Celkové hodnocení systému vzdělávání
- Graf č. 11: Čerpání krátkodobé respitní péče
- Graf č. 12: Čerpání krátkodobé respitní péče ve vymezených situacích
- Graf č. 13: Zajištění hlídání v rámci čerpání krátkodobé respitní péče
- Graf č. 14: Spokojenost s krátkodobou respitní péčí
- Graf č. 15: Dostatečnost podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou
- Graf č. 16: Počet dětí s využitím služby asistovaného kontaktu
- Graf č. 17: Hodnocení spokojenosti se službou asistovaného kontaktu
- Graf č. 18: Využití služeb odborníků v rámci doprovázející organizace
- Graf č. 19: Spokojenost se službou odborníků v rámci doprovázející organizace
- Graf č. 20: Využití služeb odborníků mimo doprovázející organizaci

SEZNAM LITERATURY A ODBORNÝCH ZDROJŮ

Archeová, C. (2001). *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál.

Autorský kolektiv Rozumu a citu (2014): *Sborník: Praxe novely o sociálně-právní ochraně dětí - s Rozumem a citem*. Praha: Rozum a cit, z. s.

Borg, W. R., Gall, M. D. (1989) cit. podle Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss. Vol 1, Attachment*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (2010). *Vazba*. Praha: Portál.

Brisch, K., H. (2011). *Poruchy vztahové vazby*. Praha: Portál.

Bubleová V., Vránová L., Vávrová A., Frantíková J. (2011). *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Bubleová V., Novák O., Vágnerová M. M., Paleček J., Šmídová-Matoušová O., Vyskočil F. (2014). *Praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek.

Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

Gabriel Z., Novák T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada.

Grohová, J., Bubleová, V., Vávrová, A., Frantíková, J. (2011). *Dítě v náhradní rodině potřebuje i vaši pomoc!* Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.

Hodečková Pecková, J. (2015). Výkon sociálně-právní ochrany dětí pověřenými osobami (1.). *Právo a rodina*, č. 11, s. 19-20.

Ježková, Z. (2015). Každé dítě patří do rodiny. Nebo snad ne? [on-line]. Dostupné dne 3. 11. 2015 z: <http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/-kazde-dite-patri-do-rodiny-nebo-snad-ne-150.html#.VSedCWQ0tfU.facebook>.

- Klimesš, J. (2011). Doplnění k textu „Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti“. In: MPSV. *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti* [on-line]. Dostupné dne 28. 10. 2015 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/15309/PPPDpro_nejmensi_deti.pdf.
- Koluchová J. (1992). *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: MPSV.
- Koluchová, J. (2005). Teoretická východiska pěstounské péče. In Heller, D., Procházková, J., Sobotková, I. (ed.). *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování: sborník příspěvků z konference Psychologické dny Olomouc 2004*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci.
- Kovařík, J. a kolektiv (2004). *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál.
- Krajský úřad Moravskoslezského kraje (2014): Metodické doporučení č. 2/2015 k pěstounské péči na přechodnou dobu v rámci Moravskoslezského kraje.
- Langmeier, J.; Matějček Z. (1981) *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon.
- Langmeier, J.; Matějček Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.
- Lumos (2015). *Pěstounská péče na přechodnou dobu – výsledky průzkumu mezi pěstouny na přechodnou dobu*. Praha: Lumos.
- Macela, M. (2013a). Podrobný výklad některých ustanovení novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. 1. 2013 (1.). *Právo a rodina*, č. 1, s. 1.
- Macela, M. (2013b). Dohody o výkonu pěstounské péče. *Právo a rodina*, č. 7, s. 1-4.
- Macela, M. (2013c). Podrobný výklad některých ustanovení novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. 1. 2013 (4.). *Právo a rodina*, č. 4, s. 9.
- Macela, M. (2013d). Podrobný výklad některých ustanovení novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. 1. 2013 (3.). *Právo a rodina*, č. 3, s. 6-11.
- Macela, M. (2013e). Státní příspěvek na výkon pěstounské péče. *Právo a rodina*, č. 6, s. 1-4.
- Matějček, Z. (1994). *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. a kolektiv (1999). *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. a kolektiv (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

- Matoušek, O., Pazlarová, H. a kol. (2014). *Podpora rodiny*. Praha: Portál.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- MPSV (2009). Metodické doporučení MPSV č. 6/2009 k pěstounské péči na přechodnou dobu [on-line]. Dostupné dne 3. 11. 2015 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/7270/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-6.pdf.
- MPSV (2011). Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti [on-line]. Dostupné dne 28. 10. 2015 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/15309/PPPDpro_nejmensi_deti.pdf.
- MPSV (2013a). Národní strategie ochrany práv dětí a Akční plán k naplnění Národní strategie [on-line]. Dostupné 3. 10. 2015 z <http://www.mpsv.cz/cs/14308>.
- MPSV (2013b). Metodika k pěstounské péči na přechodnou dobu [on-line]. Dostupné 25. 10. 2015 z <http://www.rpp.cz/inpage/metodika-mpsv-k-pppd-brezen-2013/>.
- MPSV (2013c). Informace o postupech spojených s umístováním dětí do pěstounské péče na přechodnou dobu [on-line]. Dostupné 28. 10. 2015 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/14851/umistovani_deti_PPPD.pdf.
- MPSV (2013d). Vzor dohody o výkonu pěstounské péče [on-line]. Dostupné 14. 11. 2015 z <http://www.mpsv.cz/cs/14503#5>.
- MPSV (2013e). Informace k dohodám o výkonu pěstounské péče a správním rozhodnutím upravujícím práva a povinnosti podle § 47a odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění [on-line]. Dostupné 14. 11. 2015 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/15306/informace_dohody.pdf.
- MPSV (2014). Instrukce náměstkyně ministryně pro ochranu práv dětí a sociální začleňování č. 14/2014 [on-line]. Dostupné 18. 3. 2016 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/19830/Ins_14_2014.pdf.
- MPSV (2015a). Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti [on-line]. Dostupné 19. 2. 2016 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/21721/optimalizace_rizeni.pdf.

- MPSV (2015b). Analýza fungování institutu dohod o výkonu pěstounské péče v ČR [on-line]. Dostupné 24. 2. 2016 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/21394/Analyza_vykon_PP.pdf.
- Nadační fond J&T (2015a). *Na cestě ke specializaci pěstounské péče*. Praha: Nadační fond J&T.
- Nadační fond J&T (2015b). *Praktický průvodce doprovázením pěstounské péče*. Praha: Nadační fond J&T.
- Nožířová, J. (2012). „Narodit se do rodiny“, projekt Středočeského kraje. *Právo a rodina*, č. 7, s. 23.
- Občanský zákoník*. Zákon č. 89/2012 Sb. v účinném znění ke dni 3. 10. 2015.
- Pemová, T., Ptáček, R. (2012). *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada Publishing.
- Petrusek, M.; Vodáková, A.; Maříková, H. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- Pokorná, P., Vávrová, A., Frantíková, J., Vančáková, M., Řeháková, K., Chaloupková, L. (2012). *Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s.
- Ptáček, R., Kuželová, H., Čeledová, L. (2011). *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Praha: MPSV.
- Reichel, J. (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing.
- Remr, J. (2013). Srovnání vybraných přístupů k realizaci evaluací. *Evaluační teorie a praxe*, č. 1, s. 29 - 52.
- Rossi, P. H., Freeman, H. E. (1993) cit. podle Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- RPP (nedatováno). Jaké jsou hlavní výhody PPPD? [on-line]. Dostupné dne 3. 11. 2015 z <http://www.rpp.cz/inpage/proc-je-pppd-tak-dulezita/>.
- Rychlík, D. (2015). Systém ochrany ohrožených dětí v ČR aneb v procesu měnícího se paradigmatu. *Sociální práce*, č. 2, s. 3-6.

- Salačová, L. (25. 2. 2014). Tisková zpráva: Pěstounská péče na přechodnou dobu v praxi. Praha: Rozum a cit [on-line]. Dostupné dne 3.10.2015 z http://www.rozumacit.cz/zs/file_tiskove_zpravy/Tiskova_zprava_PPPD_25.2.2015.pdf.
- Semerádová, M. a kol. (2012). *Metodika zprostředkování kontaktu dítěte s vlastní rodinou*. Chrudim: Amalthea.
- Semerádová, M., Černá, R., Zachařová, B. (2013). *Metodika doprovázení. Podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče*. Chrudim: Amalthea.
- Smolíková, V. (2014). *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Ostrava: Key publishing.
- Sobotková, I. (2001). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- Sobotková, I. (2003). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. MPSV: Praha.
- Sobotková, I. (2012). *Průvodce rodičovstvím*. Břeclav: Adamira s.r.o.
- Smutek, M., Kappl, M. et eds. (2006). *Proměny klienta služeb sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Svoboda, P. (2012). *Metodologie kvantitativního speciálněpedagogického výzkumu*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Švaříček, R., Šed'ová, K. a kol. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Úmluva o právech dítěte. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o sjednání úmluvy o právech dítěte. In: *Sbírka zákonů*. 8. 4. 1991, částka 22 [on-line]. Dostupné 25. 10. 2015 z [file:///C:/Users/User/Downloads/sb022-91%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/sb022-91%20(1).pdf).
- Vágnerová M. M. (2012). *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Veselý, A., Nekola, M. (2008). *Analýza a tvorba veřejných politik - Přístupy, metody a praxe*. Praha: Slon.
- Vránová L. (2011). *Sociálně-právní analýza přechodné pěstounské péče v České republice*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Vyskočil, F. (2014). Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice. [on-line]. Dostupné 11. 10. 2015 z http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Projekty/Pravni_uprava_nahr_pee_v_R_2014_web.pdf

Vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Vyhláška č. 473/2012 Sb. v účinném znění ke dni 3. 10. 2015. Citováno dle ASPI.

Zákon, kterým se mění zákon č. 359 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Zákon č. 401/2012 Sb. v účinném znění ke dni 3. 10. 2015.

Zákon o pěstounské péči. Zákon č. 50/1973 Sb., v platném znění do 31. 3. 2000. Citováno dle ASPI.

Zákon o rodině. Zákon č. 94/1963 Sb., v účinném znění do 31. 12. 2013. Citováno dle ASPI.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon č. 359/1999 Sb., v účinném znění ke dni 3. 10. 2015.

Zezulová, D. (2012). *Pěstounská péče a adopce.* Praha: Portál.

SEZNAM PŘÍLOH

Příl. 1: Děti v pěstounské péči na přechodnou dobu a související psychologické aspekty

Příl. 2: Srovnání kojeneckých ústavů a pěstounské péče na přechodnou dobu

Příl. 3: Vzor dohody o výkonu pěstounské péče – specifické pro pěstounskou péči na přechodnou dobu

Příl. 4: Seznam subjektů pověřených k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče

Příl. 5: Baterie výzkumných otázek k rozhovoru

Příl. 6: Dotazník

Příl. 1: Děti v pěstounské péči na přechodnou dobu a související psychologické aspekty

Základní psychické potřeby dětí

Tímto tématem se u nás zabývali autoři J. Langmeier a Z. Matějček ve své knize z roku 1963 s názvem „Psychická deprivace v dětství“. Jako první vytvořili koncepci psychické deprivace na základě víceúrovňového pojetí psychických potřeb, jež doznala významu v mezinárodním měřítku (Koluchová, 2005). Autoři vymezují základní psychické potřeby, jež by měly být u dítěte v náležité míře a v pravý vývojový čas uspokojeny (2011²⁰):

1. *Potřeba celkové vnější stimulace* čili přísunu podnětů v určitém množství, kvalitě a proměnlivosti, kdy uspokojení této potřeby vede organismus k aktivitě. Tato potřeba je základní od prvních dnů života dítěte.
2. *Potřeba vnější smysluplné struktury* tedy potřeba mít v podnětech z vnějšího světa řád, smysl a stálost, kdy uspokojení této potřeby umožňuje dítěti se učit, nabývat zkušenosti, přizpůsobovat se životním podmínkám aj.
3. *Potřeba specifického sociálního objektu* čili potřeba být v interakci s matkou či jiným sociálním objektem, který se stává reprezentantem a zástupcem celého světa, a se kterým se dítě váže specifickým, těsným, stabilním poutem. Tuto potřebu lze nazvat také jako potřeba citového připoutání, lásky, potřeba attachmentu (tento pojem bude vysvětlen dále v textu), která je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání osobnosti dítěte.
4. *Potřeba osob nesociálního významu* neboli potřeba identity, kdy se projeví úsilí o aktivní vztah k sobě samému jako nositeli a zdroji vši této aktivity uprostřed světa a v poměru k světu. Z dítěte závislého na interakci s matkou se postupně stává autonomní jedinec, který samostatně zvládá aktivity a potřebuje potvrzení své identity ve světě věcí a lidí.

Koluchová (2005) používá zkrácenou a vystihující terminologii potřeb, a sice potřeby senzoričké, kognitivní, emoční a sociální. Matějček (1994, s. 38) později z potřeb sociálních vyčlenil pátou *potřebu otevřené budoucnosti, naděje a životní perspektivy*, která umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života.

²⁰ 4. vydání jmenované knihy.

Ze jmenované knihy a poté i z dalších výzkumů autorů vyplývá, že dítě nutně potřebuje ke svému zdravému vývoji funkční rodinu, která uspokojuje jeho základní psychické potřeby. Tou rodinou nutně nemusí být rodina biologická, ale také náhradní.

Přínosné jsou závěry výzkumu, který probíhal v letech 2010-2011 za podpory MPSV, jehož cílem bylo zmapování vývoje dětí a jejich potřeb v náhradní rodinné a výchovné péči (Ptáček, Kuželová, Čeledová, 2011)²¹. Z výzkumu vyplynulo, že ústavní výchova má v raném věku klíčový vliv na kognitivní vývoj a významně zasaženou oblastí je i vývoj socioemoční. 30% dětí umístěných do náhradní institucionální péče se rovněž potýká s emočními a vývojovými poruchami a poruchami chování, v souvislosti s možným výskytem posttraumatické stresové poruchy u těchto dětí je možný také zvýšený výskyt pozdějších závislostí. Zpomalení v psychickém vývoji dětí souvisí také s vývojem tělesným, kdy u těchto dětí dochází ke zpomalení růstu a nižší tělesné hmotnosti. Objevují se i fyzické obtíže, snížená imunita a nižší odolnost vůči zátěžím. Roli samozřejmě hraje délka času stráveného v ústavní péči.

Psychická deprivace v dětství

První knižní práce k tématu psychické deprivace v dětství v naší zemi vyšla v roce 1963 v díle již zmíněných autorů, J. Langmeiera a Z. Matějčka, které lze v tomto směru dnes již považovat za klasiky. V jejich monografii (2011, 4. doplněné vydání) se snaží vymezit pojem psychická deprivace, přičemž zmiňují různé autory a jejich pohledy, různé země apod. Autoři nicméně po svých úvahách vyjadřují tuto definici (Langmeier, Matějček, 2011, s. 26): „*Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouho dobu.*“ Takto široce vymezenou definici lze aplikovat na různé životní situace dětí, ať už vyrůstaly v ústavu či v dysfunkční rodině. Nutno také zmínit, že každé dítě je individuum a na danou specifickou situaci reaguje různě a může mít různě silné projevy. Citová deprivace je pojmem v užším pojetí a chce zdůraznit nedostatek jedné z psychických potřeb, a sice citové vřelosti a lásky (Tamtéž, 2011, s. 23).

K tomuto tématu byl v roce 1963 natočen film s názvem „Děti bez lásky“²², kde vystupuje a problematiku vysvětluje sám pan prof. Matějček. Film je analýzou příčin

²¹ Publikace je dostupná na stránkách MPSV, kde se lze podrobně seznámit s celým výzkumem a jeho závěry - http://www.mpsv.cz/files/clanky/13150/nahradni_pece.pdf.

²² Film je dostupný z: <http://gloria.tv/media/WPc2mW9hP4G>.

deprivačního syndromu malých dětí, které vyrůstaly v ústavech či pobývaly od raného období v jeslích (i týdenních). Trend doby byl výchovu dětí kolektivizovat. Film byl proto nejprve zakázán Svazem žen, později však vyvolal širokou diskusi, která nakonec vedla k prodloužení mateřské dovolené a zákazu noční práce žen. Poselství dokumentu neztrácí na naléhavosti ani dnes, po padesáti letech od jeho vzniku.

Velmi významně se tímto tématem v souvislosti s náhradní rodinnou péčí zabývala Jarmila Koluchová, která se od 60. let minulého století podílela na mnohých výzkumech, spolupodílela se na konferencích o náhradní rodinné péči²³ a je autorkou významných publikací. Navázala v tomto smyslu na Langmeiera a Matějčka a potvrdila jejich závěry (Koluchová, 1992, s. 19), že psychická deprivace představuje vážné narušení psychického vývoje a může se projevit v celé struktuře osobnosti, v chování, v sociálním začlenění, v postojích, v životní orientaci a v hierarchii hodnot.

Projevy psychické deprivace

Za citlivý ukazatel deprivačního poškození je považována řeč kdy předpokladem normálního vývoje řeči u kojenců a batolat je individuální kontakt s mateřskou osobou, kladné citové ladění a smysluplnost okolního světa. Tyto předpoklady jsou omezeny v ústavním prostředí, v některých dysfunkčních rodinách, a tam, kde je dítě izolováno, mohou zcela chybět. Děti psychicky deprivované mohou mít na svůj věk řeč málo vyvinutou, řeč může být kvantitativně odlišná atd. Psychická deprivace se u dětí útlého věku projevuje opožděním celého psychomotorického vývoje a opoždění jemné motoriky přetrvává až do začátku školní docházky. Další projevy jsou např. povrchnost a nediferencovanost citů, sociálních vztahů, nápadnosti v chování, obtíže v sociálním začlenění, neadekvátní sebevědomí a sebehodnocení, nedostatek kladných citových vazeb nebo posunutá hierarchie hodnot. Dalším významným znakem je školní nezralost dětí, horší prospěch než odpovídá jejich dispozicím (Koluchová, 1992).

Zezulová (2012) popisuje nejčastější specifika ve výchově dětí s ústavní deprivací, typické projevy v chování a připojuje také své vlastní zkušenosti v péči o přijaté děti i možnosti a rady, jak reagovat. Jsou to např. typické deprivační projevy - usínací rituály (házení hlavou ze strany na stranu, cucání palce apod.), emoční nestabilita, která může přecházet až v agresivitu vůči lidem a věcem. Dále účelové chování až fabulace, někdy až patologický vztah k jídlu (pro dítě často náhradní způsob uspokojování potřeb), vztah

²³ První konference byla uspořádána katedrou psychologie pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci po záštitou MPSV v červnu 1979 (Koluchová J., 1992, s. 8).

k věcem a celkově postoj k hodnotám, „trestání“ pěstounů, projevy emoční nestability, afektivní chování, sebepoškozování, krádeže, lži a podvádění, vztah k hygieně nebo bezvýběrové kontakty s ostatními lidmi. Tyto projevy mohu v rámci své praxe při práci s pěstounskými rodinami potvrdit.

Náprava psychické deprivace

„Těžké a dlouho trvající deprivace působí v psychické struktuře dítěte zpravidla hluboké změny, které mohou být trvalé. Čím mladší je dítě a čím déle deprivace trvá, tím menší je naděje, že bude možno následky beze zbytku odstranit.“ (Langmeier, Matějček, 2011, s. 310).

Protože klinické obrazy deprivace jsou rozmanité a podmínky, za nichž se utvářejí rozdílné, je nutno přistupovat při výchově a léčbě každého dítěte individuálně a vycházet z úplného rozboru životních podmínek a z podrobné znalosti somatického a psychického stavu dítěte. Autoři jsou toho názoru, že nelze stanovit hranici, za kterou by pokusy o nápravu byly zcela zbytečné (Langmeier, Matějček, 2011, s. 310). Zde mne napadá spojitost s neomezením věkové hranice dětí pro jejich umístění do pěstounské péče na přechodnou dobu. Langmeier a Matějček navázali na vydefinované čtyři úrovně psychických potřeb a stejně tak vydefinovali čtyři úrovně náprav. Konkrétně je to reaktivace, redidaxe, reedukace a resocializace (Tamtéž). Důraz kladou zejména na prevenci.

Před rokem 1970 převládal názor o ireparabilitě²⁴ psychické deprivace, zvláště v oblasti citové a sociální (Koluchová, 1992, s. 43). První vědecké pokusy o výzkum možné nápravy psychické deprivace u dětí probíhaly od roku 1971 při vyšetřování dětí z dětských domovů a hlavně pak při sledování dětí v pokusně organizované pěstounské péči. Experiment jasně ukázal, že deprivace poškození je napravitelné, i když vzniklo v útlém věku, a že dochází k urychlení vývoje dítěte, zejména po dobu prvního roku jeho pobytu v pěstounské péči. Čím bylo dítě mladší, tím byl vzestup výraznější. Experiment dále ukázal, že během druhého, případně třetího roku se vyrovnával deficit inteligence, podmíněný deprivací a opoždění v řeči. Trvalost nápravy i velmi hlubokého deprivace poškození se při výzkumu prokázala i u osob v adolescenci a rané dospělosti. Jako nejvýznamnější a rozhodující činitel pro nápravu se projevila vhodná náhradní rodina,

²⁴ Ireparabilita = nenapravitelnost

která uspokojovala psychické potřeby dítěte, a to rovněž dodatečně, a to za podpory odborníků (Koluchová, 1992, s. 79).

Velice důležitá je důkladná diagnostika deprivovaných dětí. Jak uvádí Koluchová (1992), nezbytná je kombinace podrobné anamnézy dítěte, vyšetření dítěte (a to opakovaně) s použitím klinických metod (kdy je podstatná správná interpretace výsledků a jejich integrace v diagnostickém závěru) spolu se zhodnocením celé osobnosti dítěte v jeho konkrétních životních podmínkách. Diagnostický závěr by měl mít prognostický charakter a měl by umožňovat vyvození vhodných opatření výchovných, léčebných, sociálních, právních atd.

Teorie attachmentu

Teorie attachmentu neboli teorie citové vazby (nebo také teorie citového připoutání) byla poprvé formulována v roce 1969 a patří dodnes mezi nejvlivnější ve vývojové psychologii. Jejím autorem je anglický vývojový psychoanalytik a dětský psychiatr John Bowlby, za spoluautorku je označována psycholožka Mary Ainsworth.

Bowlby dokázal spojit poznatky deprivace s poznatky moderní etiologie, vědy o chování zvířat v přirozených podmínkách. Ve svých výzkumech zjistil, že citový vztah ke „svým“ lidem (čili přímým blízkým pečovatelům, což nemusí být nutně biologická matka či otec) se nezakládá na tom, že tito lidé mu působí nějakou příjemnost (např. že jej nakrmí), ale na tom, že tito lidé dítěti zajišťují pocit bezpečí a jistoty (Matějček, 1994).

K dětskému citovému přilnutí dochází podle jmenované teorie působením vrozeného systému v mozku, který organizuje motivační, emoční a paměťové procesy ve vztahu k významným pečujícím osobám. Základní vzorec attachmentu spočívá v hledání fyzického a emočního uspokojení a ochrany před ohrožením. Dítě začne hned po porodu projevovat své potřeby (např. hlad, zima, bolest), a proto začne plakat (natahovat ručičky k matce aj.), což je projev tzv. vazbového chování. Toto chování je aktivováno právě v situacích stresu, emocionální zátěže nebo reálně či subjektivně pociťovaného ohrožení. Pozorný a vnímavý rodič se velmi brzy naučí rozeznávat, co dítě potřebuje (tedy signály dítěte), pozná příčinu pláče a snaží se potřeby dítěte naplňovat tak, jak potřebuje. Dítě má pocit uspokojení, cítí se příjemně. Dítě postupně získává jistotu, že pokud něco potřebuje, je tu někdo, kdo mu pomůže a tím se rozvíjí jeho smysl pro důvěru a oddanost k osobě, která je mu nejbližší. Takto si dítě buduje pouto, citové připoutání k mateřské osobě a vytváří si bezpečnou vazbu. Bowlby považuje potřebu člověka vytvořit si *bezpečnou a jistou citovou vazbu* s pečovatelem za jednu ze základních potřeb člověka. Zdravé vazby

stimulují intelektuální rozvoj a formování identity. Výzkum Bowlbyho ukázal zásadní fakt, že silný vztah dítě - pečovatel je nejen důležitý, ale přímo kritický pro přežití a zdravý vývoj dětí. Pro citové připoutání je nejdůležitější první rok a první tři roky nejzásadnější, protože schopnost „připoutání se“ je největší právě do dvou až tří let dítěte. Zážitky z těchto vztahů celoživotně nastavují způsob navazování a udržování klíčových vztahů a tedy i schopnost k nim. (Bowlby, 1969). Pokud je však chování pečující osoby vyhybavé či nekonzistentní a nedochází k uspokojení potřeby dítěte, vzniká porucha attachmentu. Důkazem jsou také neurologické výzkumy, kdy na snímku CT mozku²⁵ dítěte, které je nepřipoutané, je zřetelně vidět, že spoje se v mozku dostatečně nerozvinuly, oproti CT mozku zdravého dítěte.

Mary Ainsworth (Bowlby, 1969) dle svých výzkumů dětí v raném věku²⁶ odlišila 3 typy vazeb. *Bezpečné přimknutí* čili zdravý typ attachmentu znamená, že dítě se může absolutně spolehnout na svého pečovatele. Pokud pečovatel odchází, dítě projevuje negativní emoce, po jeho příchodu a utišení se dítě zklidní. U *úzkostného vyhybavého přimknutí* se po odchodu pečovatele u dítěte projevují negativní emoce jen minimálně, po návratu dítě neprojevuje radost a vyhybá se aktivnímu kontaktu. Dítě se jeví nezávislé, naučilo se očekávat, že pečovatel pravděpodobně nebude adekvátně reagovat na jeho potřeby a neposkytne mu podporu, dítě se tak vyhybá odmítnutí. *Úzkostné ambivalentní přimknutí* vypadá tak, že dítě reaguje na odchod pečovatele velmi intenzivně a i při jeho návratu se nechá jen těžce utiřit, střídavě vyjadřuje hněv a náklonnost v kontaktu s pečovatelem. Reakce pečovatele jsou pro dítě těžko předvídatelné. Dodatečně byl připojen čtvrtý typ - *dezorganizovaná citová vazba*, kdy se u dítěte projevují neobyčejné způsoby chování, např. dítě se přibližuje k matce a těsně před tělesným kontaktem uhne a změní aktivitu. Tento typ vazby je častý u dětí zanedbávaných, týraných, zneužívaných nebo dětí vystavených časté změně vychovatelů.

Co je v souvislosti s pěstounskou péčí na přechodnou dobu významné, je tvrzení Mary Ainsworth, že téměř od samého začátku mají děti více než jednu postavu, k níž zaměřují své vazebné chování. K těmto postavám se dítě nechová stejně, úlohu hlavní vazebné postavy mohou zastoupit i jiní lidé než biologická matka (Bowlby, 2010, s. 263).

²⁵ CT = Computed Tomography - česky počítačová tomografie

²⁶ Autorka vyvinula standardizovaný test „Strange Situation Test“, kdy je dítě v místnosti s matkou, po nějaké chvíli matka odchází a pak se vrací, sledují se reakce dítěte na obě situace.

Uplatněním poznatků teorie vztahové vazby se zabýval autor K. H. Brisch (2011), který ve své monografii mj. popisuje psychoterapii založenou na vztahové vazbě, čili jak se dá narušená vazba léčit.

Příl. 2: Srovnání kojeneckých ústavů a pěstounské péče na přechodnou dobu

Tab. č. 8: Srovnání kojeneckých ústavů a pěstounské péče na přechodnou dobu

Specifika péče	KOJENECKÝ ÚSTAV		PĚSTOUNSKÁ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU	
		Následek		Následek
Intenzita kontaktu dospělého s dítětem	nedostatečná	opožďení vývoje ve všech oblastech	dostatečná	podpora vývoje ve všech oblastech
Individuální péče	nedostatečná, jen v některých případech, omezený čas na jedno dítě	opožďení vývoje ve všech oblastech	dostatečná	podpora vývoje ve všech oblastech
Vztahy	nemožnost zažít oboustranné vzájemné vztahy dítěte s dospělým	opožďení v socioemočním vývoji	podpora vzájemných vztahů dítěte a dospělého	podpora socioemočního vývoje, poskytnutí pocitu bezpečí, citového zázemí
Variabilita a intenzita podnětů	nedostatečná	opožďení intelektového a motorického vývoje	dostatečná	podpora intelektového a motorického vývoje
Charakter prostředí	ústavní	omezená podpora vývoje na zajištění základních biologických potřeb	rodinná struktura	podpora socioemočního vývoje, chápání rodinné struktury, pocitu bezpečí

Zdroj: MPSV (2009, s. 23)

Příl. 3: Vzor dohody o výkonu pěstounské péče – specifické pro pěstounskou péči na přechodnou dobu

Dohoda o výkonu pěstounské péče

uzavřená podle ustanovení § 47b zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a zákona č. 89/2012 Sb. občanský zákoník

Osoba v evidenci:

..... (dle rozhodnutí KÚ)

Nar.:..... a, bytem,

číslo účtu: xxx

(dále jen „osoba v evidenci“)

a

Centrum psychologické pomoci p. o.

se sídlem Na Bělidle 815, Karviná

zastoupené PaedDr. Zdeňkem Moldrzykem, ředitelem

(dále jen „CPP“)

uzavírají tuto dohodu:

I.

Rozsah dohody

1. Osoba v evidenci bude na základě rozhodnutí soudu poskytovat pěstounskou péči na přechodnou dobu výlučně dítěti/dětem uvedeným v soudním rozhodnutí vydaným na základě návrhu příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. S rozhodnutím soudu osoba v evidenci bezodkladně a prokazatelně seznámí CPP.
2. Touto dohodou se upravují podrobnosti výkonu práv a povinností osoby v evidenci při péči o svěřené děti.
3. Strany dohody souhlasně prohlašují, že tato dohoda bude vždy respektovat individuální plány ochrany dětí (dále jen IPOD), které budou osobě v evidenci rozhodnutím soudu svěřeny do pěstounské péče na přechodnou dobu a zavazují se respektovat aktualizace IPOD i v budoucnu a spolupracovat na plnění opatření, které se jich budou týkat.
4. Osobou pověřenou jednat za CPP o ustanoveních čl. II této dohody je, přičemž CPP může na základě vlastních provozních podmínek pověřením tuto osobu změnit. O této situaci CPP bezodkladně informuje osobu v evidenci.
5. Osoba v evidenci se může na pracovníka CPP uvedeného v bodě 4. kontaktovat telefonicky, e-mailem nebo osobně v běžné provozní době CPP. Mimo tuto dobu má osoba v evidenci možnost využít nonstop kontaktu prostřednictvím služby provozované CPP – Linka důvěry a s pracovníkem na tomto pracovišti řešit svou naléhavou situaci, která nesnese odkladu. Pracovníky Linky důvěry je možné kontaktovat telefonicky na číslech 596 318 080 nebo 777 499 650, případně je možné volat také přes Skype: linka.duvery.karvina.

II.

Práva osoby v evidenci

1. V případě, že na straně osoby v evidenci nastane některá z překážek zajištění osobní péče o svěřené děti uvedená v § 47a odst. 2 písm. a) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, tj.:
 - Situace dočasné pracovní neschopnosti nebo nutnost ošetřování osoby blízké, a přitom není možno, aby povinnosti osoby pečující převzal nebo se na nich podílel manžel, partner žijící s osobou pečující v rodinné domácnosti (§ 885 Zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník)
 - Narození vlastního dítěte
 - Úmrtí osoby blízké

- Vyřizování nezbytných osobních záležitostí (zdravotní vyšetření, povinnost účasti na jednání vyplývající z právního předpisu – podání vysvětlení, předvolání)
- zavazuje se CPP zajistit osobě v evidenci na základě její žádosti a po dohodě s ní, zohledňující věk dítěte, jeho rozumovou vyspělost, zdravotní stav, případně další okolnosti, nezbytnou a časově přiměřenou pomoc v zajištění osobní péče o svěřené děti.
2. Pomoc dle bodu 1. bude zajištěna prostřednictvím CPP způsobem, který bude dohodnut mezi osobou v evidenci a CPP.
 3. Osoba v evidenci požádá prokazatelným způsobem osobu uvedenou v čl. I. bod 4 o poskytnutí pomoci dle čl. II. bodu 1. a CPP bezodkladně potvrdí přijetí žádosti. Do 24 hodin od přijetí žádosti dohodne s osobou v evidenci způsob poskytnutí pomoci, místo, počátek a konec poskytnutí pomoci a případnou úhradu poskytnutých služeb. Pokud nedojde k dohodě o poskytnutí pomoci, má se za to, že osoba v evidenci pomoc dle této dohody nepožaduje.
 4. CPP se zavazuje, že poskytne osobě v evidenci pomoc se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti dle čl. I., bod 1. starší 2 let, která je přiměřená věku dítěte/děti a jeho/jejich zájmu, v rozsahu 14 kalendářních dnů v kalendářním roce (dále respitní péče), přičemž strany se dohodly, že preferovaným obdobím této respitní péče je období, kdy osoba v evidenci nemá v pěstounské péči na přechodnou dobu dítě/děti dle čl. I. bod 1. nebo pak období letních školních prázdnin.
 5. Žádost o čerpání respitní péče v rozsahu do 3 kalendářních dnů uplatní osoba v evidenci u CPP prostřednictvím osoby uvedené v čl. I. bod 4. nejpozději 1 měsíc před plánovaným začátkem čerpání respitní péče.
 6. Žádost o čerpání respitní péče v rozsahu nad 3 kalendářní dny uplatní osoba v evidenci u CPP prostřednictvím osoby uvedené v čl. I. bod 4. nejpozději 3 měsíce před plánovaným začátkem čerpání respitní péče.
 7. Způsob, místo, počátek a konec poskytnutí pomoci dle bodů 5. a 6. a úhrada poskytnutých služeb bude dohodnut mezi osobou v evidenci a CPP nejpozději 1 měsíc před jejím poskytnutím.
 8. V případě, že mezi osobou v evidenci a osobou uvedenou v čl. I. bod 4. dojde k rozporu v ujednáních dle bodu 7., dohodly se strany této dohody, že pověřují rozhodnutím ředitele CPP a budou jej respektovat. Neplnění tohoto ustanovení může být pokládáno za situaci dle čl. IV. bod 2. A/
 9. Nevyčerpaná respitní péče se nepřevádí do následujícího roku.
 10. CPP zajistí na požádání osoby v evidenci psychologickou, terapeutickou nebo sociálně-právní pomoc alespoň jednou za 6 měsíců **bezplatně** v případě, že bude tato pomoc poskytnuta pracovníky CPP.
 11. Pomoc dle bodu 10. zajistí CPP na požádání osoby v evidenci případně u jiných subjektů, které jsou uvedené služby oprávněny poskytovat, avšak termíny konzultací si zabezpečí osoba v evidenci sama a způsob případné úhrady bude dohodnut s CPP.
 12. CPP poskytne osobě v evidenci **bezplatně** odborné poradenství v oblasti sociálně-právní, výchovy a potřeb dítěte, psychologických aspektů náhradního rodičovství.
 13. CPP zajistí osobě v evidenci **bezplatně** možnost splnění povinnosti zvyšování znalostí a dovedností dle čl. III., bod 3. s výjimkou úhrady cestovních nákladů osoby v evidenci. V případě požadavku osoby v evidenci na samostatně vybrané vzdělávání dle čl. III. bod 3. musí být toto prokazatelně odsouhlaseno CPP.
 14. CPP poskytne **bezplatně** přiměřenou a předem dohodnutou pomoc osobě v evidenci v plnění povinnosti vyplývajících z ustanovení čl. III., bod 2. ve smyslu spolupráce při naplňování individuálního plánu ochrany dítěte, případně dle možností CPP zajištění asistence a místa pro uskutečňování styku dítěte/děti dle čl. I., bod 1. s oprávněnými osobami a v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte nebo rozhodnutím soudu.
 15. CPP umožní na požádání osoby v evidenci a po dohodě o četnosti a případné finanční úhradě osoby v evidenci absolvování supervizních setkání v rozsahu 2x za rok v celkovém rozsahu 4 hodiny.
 16. CPP může po dohodě s osobou v evidenci o způsobu, četnosti, rozsahu a finanční úhradě zprostředkovat příp. samo **bezplatně** poskytnout další odborné služby zaměřené na plnění individuálního plánu ochrany dítěte/děti dle čl. I. bod 1.

17. Osoba v evidenci má právo na bezplatnou intenzivnější službu doprovázení zejména v období po přijetí dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a v období přechodu dítěte z této péče, a to formou telefonických, e-mailových či osobních konzultací.
18. Osoba v evidenci má právo nahlížet do své spisové dokumentace vedené klíčovým pracovníkem.
19. Osoba v evidenci má právo na zachování mlčenlivosti ze strany CPP ve věcech souvisejících s touto dohodou, s výjimkou informování příslušného OSPOD, soudu nebo případů, kdy je zákonem uložena oznamovací povinnost.
20. Osoba v evidenci má právo seznámit se s obsahem zprávy o průběhu výkonu pěstounské péče a sdělovat k ní své připomínky. Klíčový pracovník uvedený v článku I. bodu 4 je povinen jednou za 6 měsíců tuto zprávu písemně zpracovat a zaslat na vědomí příslušnému OSPOD.
21. Osoba v evidenci má právo ze závažných důvodů požádat o změnu klíčového pracovníka uvedeného v článku I. bodu 4. Žádost se podává písemně vedoucímu příslušné poradny. Pokud tuto změnu provozní podmínky pracoviště neumožňují, žádosti nemusí být vyhověno.
22. Osoba v evidenci má právo požádat CPP o specifickou pomoc a podporu v případě, že pečuje o dítě se zdravotním handicapem. CPP dle možností poskytne tuto podporu v souladu se zákonnou legislativou.

III.

Povinnosti osoby v evidenci

1. Osoba v evidenci se zavazuje spolupracovat při plnění individuálního plánu ochrany dítěte/děti dle čl. I. bod 1., jakož i spolupracovat při tvorbě a aktualizacích tohoto plánu. Osoba v evidenci se dále zavazuje spolupracovat při plnění plánu výkonu pěstounské péče, jakož i při tvorbě a aktualizacích tohoto plánu.
2. Osoba v evidenci se zavazuje, že bude v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožní styk rodičů s dítětem umístěným v pěstounské péči na přechodnou dobu, pokud soud nestanoví jinak.
3. Osoba v evidenci se zavazuje, že si bude zvyšovat odborné znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o děti v rozsahu 24 hodin v období 12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců.
4. Osoba v evidenci se zavazuje spolupracovat s CPP při sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče v souladu s § 47b odst. 5 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, tzn., že se osoba v evidenci zavazuje, že umožní CPP sledovat v minimálním rozsahu 1x za dva měsíce naplňování této dohody, osobní styk s osobou v evidenci a s dětmi dle čl. I. bod 1. např. návštěvami v rodině a bude CPP bez zbytečného odkladu informovat o všech podstatných skutečnostech a změnách rozhodných pro výkon péče o svěřené děti, a to nejpozději do 3 dnů od jejich vzniku.
5. Osoba v evidenci tímto vyslovuje svůj souhlas se zpracováním (tím se rozumí zejména shromažďování, ukládání na nosiče, používání, uchovávání, třídění a předávání) vlastních osobních a citlivých údajů a údajů dětí dle čl. I. bod 1. CPP pro účely spojené s naplňováním této dohody. Zpracovávají jsou osobní údaje požadované zákony č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a č. 108/2006, Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, potřebné pro daný typ poskytovaných služeb. Osoba v evidenci vyslovuje podpisem této dohody rovněž souhlas, aby CPP poskytlo její osobní údaje třetím osobám oprávněným k provádění činností dle zákonů uvedených v tomto bodě. Tento souhlas se poskytuje na období trvání této dohody.
6. Osoba v evidenci se zavazuje, že při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu bude dodržovat aktuálně platné metodické doporučení krajského úřadu Moravskoslezského kraje k výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu v rámci Moravskoslezského kraje.
7. Osoba v evidenci se zavazuje, že bude dbát na ochranu osobních a citlivých údajů získaných v souvislosti s přijatým dítětem dle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů. Osoba v evidenci se zavazuje zachovávat mlčenlivost o skutečnostech souvisejících s ochranou svěřeného dítěte.

IV.

Výpověď dohody

1. Tuto dohodu může vypovědět osoba v evidenci bez udání důvodů.
2. CPP může vypovědět tuto dohodu
 - A/ pro závažné a opakované porušování povinností osoby v evidenci, vyplývající z této dohody zvláště čl. III.
 - B/ pro opakovanou nespolupráci osoby v evidenci při naplňování této dohody, přičemž na tuto situaci CPP prokazatelně osobu v evidenci upozorní
3. Tato dohoda může být vypovězena na základě dohody obou stran.
4. Strany dohody mají povinnost bez zbytečného odkladu informovat příslušný obecní úřad v místě trvalého pobytu osoby v evidenci o skutečnosti vypovězení dohody.
5. Výpovědní lhůta skončí nejpozději uplynutím 30 dnů ode dne, kdy byla výpověď doručena druhé smluvní straně, ne však dříve, než bude uzavřena nová dohoda o výkonu pěstounské péče nebo nabude právní moci rozhodnutí příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností nahrazující dohodu o výkonu pěstounské péče.

V.

Závěrečná ustanovení

1. Tato dohoda se vyhotovuje ve třech stejnopisech, z nichž každá smluvní strana obdrží jeden stejnopis a třetí je určen pro příslušný úřad práce.
2. Dohoda nabývá platnosti dnem podpisu oběma smluvními stranami.
3. Ustanovení této dohody se mohou měnit pouze formou písemného dodatku podepsaného oběma smluvními stranami.
4. Smluvní strany prohlašují, že si tuto dohodu před jejím podpisem přečetly a textu rozumí, že byla uzavřena po vzájemném ujednání podle jejich pravé a svobodné vůle, určitě, vážně a srozumitelně, nikoliv v tísní za nápadně nevýhodných podmínek. Na důkaz souhlasu se zněním dohody připojují obě smluvní strany své podpisy.

Vdne

Osoba v evidenci

CPP

Příl. 4: Seznam subjektů pověřených k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče

Název organizace	Místo výkonu
Centrum psychologické pomoci, p. o.	Bruntál, Opava, Karviná, Ostrava, Frýdek Místek, Nový Jičín
Dětské centrum Domeček, p. o.	Ostrava
Sociální služby města Havířov -Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy	Havířov
Bunkr – klub mladých, o.p.s.	Třinec, Nový Jičín, Bohumín
Slezská diakonie – Poradna pro rodinu Havířov	Moravskoslezský a Zlínský kraj
Centrum pro rodinu a sociální péči, o. s.	Ostrava, Opava a Frýdek-Místek
Centrum sociálních služeb Ostrava, o. p. s.	Ostrava
Rodinné a komunitní centrum Chaloupka	Ostrava
Sdružení maminek Sluníčko, o. s.	Karviná, Havířov
Centrum mladé rodiny Bobeš, o. s.	Bohumín
Markéta Sára Kaczorová Pastrňáková	Ostrava, Frýdek-Místek, Opava, Havířov
Elim Opava, o. p. s.	Opava, Hlučín, Vítkov, Bruntál, Kravaře
Charita Frenštát pod Radhoštěm	Frenštát pod Radhoštěm, Frýdek-Místek, Frýdlant nad Ostravicí, Nový Jičín
Vzájemné soužití, o.p.s.	Ostrava, Frýdek-Místek, Karviná, Bohumín, Havířov - Honí Suchá, Nový Jičín
Naše srdce - Amaro Ilo, spolek	Ostrava, Hlučín, Opava, Karviná, Bohumín, Orlová, Havířov, Český Těšín, Vítkov, Kravaře
Dotek, z. s.	Český Těšín
Rodeza, z. s.	Moravskoslezský kraj
Academia Via Familia, o. s.	Ostrava, Nový Jičín, Příbor, Kopřivnice

Zdroj: Informace Krajského úřadu Moravskoslezského kraje

Stav k 31. 12. 2015

Příl. 5: Baterie výzkumných otázek k rozhovoru

Úvodní otázky:

1. Jak dlouho se věnujete PPPD?
2. Máte aktuálně ve své péči svěřené dítě?
3. O kolik dětí celkem jste během trvání PPPD pečovala?

Hlavní otázky:

Kategorie	Otázky k rozhovoru
Služba doprovázení	1. Jak vnímáte přínos služby doprovázení pro Váš každodenní život s přijatými dětmi?
	2. Je pro Vás klíčový pracovník dostupný když potřebujete?
	3. V jakých situacích nebo oblastech je pro Vás při výkonu PPPD podpora klíčového pracovníka užitečná?
	4. Je nějaké období při výkonu PPPD, kdy službu doprovázení využíváte častěji?
	5. Mohla byste pojmenovat slabé a silné stránky služby doprovázení?
	6. Napadají Vás nějaká doporučení pro změny a zlepšení služby doprovázení?
Vzdělávání pěstounů	7. Která forma vzdělávání Vám nejvíce vyhovuje?
	8. Jak vnímáte rozsah povinného vzdělávání (24 hod/rok)?
	9. Jak byste hodnotila dosud absolvované vzdělávací akce?
	10. Využíváte nabídku vzdělávání Vaši doprovázející organizace nebo si hledáte i vzdělávání sama?
	11. Absolvovala jste během trvání Vaši PPPD supervizi?
	12. Navrhla byste nějaká doporučení v systému vzdělávání pěstounů na přechodnou dobu?
Respitní péče	13. Využíváte krátkodobou respitní péči? V jakých situacích?
	14. Jaký typ hlídání přijatých dětí využíváte?
	15. Je finanční příspěvek na respitní péči podle Vás dostačující?
	16. Jak regenerujete své síly v období, kdy nepečujete o přijaté dítě? Využíváte nějaké služby doprovázející organizace?
	17. Máte nějaké návrhy na změny v oblasti respitní péče?
Podpora při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou	18. Jak vnímáte podporu v této oblasti?
	19. Využila jste službu asistovaného kontaktu?
	20. Je podpora v této oblasti pro Vás dostačující?
	21. Čeho si v rámci této podpory nejvíce ceníte?
	22. Doporučila byste nějaké změny pro rozvoj této služby?
Služby odborníků	23. Využila jste během trvání PPPD služeb a podpory jiných odborníků než Vaši klíčové pracovnice? Jakých?
	24. V čem jste potřebovala podporu a pomoc?
	25. Byly služby poskytnuty v rámci doprovázející organizace?
	26. Absolvovala jste konzultace sama nebo i s dítětem?
	27. Máte nějaké připomínky či náměty na rozvoj těchto služeb?

Ukončovací otázky:

1. Mohou podle Vás doprovázející organizace nabízet i jiné služby? Jaké?
2. Je něco, na co jsme během rozhovoru zapomněli?
3. Chtěla byste zdůraznit ještě nějakou oblast, o které jsme se bavili?

Zdroj: Vytvořeno autorkou

Příl. 6: Dotazník

Kdy jste začal/a s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu? (uzavření dohody o výkonu PP) Měsíc: Rok:

Služba doprovázení

1. **Je pro Vás Váš klíčový sociální pracovník dostupný tak, jak potřebujete?** Zvolte jednu odpověď:
 - a) rozhodně ano
 - b) spíše ano
 - c) spíše ne
 - d) rozhodně ne

2. **Jak vnímáte důležitost podpory pro Vás u jednotlivých oblastí podpory?** Seřad'te od 1 (nejvíce důležité) do 5 (nejméně důležité). Pokud vnímáte některé oblasti jako stejně důležité, můžete jim přiřadit stejné číslo:
 - a) poskytování sociálně-právních informací a rad (např. co kde vyřídít a jak)
 - b) poskytování poradenství v oblasti péče o dítě a v oblasti výchovy
 - c) doprovod a podpora při přebírání a předávání dítěte
 - d) podpora při vedení dokumentace u přijatého dítěte (Vaše záznamy o pobytu dítěte, vedení Knihy života apod.)
 - e) podpora ve smyslu možnosti probírat každodenní radosti i starosti v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu

3. **Jak jste se službou doprovázení celkově spokojen/a?** Zvolte jednu odpověď:
 - a) silně spokojen/a
 - b) mírně spokojen/a
 - c) mírně nespokojen/a
 - d) silně nespokojen/a

4. **Máte nějaké návrhy či doporučení na změny této služby ve vztahu k doprovázející organizaci?**
 - a) ne
 - b) ano - prosím vepište:
.....
.....
.....
.....
.....

Vzdělávání

1. **Který z typů vzdělávání z časového hlediska Vám nejvíce vyhovuje?** Zvolte jednu odpověď:
 - a) půldenní semináře
 - b) celodenní semináře
 - c) pěstounské víkendy
 - d) je mi to jedno

2. **Která z forem vzdělávání Vám nejvíce vyhovuje?** Zvolte jednu odpověď:
 - a) semináře přednáškového typu
 - b) semináře se zážitkovými formami
 - c) klubová setkání
 - d) je mi to jedno

3. **Je pro Vás nabídka vzdělávání doprovázející organizace dostatečná?**
 - a) ano
 - b) ne

4. **Využil/a jste supervizi?**
 - a) ano
 - b) ne

5. **Jak hodnotíte systém vzdělávání v organizaci?** Označte známku jako ve škole:
.....

6. **Máte nějaké návrhy či doporučení na změny této služby ve vztahu k doprovázející organizaci?**
 - a) ne
 - b) ano - prosím vepište:
.....
.....
.....
.....
.....

Respitní péče

1. **V jakých situacích jste čerpal/a krátkodobou respitní péči?** Zvolte jednu nebo více odpovědí:
 - a) při vyřizování nezbytných záležitostí (na úřadech, soudech a jiných institucích)
 - b) při účasti na povinném vzdělávání
 - c) v době nemoci a ztráty možnosti se o dítě dočasně postarat
 - d) jiné situace (narození dítěte, ošetřování osoby blízké, úmrtí osoby blízké atd.)
 - e) ještě jsem nečerpal/a (přeskočte otázku 2 a 3)

- 2. Zajišťujete si hlídání sám/sama nebo to zajišťuje doprovázející organizace?**
- a) zajišťuji sám/sama
 - b) zajišťuje doprovázející organizace
 - c) využívám obě tyto možnosti
- 3. Naplňuje podpora v oblasti respitní péče Vaše požadavky?**
- a) rozhodně ano
 - b) spíše ano
 - c) spíše ne
 - d) rozhodně ne
- 4. Máte nějaké návrhy či doporučení na změny této služby ve vztahu k doprovázející organizaci?**
- a) ne
 - b) ano - prosím vepište:
.....
.....
.....
.....
.....

Služba podpory při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými včetně asistovaných kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou

- 1. Je podpora v této oblasti ze strany doprovázející organizace pro Vás dostačující?**
Zvolte jednu odpověď:
- a) rozhodně ano
 - b) spíše ano
 - c) spíše ne
 - d) rozhodně ne
- 2. U kolika přijatých dětí jste využil/a službu asistovaného kontaktu? Napište počet:**
.....
- 3. Jak jste s touto službou spokojen/a? Zvolte jednu odpověď:**
- a) silně spokojen/a
 - b) mírně spokojen/a
 - c) mírně nespokojen/a
 - d) silně nespokojen/a
- 4. Máte nějaké návrhy či doporučení na změny této služby ve vztahu k doprovázející organizaci?**
- a) ne
 - b) ano - prosím vepište:
.....
.....

.....
.....
.....

Služby dalších odborníků

1. Využil/a jste během trvání pěstounské péče na přechodnou dobu služeb a podpory jiných odborníků (kromě Vaší klíčové pracovnice) v rámci doprovázející organizace, a to buď pro dítě, nebo pro Vás samotné?

- a) ano
- b) ne

2. Jak jste byla s jeho službou spokojen/a? Zvolte jednu odpověď:

- a) silně spokojen/a
- b) mírně spokojen/a
- c) mírně nespokojen/a
- d) silně nespokojen/a

3. Využil/a jste také služeb a podpory jiných odborníků – externích, mimo dopr. organizaci?

- a) ano
- b) ne

4. Pokud jste potřeboval/a odborníka mimo doprovázející organizaci a obrátil/a jste se na Vašeho klíčového pracovníka, pomohl Vám se zprostředkováním této pomoci a podpory?

- a) ano
- b) ne

5. Máte nějaké návrhy či doporučení na změny této služby ve vztahu k doprovázející organizaci?

- a) ne
- b) ano - prosím vepište:

.....
.....
.....
.....
.....

Chybí Vám v doprovázející organizaci nějaká služba? Prosím vypište:

.....
.....
.....
.....
.....